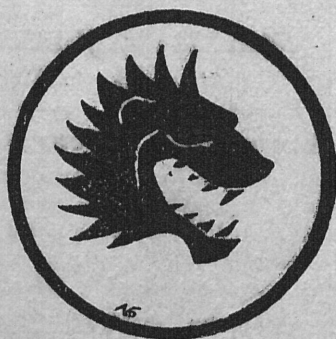

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС- ТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАД- СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

О. Ольжич: * * *	161	Від Редакції	201
Зимовник	161	Г. Я.: Кілька зустрічей з Косинкою	204
Олена Теліга: Відповідь	162	К. М—ко: Детрошізація кумирів	206
Л. Мосендз: Прометей	163	Дм. Донцов: Побожні бажання	
Евген Маланюк: Весна	164	і дійсність	217
В. О. Китлас: Кінець Сатани	164	Ф. Ч—кий: Доріст трудової інте-	
Анрі Бордо: Нові лицарі	179	лігенції в СССР	223
С. Северина ЧСВВ: Шевченко		М. Л.: З пресового фільму	226
і Федькович	182	Бібліографія	230
М. Мухин: Тіні незабутих предків	188	Від Адміністрації	238
Улас Самчук: Чорні сторінки	198		

РІЧНИК III

ТОМ I

КНИЖКА 3

БЕРЕЗЕНЬ

1935

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П.К.О. 500371.

М. ОСТРОВЕРХА

МУСОЛІНІ — ЛЮДИНА Й ЧИН

1-ше число „Книгозбірні Вістника“ — ціна 1 зол.

Накладом „Вістника“, найстаршого і найповажнішого українського місячника вийшла у Львові книжка про Мусоліні... В цій праці М. Островерха зібрав наймаркантніші факти про життя Дуче і його чини... Знаний публіцист др. Дмитро Донцов дав передмову, яка своїм правдиво фашистівським стилем, заслуговує, щоби її в цілості передрукувати (*Il Messagero*, 11. V. 1934, *Anno XII*, 20. V. 1934).

Книжочка про Мусоліні... це щось в роді загальнодо-ступних видань передвоєнної Просвіти. Пан Донцов ще чо-мусь думає, що в кожній книжці мусить бути передмова ви-давця, навіть коли в цій передмові він не має що сказати (*Дзвони*).

МИКОЛА МАКІЯВЕЛЬ

ВОЛОДАРА

2-ге число „Книгозбірні Вістника“ — ціна 2 зол.

„Перша знайомість з Макіявелем полишає у вас довго незатерте вражіння, що лишається вам від людини, яка без обиняків здирає заслону ілюзій та показує вам дійсний світ. Прочитавши Макіявелевого „Володаря“ вперше, ви ще нераз пізніше... вертатисьмете до нього“. (*Новий Час*, ч. 211.).

Др. М. АНТОНОВИЧ

ЙОЗЕФ ГЕРРЕС

Вістун німецької єдності

3-тє число „Книгозбірні Вістника“ — Ціна 1 зол.

У виданні провідного українського місячника „Вістник“ вийшла монографія дра М. Антоновича про життя Й. Герреса і його часи... Ця праця вирізняється своєю особливо ясною аналізою духового і політичного положення за життя Герреса і повне пієтизму представлення діла його життя... Редакторові „Вістника“ бажаємо успіху в його намірах познайомити українську інтелігенцію з німецькою духовою традицією та її провідними мужами (*Kölnische Volkszeitung*).

Др. Р. ЄНДИК

Адольф Гітлер

4-е число „Книгозбірні Вістника“

Ціна в краю зл. 1' — (без пересилки).

Передплатники платять половину

11
П 12531 / 1935

Р. Зкн. 3

О. Ольжич

* * *

*

На трьох горбах, під знаками орла
Ми кладемо прямі основи міста.
Видноколом утомленим лягла
Навколо нього долина імлиста.
О, горда певність дужої руки,
Набряклих мязів радісне щеміння
І дух, бадьорий, гострий і пянкий,
Розколотого долотом каміння!
Зайнявся ранок, вечір зажеврив —
Горить червоно понад нами порох.
І ждуть жінки зі стравою мужів
У білих простих і важких уборах.
А в сутінках, коли пора кінчать,
Коли сурма усіх спочити кличе,
Ще довго на риштованнях стоять
Струнки і невгомонні будівничі.

Зимовник

З кедрових квадрів, тісно при собі
Вона стоїть, простора і широка,
Ця хата з ганком, що в його різьбі
Відбився блиск гетьманського барока.

Кедрина курить мед. Чи це сплива
Ополудні розтоплена живиця?
Метелик заблудився. Веться. Два!
Проміння леться важко, як пшениця.

Ось полетіли прудко над гумном,
Де мазанок жовтогаряча глина
І де лани метнулись табуном
У збитий степ, наїжуючи спини;

Львівська державна
наукова бібліотека

4277

ЛНБ ім. В. Стефанива
АН України

Що там пасуться справжні табуни,
Твоя пиха і втіха і багатство,
Товаришу значковий кремезний,
Ще голосний у Низового брацтва.

Вертаєшся. У холодку садка, —
Дзвінка, а то соромязно-несміла,
З черешневими лицями дочка,
Південне смагле нетілесне тіло.

Та ти загаданий. Ти знов сьогодні снів
Про кийвські фортеці і святині,
Де в Академії ти маєш трьох синів,
Метких в диспутах, віршах і латині.

О, не для них є цей зимовник, ні!
В світлиці, де килими волохаті,
Три шаблі їх чекають на стіні,
Що памятають Корсунь і Охматів.

Олена Теліга

Відповідь

О, так, я знаю, нам не до лица,
З мечем в руці і з блискавками гніву,
Військовим кроком, з поглядом ловця,
Іти завзято крізь вогонь і зливу.

Ми-ж ваша пристань — тиха і ясна,
Де кораблями — ваші збиті крила.
Не Лев, а Діва — наш відвічний знак.
Не гнів, а ніжність — наша вічна сила.

Та ледве з ваших ослаблених рук,
Сповзає зброю ворогам під ноги,
Спиває ніжність легендарний крук —
Жорстокий демон бою й перемоги.

І рвуться пальці — довгі і стрункі,
Роздерти звички, як старі котари,
Щоб взяти зброю з вашої руки,
І вдарить твердо — там, де треба вдарить.

Та тільки меч, блискучий і дзвінкий,
Відчує знову ваш рішучий дотик, —
Нам Час розгорне звиклі сторінки:
Любов і пристрасть... Ніжність і турботи...

Л. Мосендз

Прометей

М. Селешкові

I

На скелі тій терпить Титан і досі,
прикований до предковічних брил:
хижак-орел день-вдень із високости
злітає на криваві сплети жил.

А долі лев підхоплює червоні
краплі і мече вгору тужний рик...
Він у півмлости вікових агоній
напружив мязи і гамає крик.

Вночі-ж виходить із долини мертвих
байдужости кривавая зоря,
і задрісно зорить в зірниці жертви,
що не жие та ще й не умира.

Линуть роки в незмінному триванні,
вік у часі громадають за віком.
І » *nihil sine deo* «
глузуванням лише над жертвою гремить часом.

II

Ось прийде день: хижак крилатий
на скелі жертви не знайде,
та злість намарно розкидати
в пустелі клетотом буде.

І ненасичений, когтистий
почне шаліти долі звір,
в безсилій люті скелю гризти
й ричання посилає до гір.

А нічку вилетить з орбіти
кривава задрісна зоря,
і лише жмут метеоритів
поглинуть космосу моря.

І *sine deo* присуд злібний
без сліду розметуть літа...
А понад Часом він, свобідний,
знова триватиме, побідний, —
— Пророк і Жертва і Мета.

Е. Маланюк

Весна

Ти зачинаєшся. Ти — ось:
 Ще січень, ще замерзлі віти,
 Та десь спануло й зайнялось
 Крізь хугу, крізь сніги і вітер

І долетіло. Й перейшло
 В оспале тіло, в м'яві жили.
 Вже кров жене солодке зло,
 Вже серце іскрами прошило.

Ти зачинаєшся. Сніги
 Багрянцем заливає захід.
 І повні дивної снаги
 І кожен крок, і кожен захід.

Простори протягом війнуть,
 Розгорнеться нестримний обрій...
 О, в усмішці твоїй недобрій
 Я впізнаю тебе. Ти — тут.

29. 1. 1935

В. О. Китлас

Кінець Сатани

(видиво)

Він був жахливий; але крім того, він був ляконічний і з дивовижною обмеженістю еднав непохитність, що межувала майже з ідіотством. Ніхто не міг закинути йому войовничого завзяття. Пристрастність була викреслена з числа елементів, що склали його вдачу. Її заміняла непохитність, що працювала з правильною найсправнішого механізмом. Він не гестикулював, не підвищував голосу, не скреготав зубами, не гоготів, не тупотів ногами. Зовсім беззвучним голосом висловлював він свої жадання а неминучість їх виконання підтверджував тим, що втоплював пильний погляд, повний якоїсь цинічної безсоромности. Людина, на якій той погляд зупинявся, не могла його стерпіти. В ній зроджувалося тоді якесь зовсім особливе почуття, де перше місце належало не так інстинктові особистої охорони, як побоюванню за людську природу взагалі. Думалося, що ось небо завалиться, земля розступиться під ногами, що налетить звідкись гураган, і все поглине... То був погляд, ясний, як криця, погляд зовсім

вільний від всякої думки і тому неприступний для вагань. Гола рішучість — і нічого більше.

Як людина обмежена, він нічого не прагнув, крім правильності плянів. Проста лінія, відсутність сорокатости, різноманітності, гола простота, — ось ідеали, які він знав і які стремів здійснити. Його розуміння обов'язку не йшло далі загальної рівності перед «стенкою». Перед усім, що нагадувало веселість або просто розвагу, він зупинявся мов стуманілий. Не можна сказати, щоб ці природні вияви людської природи обурювали його: ні, він просто не розумів їх.

Він ніколи не казався, лише, як всяка інша несвідома свого ділання сила природи, ішов вперед, змітаючи з поверхні землі усе, що не встигало збочити зі шляху. »Нащо?« — ось єдине слово, яким він виражав порухи своєї душі.

Виднокруг цього ідіота був дуже вузький: поза межами його можна було й руками махати і голосно розмовляти, і дихати і навіть ходити розперезавшись; він нічого не зауважував; але в межах — його оvidу — можна було тільки машерувати. Звідси — назва »сатани«, яку надала йому народня думка. Коли у горожан допитувалися, що саме було приводом до такого незвичайного епітету, вони нічого до пуття не могли пояснити, і тільки тремтіли.

Мовчки вказували вони на витягнені шнурком свої хати, на палісадники коло них, свої однострої, що ними на одне копито умундировано усіх горожан аж до єдиного — і їх тремтячі уста шепотіли: »Сатана!«

Його портрет? Це людина не дуже висока, та й немала на зріст, з якимсь деревляним обличчям, яке ніколи мабуть, не осяювала усмішка. Густе, стрижене під гребінку, і як смола чорне волосся вкриває конічний череп і щільно мов ямулка, облягає вузьке спадисте чоло. Очі сірі, запалі, притінені трохи припухлими повіками; погляд ясний, без вагань, ніс спускається од чола простопадною лінією вниз; губи бліді облямовані підстриженою щетиною вусів; щелепи розвинені, з якимсь незасованим виразом готовости розтрити або перегризти надвое. Уся постава сухорлява, з вузькими плечима, піднятими вгору, штучно випнутими грудьми і з довгими, жилавими руками. Одягнений у військового крою сурдут, застігнутий на всі гудзики, а у правій руці тримає »Статут про неухильне катування«. Довкола — краєвид: пустиня, а посередині — тюрма; згори замість неба, повисла сіра салдаська шинеля...

Портрет цей справляє дуже пригноблююче вражіння. Перед очима глядачів встає найчистіший тип ідіота, що поклав собі якесь понуре завдання і запрягнувся собі те завдання виконати. Коли-б, внаслідок інтензивної ідіотської діяльності навіть, увесь світ обернувся в пустиню, то й цей вислід не злякав-би ідіота. Хто знає, може пустиня і є в його очах якраз те оточення, де може розцвітати ідеал людського співжиття?

Саме таке здебеліле і цілком зрівноважене, заспокоєне в собі самому, ідіотство і вражає глядача в портреті Сатани. На обличчі його не видно ніяких питань; навпаки, в усіх рисах відбивається якась салдатсько-байдужа певність, що всі завдання давно розв'язано. Які ці завдання? Як їх розв'язано? — Може це вирішена справа про загальне витереблення, а може тільки про те, щоб усі люди мали випнуті вперед колесом груди. Нічого не відомо. Відомо тільки, що це незнане завдання, щоб там не було, — буде здійснене.

Нівелятори існували і перед ним у великому числі. Були нівелятори «ходження по шнурку», нівелятори «баранячого рогу», нівелятори «іжачих рукавичок» і т. ін. Але ніхто в тому не вбачав нічого загрозливого для суспільства або такого, щоб підтинала його основи. Здавалося, що коли людині, для зрівнання її з однолітками вкорочують життя, то хоч їй особисто, може особливого щастя від цього й не буде, але що це корисно і навіть потрібно для збереження суспільної гармонії. Самим нівеляторам зовсім і на думку не спадало, що вони — нівелятори; називали вони себе добрими і щиродбайливими організаторами, що оскільки їм дозволяє їх розум — піклуються щастям підвладних їм осіб...

Сатана належав до найфанатичніших нівеляторів тієї школи. Викресливши просту лінію, він задумав убгати в неї увесь видимий і невидимий світ і до того з таким неодмінним розрахунком, щоб не можна було повернутися ні взад, ні вперед, ні вправо, ні вліво. Чи припускав він у такий спосіб стати добродійцем людскости? Важко позитивно відповісти на це питання. Скорше можна думати, що в голові його взагалі ніяких припущень не існувало. То думка останніми часами думка про поєднання ідеї простолінійності з ідеєю загального ущасливлення звелася у досить складну і не позбавлену ідеологічних хитрощів партійну теорію. Але нівелятори давньої школи діяли просто, з самої лише інстинктової огиди до кривої лінії, до всіляких зигзагів і закрутасів. Сатана-ж був пройдисвіт у повному розумінні цього слова. Проста лінія спокушала його не тому, що вона одночасно є й найкоротша — він не мав ще робити з короткості, — а тому, що нею можна увесь вік машерувати і ні до чого не домашерувати. Віртуозність простолінійності, мов кущ верболозу, засіла в його зажуреній голові і пустила непроглядну сітку коріння та розгалужень. Це був якийсь таємничий ліс, повний чарівних снів.

Таємничі тіні валкою йшли одна по одній, застібнуті, підстрижені, одноманітним кроком, в одноманітних убраннях, все йшли, все йшли... У всіх однаковісінькі обличчя, усі однаковісінько мовчали, і всі однаковісінько десь зникали. Куди? Здавалося, за цим сонно-фантастичним світом існувало ще фантастичніше провалля, що розв'язувало усі труднощі тим, що в ньому пропадало все — усе без решти. Коли фантастичне провалля поглинало достаточну кількість фантастичних тіней, Сатана, — що

так висловлюся, перевертався на другий бік і знову починав такий самісінський сон. Знову валкою йшли тіні одна по одній, все йшли, все йшли...

Ще задовго до захоплення влади в місті, він склав собі в голові ціле систематичне маячіння, де до найменшої дрібниці були урегульовані усі подробиці майбутнього ладу цієї злочасної комуни. На основі цього маячіння от яких приблизно форм мало набути те місто, що він захотів піднести на ступінь зразкового.

Посередині — майдан, а від нього проміннями розбігаються в усі боки вулиці, або, як він їх у думці називав, сотні. В міру віддалення від центру, сотні перетиналися бульварами, що в двох місцях колом охоплюють місто і одночасно служать захистом од зовнішних ворогів. Потім передмістя, земляний вал — і темна завіса, тобто кінець світа. Ні річки, ні потоку, ні ярка, ні горбочка, одним словом, нічого такого, що могло-б перешкоджати вільно ходити, — він не передбачав. Кожна сотня має шість сажнів завширшки — не більше і не менше; кожний будинок має три вікна, що виходять на палісадник, де ростуть: царські свічки, татарське зілля, буряки та собаче мило. Усі будинки пофарбовано ясно-сірою фарбою, і дарма, що в природі один бік вулиці завжди звернений на північ або на схід, а другий на південь або захід, — цього навіть на увагу не взято; припускалося, що й сонце, і місяць усі боки освітлюють однаково і в один і той самий час дня й ночі.

У кожнім будинку живуть по двоє старих, по двоє дорослих, по двоє підлітків і по двоє недолітків, при чому особи різних полів не соромляться одне одного. Однаковість віку поєднується з однаковим зростом. У деяких сотнях живуть виключно високі, в других — виключно куці. Дітей, що з народження не обіцяють бути твердим в біді, вбивають; людей дуже старих і не придатних до роботи так само можна нищити, але тільки в тих випадках, коли, на думку нівеляторських комісарів, у загальній економії наявних людських сил міста, відчувається зайви́на. У кожнім господарстві є по одному представникові кожної корисної тварини мужеського і жіночого пола, що мусять поперше виконувати властиву їм роботу, а по друге — множитися. На майдані зосереджуються муровані будинки, де містяться комунальні установи; є це уряди та всілякі касарні: для гімнастичних вправ, фехтування та пішого шикю, для споживання страв, для спільного припадання до ніг, тощо. Уряди називаються штабами, а службовці — комісарами. Числити навчають на пальцях. Немає ні минулого, ні майбутнього, а тому і літочислення касується. Свята двоє: одно на провесні, зараз як розтане сніг, зветься «Свято неухильности» і є ніби підготовка до майбутніх кар; друге — восени, зветься «Свято Дбайливої Влади» і присвячене спогадам про кари, вже перетерпені. Від буднів, ці свята рижнять-ся тільки пожвавленими вправами у машеруванні.

Ось така була зовнішня будова того маячення. Далі треба було урегулювати побут живих істот, що мали стати об'єктом тих маячень. Щодо цього фантазія Сатани доходила до точності, на правду дивовижної.

Кожне дворище є ніщо інше, як «поселенная единица», що має свого команданта і шпигуна і належить до десятка, що має чети. Чета в свою чергу має команданта і шпигуна: п'ять чет складають сотню, а п'ять сотень — полк. Усіх полків чотири, що творять поперше дві бригади, а подруге дивізію, і в кожному з цих відділів є командант і шпигун. Потім іде вже саме місто, що переіменовується на місто «Непреклонск». Над містом ширше оповитий хмарами «возлюбленный вождь», або інакше суходільних та морських сил обер-командант, що всім дає відчуття свою владу. Коло нього шпигун!!

У кожному дворищі час розподіляється якнайсуворіше. Щойно зійде сонце, усі в хаті встають; дорослі і підлітки вбираються в одноманітне убрання особливого, затвердженого «возлюбленным вождем», фасону, підчищаються і підтягають очури. Малолітні прихапцем ссуть материні груди; старі проказують коротке казання, що завжди кінчається нецензурною лайкою; шпигуни поспішають з рапортами. За півгодини дома лишаються тільки старі та малі, бо решта вже пішла виконувати покладені на них обов'язки. Насамперед, вони йдуть до «кошари для припадання до ніг», де нашвидку відмовляють за «возлюбленного вождя» молитву; потім ідуть до «кошари фізичних вправ», де зміцнюють свій організм фехтуванням та гімнастикою; нарешті попадають до «кошари для споживання страв», де дістають по шматку чорного хліба, посипаного сіллю. Приймавши їжу, вишиковуються на майдані в каре, а звідти, з командирами на чолі, розходяться четами на громадські роботи. Роботи виконують на команду. Усі враз нахиляються і випростовуються; блискають леза кіс, здіймаються граблі, брязкають рикалі, сохи орють землю, — все на команду. Коли орють землю, то намагаються виводити лемешами ініціали тих партійних діячів, що найбільше вславилися неухильністю. Коло кожної робочої чети розміреним кроком ступає червоноармієць з рушницею і що п'ять хвилин стріляє до сонця. А серед усіх цих помахів, нахилень та випростовувань, походжає по простій лінії сам, Сатана, увесь вкритий потом, увесь пропахлий касарняним духом, і заспіває:

Раз — перший! раз — другий!

а за ним усі, що працюють, підхоплюють:

Ухнем!

Дубинушка, ухнем!

Але ось сонце доходить зеніту, і Сатана кричить: «досить!» Знову четами вишиковуються горожани й ідуть назад до міста, де церемоніальним маршем проходять через «кошару для споживання страв» і дістають по шматку чорного хліба з сіллю.

Після короткого відпочинку, що полягає у машеруванні, люди знов вишиковуються і, як перш, розходяться на роботи, де й працюють доки зайде сонце. По заході, кожний дістає ще по шматку хліба і поспішає додому лягти спати. Вночі над Непреклонськом ширяє дух Сатани і пильно стереже сон горожан...

Ні Бога, ні ідолів — нічого...

У цім фантастичнім світі немає ні пристрастей, ні захоплень, ні привязань. Усі кожної хвилини живуть разом, і кожний почувває себе самітним. Життя ні на мить не збочує від виконання безлічі ідіотських обовязків, а кожний з них розраховано заздалегідь і тяжить він над людиною, як страшна доля. Жінки мають право родити дітей лише взимку, бо порушення цього правила може загальмувати успішний перебіг літніх робіт. Молодь може брати шлюб не інакше як відповідно до зросту та фізичної сили, бо це задовольняє вимоги правильного та гарного фронту. Нівелювання, спрощене до точно унормованого видання чорного хліба — от суть цієї касарняної фантазії...

Автім, коли Сатана виложив своє маячіння перед партією, то остання не тільки не збентежилася, але з здивуванням, що досягало майже релігійного захоплення, глянула на пройдисвіта, що надумався приборкати всесвіт. Безмежна сила екекутивни, що працює, мов одна людина, вражала уяву. Увесь світ ввижався покращаний чорними цятками, де під гуркіт бубна, пересуваються по простій лінії люди, і все йдуть, все йдуть. Ці дворища, ці чети, сотні, полки — все це, разом, хіба не натякає на якусь осяйну далечінь, покищо оповиту туманом, але згодом, коли імла розвіється, і коли розгорнеться далечінь... Але що то за далечінь? Що криє вона в собі?

— Ка-сар-рні! — цілком виразно підказала підсилена до героїзму уява.

— Ка-сар-рні! — в свою чергу, мов відгомін повторив похмурий пройдисвіт і вимовив при тім таке несамовите закляття, що партія почула себе, мов опалена якимсь таємничим вогнем...

Сатана негайно заходився здійснювати своє маячіння.

Але в тому вигляді, в якому він побачив Місто, воно не відповідало його ідеалам. Це була скоріше безладна купа халуп, аніж місто. Не було виразного центрального пункту: вулиці розбігалися криво, будинки тулилися абияк, без найменшої симетрії, місцями збиваючись до купи, місцями лишаючи межі собою великі пустирі. Отже, доводилося не поліпшувати, а творити наново. Але що може означати слово «творити» в понятті людини, що ззамолоду загартувалася в ролі пройдисвіта? «Творити» — це значить уявити собі, що перебуваєш в дрімучому лісі; це значить взяти до рук сокиру і вимахуючи цим знаряддям творчості праворуч і ліворуч, неухильно йти в світ за очі — саме так Сатана зробив.

На другий-же день по приїзді він обійшов усе місто. Ні безліч завулків, ні розкиданість халуп, ані те, що вулиці були

криві та розкидані — ніщо не зупинило його. Він знав тільки одно: перед ним пуца, і з нею треба собі дати раду. Зіткнувшись з якоюсь неправильністю, Сатана втоплював у неї на мить здурнілий погляд, але швидко отямлювався і мовчки робив рух уперед, ніби проєктуючи просту лінію. Так ішов він довго, весь час простягаючи руку і проєктуючи і тільки тоді, як перед очима йому простелилася річка, з ним сталося щось незвичайне.

Він забув про неї... нічого подібного він не передбачав... Досі фантазія його йшла просто, рівною місцевістю. Вона усувала, розтинала і споруджала миттю, не знаючи перешкод, живлячися власними засобами. І раптом... Луковинна смуга рідкої сталі блиснула йому в вічі, блиснула і не тільки не зникла, але навіть не скамяніла під поглядом цього партійного василиска. Вона рухалася далі, колихалася, і видавала з себе якісь особливі, але безперечно живі звуки. Вона жила.

— Хто тут? — спитав він з жахом.

Але річка гомоніла собі і в тім гомоні відчувалося щось спокусиive, майже зловісне. Здавалося, звуки ці говорили: «Хитре та мудре, пройдисвіте, твоє маячіння, але є інше маячіння, що либонь хитріше за твоє буде». Так; це також було маячіння або краще сказати тут стало віч на віч два маячіння: одно, що створив особисто Сатана, і друге, що виривалося звідкись із боку і проголошувало свою цілковиту незалежність від першого.

— Навіщо? — вказавши очима на річку, спитав Сатана присутних коло нього комісарів, коли минула перша хвиля отетеріння.

Комісарі не зрозуміли; але в погляді Сатани було щось, що до такої міри заперечувало будьяку можливість ухилитися від пояснень, що вони зважилися відповідати, навіть не зрозумівши запитання.

— Річка... гній... — белькотіли вони, навання.

— Навіщо? — повторив він перелякано і раптом, ніби боявся заглибитися в дальші розпитування, круто повернув ліворуч довкола і пішов назад.

Конвульсійним кроком повертав він додому і бурмотів собі під ніс:

— Приборкаю! Я її приборкаю!

Дома він за хвилину вже розв'язав питання по суті. Два однаково великі геройські вчинки, мав він перед собою: зруйнувати місто і усунути річку. Засоби до здійснення першої справи обмірковано задалегідь; засоби щодо другої, снувалися в голові невиразно і плутано. Але що не було такої сили в природі, яка могла-б переконати пройдисвіта, що він на чомусь не розуміється, то в цім випадку нецтво ставало не тільки рівним знанню, а до певної міри було міцніше за нього.

Він не був ні технольоґ, ні інженер; але він був твердої душі пройдисвіт, а це теж неабияка сила, хто мав її, міг підбити цілий

світ. Він нічого не знав ні про процеси повстання річок, ні про закони, що згідно з ними ті річки течуть у діл, а не вгору, але твердо тямив, що досить тільки вказати: »звідси і досі« — і на відмежованім просторі напевно повстане суходіл, а потім, по старому, і праворуч і ліворуч тектиме річка.

Зупинившись на такій думці, він почав готуватися.

У якийсь дикій задумі блукав він улицями, з руками за спиною, і бурмотів собі під ніс невиразні слова. По дорозі він стрічав горожан, вбраних у найрізноманітніше лахміття, що кланялися до пояса. Перед деякими він зупинявся, втопляв нетямущий погляд у лахміття і промовляв:

— Навіщо?

І, знову запавши в задуму, йшов далі.

Хвилини такої задуми були найтяжчими для мешканців комунни. Мов задубілі, спинялися вони перед ним, неспроможні відірвати очей від його ясного, мов криця погляду. — Якась незбагнена таємниця крилася в тім погляді, і таємниця та важкою, наче оливяною запоною, зависла над містом.

Місто причаїлося, повітря видавалося важким та задущливим.

Він ще не зробив ніяких розпоряджень, не висловив ніяких думок, нікого не повідомив про свої пляни, але всі вже розуміли, що прийшов кінець. Про це свідчило і безнастанне блукання ідіота, що носив у собі таємницю; про це свідчило і тихе рикання, що виривалося з його утроби. До громади, мешканців закрався невиразний жах і цілком опанував усіх. Всі здібности, думки скупчилися на загадковім ідіоті і з тривожним неспокоєм крутилися в однім і тім самім чарівнім колі, якого осередком був він. Люди забули про минуле і не гадали про майбутнє. Байдуже полагоджували вони повсякденні свої потреби; байдуже сходилися один з одним; байдуже жили з дня на день. Навіщо? — от єдине питання, що виразно повставало перед кожним, коли він здалека бачив як надходив ідіот. Навіщо жити, коли життя назавжди отруєно думкою про ідіота? Навіщо жити, коли немає засобів захистити свій погляд від його жахливої повсюдної присутности? Мешканці поховалися по кутках, у тужливім чеканні...

Здавалося, він і сам розумів, що кінець уже наспів. Ніяких біжучих справ він не робив, а до політбюра навіть і не заглядав. Він вирішив раз назавжди, що старе життя без вороття запалося у вічність, отже немає чого і рухати ті бебехи, що не мають жадного відношення до майбутнього. Чекісти морально і фізично змордувалися; випнувшись і притаївши дух, вони ставали на лінію, де проходив він, і чекали, чи не буде яких наказів; але наказів не було. Він мовчки проходив повз них, навіть не ушаслививши їх поглядом.

Нарешті страшна хвилина прийшла. По недовгім ваганні, він

вирішив так: спершу зруйнувати місто, а потім узятися до річки. Очевидячки, він сподівався, що річка сама схаменеться.

За тиждень перед Святom Революції, він оголосив наказ: усім — каятися. Хоч мешканці міста каялися завжди залобки, але почувши несподіваний наказ, стурбовалися. Либонь і справді має бути щось рішуче коли до прийняття цього рішучого потрібні такі приготування? Це запитання стисало усі серця сумом. Гадали спершу, що він бомбардуватиме місто: але зазирнувши у подвіря Сатани, де стояли гармати, з яких стріляли по мешканцях, переконалися, що гармати не набиті. Потім зупинилися на думці, що зробиться загальну «чистку» і почали до того готуватися; ховали книжки, листи, клаптики паперу, гроші, ба навіть образи — одно слово усе, що можна вважати за будьякий компромітуючий доказ.

А він все машерував собі простою лінією, заклавши руки за спину, — і нікому не відкривав своєї таємниці.

Та надія все ще не вмирала. Все думалося: ось побачить партія нашу невинність — і простить.

Але Сатана нічого не побачив і нічого не простив.

В червні зроблено перший наступ до руйнування міста. Сатана з сокирою в руках перший вибіг з свого будинку. Мешканці пішли за його прикладом. Розбиті на загони (до кожного, з вечора ще, призначено окремого комісара і окремого шпигуна), вони разом по всіх пунктах почали роботу пюндрування. Почулося гупання сокири, вижчання пилки; повітря виповнилося вигуками робітників та гуркотом скиданих додолу кльоців; порох густою хмарою завис над містом і потьмарив соняшне світло. Усі були тут, усі до єдиного: дорослі і дужі рубали й ламали, а недолітки й кволі згрібали груз і звозили його до річки. Від ранку й до смерку люди невтомно виконували задачу руйнування власних домівок, а вночі тулилися у злагоджених на вигоні бараках, куди звезено було все майно мешканців. Вони самі не розуміли, що роблять, і навіть не запитували один одного, чи не у сні це коїться. Вони свідомі були тільки: що прийшов кінець, і що за ними скрізь стежить нетямущий погляд похмурого ідіота.

Розміреним кроком похожав Сатана серед загального спустошення, і на устах його грала усмішка. Він був задоволений, він навіть мріяв. В своїх думках він ішов дальше звичайного собі руйнування. Він розсортував мешканців відповідно до зросту та фізичної будови; він розлучав чоловіків з законними жінками і поєднував їх з чужими; він розподілив дітей по родинах, зважаючи на стан кожної родини; він призначав четових, сотених та інших командантів, добирив шпигунів і т. д. Присягу, дану Сатані, наполовину виконано. Усе наготові, усе кипить, усе готове виринути в належнім вигляді, лишаються подробиці, але й їх давним давно передбачено і вирішено. Якийсь солодкий

захват пронизав цілу істоту похмурого пройдисвіта, підхопив і поніс його далеко, далеко.

У гордовитім захопленні він зводив погляд у небо, дивився на світила небесні і, здавалося, це видовище викликало в нім здивовання.

— Навіщо? — бурмотів він ледве чутно, і довго-довго про щось думав і щось обмірковував...

По двох місяцях — не лишилося каменя на камені. Але в міру того, як робота спустошення наближалася до берега річки, чоло Сатани хмарніло. Впав останній, найближчий до річки, будинок; востаннє дзенькнула сокира, а річка не вгамувалася; як і раніше, вона текла, дихала, дзюркотіла та вилася; як і раніше один берег її був стрімкий, а другий низький, луговий, що його на далеку відстань заливала весною вода. Маячіння снувалося далі.

Величезні купи грузу та соломи складено над берегами, і ждали тільки помаху руки, щоб зникнути в глибинах річки. Похмурий ідіот блукав поміж купами і обраховував їх, немов побоюючись, щоб хто, бува, не повикрадав дорогоцінного матеріалу. Іноді він впевнено бурмотів:

— Приборкаю! Я її приборкаю!

І от бажана хвилина прийшла. Одного чудового ранку, скликавши міліціонерів, він привів їх до річки, відмірив кроками віддалення, вказав очима на річку і виразно вимовив:

— Відси — і доти!

Хоч які були затуркані мешканці, але й вони відчули. Досі руйнували лише діла рук людських, а тепер черга доходила до діла одвічного, нерукотворного. Дехто роззявив рота, щоби заремствувати, але він навіть незауважив того вагання, а тільки немов здивувався, чого ті люди баряться.

— Жени! — гукнув він міліціонерам, вказуючи поглядом на хвилясту юрму.

Так почалася боротьба з природою.

Маса, що з потайним зітханням, руйнувала власні житла свої, з тими-ж затаєними зітханнями закомашилася в воді. Здавалося, що робочі сили Міста зробилися невичерпані; що чимбільше заявляла про себе безсоромність претенсій, тим більшою робилася сума засобів, потрібних до її здійснення!

Багато було зайдів, що давніше плюндрували. Може, хто за-для жаргу, а хто — в хвилину туги, або захоплення, але Сатана був перший, що надумався зруйнувати місто на добре. Від рання і до смерку комашилися люди у воді, забуваючи палі у дно річки та закидаючи грузом і гноєм прірву, що здавалася бездонною. Але сліпа стихія жартома рвала і розкидала наношені ціною нелюдських зусиль бебехи і щоразу, все глибше й глибше прокладала собі ложисько. Тріски, гній, солома, сміття — усе односила бистрина в незнану далечінь. Сатана з здивуванням,

що межувало з переляком, стежив нетямущим оком за цим майже чарівним зниканням його надій і намірів.

Нарешті люди потомилися і почали хворіти. Суворо вислуховував Сатана щоденні рапорти десятників про те, скільки вибуло з лав робітників, і не сіпнувшись ні єдиним м'язом, наказував: — Жени!

З'являлися нові загони робітників, що, мов цвіт папороти, десь таємниче наростали, щоб негайно-ж зникнути у нуртині.

Але тут виникла нова перешкода: купи колод та всякого грузу зменшувалися у всіх на очах, так, що незабаром нічого було кидати в річку. Взялися до останньої купи, що на неї надіявся Сатана, мов на кам'яну гору. Річка замислилася, почала рити дно, але через хвилину потекла ще веселіше.

Раз, проте, щастя усміхнулося йому. Зібравши останні зусилля і витративши весь запас грузу, мешканці взяли до будівельного матеріалу і разом посунули його силу силенну у річку. Потім цілі юрми кинулися у воду і почали пхати весь матеріал на дно. Річка всією масою води кинулася на цю нову перешкоду і — раптом закрутилася на однім місці. Розлягся лоскіт, свист, якесь неймовірне клекотіння, немов мільйони незнаних гадюк зашипіли разом з водяної безодні. Потім усе вщухло; річка на мить зупинилася і тихо-тихо почала розливатися по луговій стороні.

Надвечір повинь була така велика, що не видно було їй кінця-краю, а вода тимчасом все прибувала і прибувала. Звідкись чувся якийсь гомін; здавалося, десь падають цілі села, і там лунають зойки та прокльони. По воді пливли стіжки сіна, колоди, відламки хат і діставшись до греблі, з лоскотом стикалися одне з одним, поринали, знов виринали, збиваючись до купи в однім місці. Звичайно, нічого цього не передбачав Сатана, але, глянувши на безмежну масу води, до того втішився, що навіть дістав дар слова і почав вихвалитися.

— Хай бачуть народи! — сказав він.

Немає нічого небезпечнішого, як фантазія пройдисвіта, нестримуваного вуздечкою і не загрожуваного повсякчасною уявою про можливість тілесної кари. Раз збуджена, його фантазія скидає з себе найменше ярмо реальності і починає малювати йому пляни та заходи як найвеличніші. Загасити сонце, просвердлити в землі дірку, щоб крізь неї можна було стежити за тим, що робиться в пеклі, — от ціль, що лише її пройдисвіт вважає гідною своїх зусиль. Голова його стає подібною до дикої пустині, а по всіх кутках її повстають образи найхимернішої демонології. Усе це метушиться, свистить, готить, і здіймаючи шелест невидимими крилами, мчить кудись у темну, безпросвітню далину...

Те саме трапилося і з Сатаною. Ледве вгледів він масу води, як у голові йому вже зміцніла думка, що в нього буде своє власне море. А що за таку думку ніхто не погрожував йому шпіцрутою, то він почав розвивати її далі й далі. Є море, зна-

чить є і фльота: спершу, натурально, воєнна, а потім і торговельна. Воєнна те лише й знає, що бомбардує, торговельна — перевозить дорогоцінні вантажі.

І що-ж! Усі ці мрії розлетілися другого-ж таки ранку. Хоч як ретельно утоптували мешканці споруджену греблю, хоч як оберегали вони її цілість протягом ночі, — зрада встигла загниздитися в їхніх лавах.

Ледве продерши очі, Сатана зразу-ж поспішив полюбуватися на витвір власного генія, але, наблизившись до річки, став мовчливим. Луки оголилися: рештки монументальної греблі безладно пливли вділ за водою, а річка дзюрчала й пливла в своїх берегах точнісінько так само, як і день тому.

Якийсь час Сатана мовчав. З якоюсь дивною цікавістю стежив він, як хвиля плине за хвилию, спершу одна, потім друга, і ще, і ще... І все це кудись мчить і десь, зникає.

Раптом він пронизливо замуликав і поривчато кругнувся на закаблуках.

— Право-руч кругом! За мною! — пролунала команда.

Він зважився. Річка не схотіла піти від нього, він піде від неї! Місце, де стояло старе Місто, остогидло йому. Там не коряться йому стихії; там яри та байраки на кожному кроці перешкоджають бігові; там творять чаклування, що про них не згадується ні в регламентах, ні в спеціальних наказах партії. Треба тікати!

Швидким кроком ішов він геть од міста, а за ним, похнюпивши голови і ледве встигаючи, йшли мешканці. Нарешті, надвечір, він прийшов. Перед очима його розіслалася зовсім рівна низина; на її поверхні не видно було ні єдиного горбочка, ні єдиної западини. Куди не глянь — скрізь рівно, скрізь рівна ряднина, по якій можна машерувати до безкраю. Це було теж маячіння так само, але маячіння, що достоту збігалось з тим, яке снувалося йому в голові...

— Тут! — гукнув він рівним беззвучним голосом.

Будувалося нове місто в новій місцевості, але разом з тим вивпозало на світ щось інше, чому тоді це й назви не вибрано, і що лиш пізніше стало знаним під досить означеною назвою: «неблагонадійних» елементів або контрреволюції. Неправильно було-б зрештою, думати, що це «інше» появилось тоді уперше: ні, воно вже мало свою історію... Ще за Бородавкіна-вождя, Літопис згадує про некого Іонку Козиря, який написав «Листи до приятеля про запровадження на землі чесноти». Він зачав проповідувати, що лише жебраки та аскети увійдуть до Марксового раю. Але коли всі люди в марксовім раю в піснях і танцях проводити будуть час, то хтож, спитався вождь Бородавкін, землю оратиме? А зоравши засіватиме? А засіявши, жатиме? А зібравши жнива, ними панів комуністичних дворян годуватиме?

І судив Іонку судом скорим, і присудив так: книгу його по-

дерти, роздоптати, а з Іонкою, яко з розтлітелем добрих звичаїв, відавши на наругу, поступити як вождеві захочеться.

Такий був дебют контрреволюції в Місті. За вождя Негодяєва, згадується ще про Івашку Форафотієва, що його припняли до ланцюга зате, що говорив образливі слова, що «всім людям в їді рівна потреба є та, що хто їсть багато, хай ділиться з тим, хто їсть мало». І прикутий до ланцюгу, Івашка помер. Бо історія Міста наказує нам прикладами, що запровіантовання «ширпотребом» зовсім не так вже потрібно для щастя народів, як це видається з першого погляду. Коли людина має під рукою печеню, то, певно, охтініше наїдається нею, аніж іншими, менш поживними річовинами; та коли мяса нема, то вона так само охоче годується хлібом, а коли й хліба не вистає, то лободою. Це питання ще спірне, і тому ні лібералізму, ні контрреволюції не потрібно було в Місті зовсім.

Коли посаду партійного вождя перебрав Сатана, контрреволюція зникла зовсім. Обтяжені понад усяку міру фізичними вправами, мешканці з переївгоми ні про що більше не мислили, як про те, щоб випростувати згорблене від праці тіло своє. Отак і йшло все, доки Сатана руйнував старе місто та боровся з річкою. Але в міру того, як нове місто добудовувалося, — фізичні вправи зменшилися, а разом з тим з під попільу виникало і полум'я зради...

Річ у тім, що по остаточнім впорядкуванні міста, надійшла ціла низка свят. Поперше призначено свято з нагоди перейменування Міста на Непреклюнськ; подруге підійшло свято споминів про перемоги колишніх вождів партії над мешканцями, а потрете з надходом осени, само собою наспіло свято «Дбайливої Влади Партії». Хоч за первісним проектом Сатани, свята мали одрїжнитися від буденних днів тільки тим, що в свята горожанам, замість праці, пропонувалося жвавіше машерувати, але цим разом невсипущий вождь недописав. Безсонне й невсипуще ходіння простою генеральною лінією до такої міри вимордувало його залізні нерви, що скоро стих у повітрі останній цюк сокири, він ледве встиг гукнути — «шабаш!» — як тут таки і впав на землю, не давши навіть наказу про призначення нових шпиків.

Змордовані, зневажені й упосліджені мешканці по довгій перерві, вперше зітхнули вільно. Вони глянули один на одного — і нараз застидалися. Вони не усвідомлювали, що саме сталося довкола них, але відчули, що повітря повне нецензурної лайки, і що далі дихати у цім повітрі не можна. Чи була у них історія, чи були в тій історії часи, коли вони мали змогу виявити свою самостійність? — нічого вони не пам'ятали. Пригадували тільки, що в них були Урус-Кугуш-Кільдибаєви, Негодяєви, Бородавкіни, і на довершення наруги, цей жакхливий, безславний пройдисвіт! І все це тлумило, гризло, рвало зубами — задля чого? Груди заливало кровю, спирало віддих, обличча спотворювалися гнівом, коли згадували вони про безславного ідіота, що з сокирою

в руках прийшов не знати звідки і з незбагненою нахабністю вирік смертний присуд минулому, теперішньому і майбутньому.

А він тимчасом непорушно лежав проти сонця і тяжко хропів. Тепер він уже був у всіх на очах; кожний міг вільно розглянути його і пересвідчитись, що то був справжнісінький ідіот — і нічого більше.

Коли він руйнував, боровся проти стихій, віддавав усе вогневі й мечеві, ще могло здаватися, що в ньому втілюся щось велетенське, якась всепереможня сила, здатна, незалежно від свого змісту, вразити уяву; тепер, коли він лежав повержений і знеможений, коли ні над ким не тяжив його повний безсоромности цинічний погляд, ставало ясно, що це «велетенське», «всепереможнє» — ніщо інше як ідіотство без краю, без межі. Хоч і як залякані були голови, але потреба визволити душу від обов'язку вдумуватися в таємничий зміст виразу «сучій син», була така велика, що відмінила і самий погляд на значіння Сатани. Це був уже не абиякий крок наперед у перемозі контрреволюційних «неблагонадійних елементів».

Пройдисвіт прокинувся, але погляд його не справляв уже попереднього вражіння. Він обурював, але не лякав. Певність, що це не злочинець, а звичайний собі ідіот, що все ступає просто і нічого не бачить, що робиться по боках, — з дня на день набувала більшого авторитету. Але це дратувало ще дужче. Думка, що машерування — довічне, що в ідіоті є якась сила, що від неї деревіє розум, зробилася нестерпною. Нікому й на думку не спадало, що ідіот може заспокоїтися, або виявити здібність до кращих почувань та що при таким повороті життя зробиться можливим і навіть спокійним. Не тільки спокій, саме навіть щастя здавалося образливим та ганебним на очах цього пройдисвіта, що власною особою зламав силу силенну живих, обдарованих вільною думкою істот.

«Він» дасть якесь щастя! «Він» скаже їм: я вас зруйнував і притлумив, а тепер дозволю вам бути щасливими! І вони вислухають цю мову спокійно! Вони скористуються з його дозволу і будуть щасливі?! Ганьба!!!

А Сатана все машерував і все дивився просто, навіть і в думці своїй не клавши, що в нього під самісіньким носом комахаться «злочинні пристрасти» і ледве не на очах у нього вириваються на поверхню неблагонадійні елементи контрреволюції. За прикладом усіх доброзичливих партійних організаторів, він бачив одно: думка, що довгий час достигала в його зашкарублій голові, нарешті здійснилася, що він справді таки знайшов просту партійну лінію і може машерувати по ній скільки хоче. А по за тим, чи є на тій генеральній лінії щось живе, чи може те «живе» відчувати, мислити, радіти, страждати, чи здатне воно нарешті з «благонадійного» перетворитися на «неблагонадійне», — для нього не було питання.

Обурення зростало тим більше, що мешканці в усякім разі

зобов'язані були виконувати усі плутані формальности, що запровадив Сатана. Чистилися, підтягалися, проходили через усі касарні, вишиковувалися в каре, розходилися по роботах, тощо. Кожна хвилинка здавалася слушною для визволення і кожна така хвилинка видавалася передчасною. Відбувалися безнастанні нічні наради; то тут, то там траплялися випадки порушення дисципліни, але все це роблено до такої міри непогоджено та нарізно, що, кінець-кінцем, могло вже самою повільністю процесу збудити підозріння навіть у такого переконаного ідіота, як Сатана.

І справді, він почав щось підозрівати. Його вразила тиша вдень і шамотіння вночі. Він бачив, як у сутінках якісь тіні блукали по місту і зникали не знати куди, і як ті самі тіні вдосвіта знову з'являлися в місті і розбігалися по дворищах. Кілька днів зряду повторювалося це явище і щоразу він поривався вибігти з дому, щоб особисто довідатися про причину нічного шамотіння, але заботливий страх зупинив його. Як сущий пройдисвіт, він боявся чортів та відьом.

І от одного разу по всіх дворищах з'явився наказ, що оповіщав про призначення шпигунів. Це була крапля, що виповнила чашу...

За тиждень мешканців Міста вразило дивне видовище. Північна частина неба потемніла і вкрилася хмарами. Із тих хмар щось летіло на місто: чи то злива, чи то гураган. Повне гніву, воно летіло, бурвило землю, гуркотіло, гуло і стогнало і часами видавало з себе якесь глухе кракання. І хоч воно було ще не близько, але повітря в місті заколивалось, дзвони самі собою загули, дерева нашорошилися, тварини показалися і гасали полем, не знаходячи дороги до міста. Воно наближалось, і в міру того як наближалось, час зупиняв свій біг. Нарешті земля затряслася, сонце потьмарилося... мешканці Міста попадали ниць. Невимовний жах виступив усім на обличчях, огорнув усі серця...

Воно прийшло...

В цю урочисту хвилину Сатана раптом обернувся усім тілом до остовпілого натовпу і ясным голосом промовив:

— Прийде...

Але не встиг він договорити, як розлягся лоскіт, і пройдисвіт в одну мить щез, немов розтанув у повітрі.

Історія припинила біг свій...

Від Редакції: мусимо перепросити наших читачів за малу, невинну містифікацію. Цей твір не є оригінальний. Він написаний ще в 1870. р., а про імя його автора довідається, коли прочитаєте В. О. Китлас — з задуми наперед. Це одна з блискучих сатур російського письменника на організаторів царської Росії. Ми зробили з неї те, чим вона в суті речі є: сатиру на організаторів всякої, вічної Росії, яка не міняється із зміною режимів. Для цього ми убрали цю сатиру в сучасні (комуністичні) убрання, як деякі те-

атральні режисери — для заaktuалізування вічних тем світової літератури, — виводять нпр. «Гамлета» в новочасних строях. Для цієї нашої цілі, ми поробили дрібні, неістотні, зміни, ставляючи замість слова — «будочник» — слово «міліціонер», замість «революцію» — «контрреволюцію», «адміністративний», — «партиїний», «градоначальник», — «вождь», «салдат», — «червоноармієць», «начальство», — «партия», «околоточний надзіратель» — «комісар», «рай» — «марксівський рай», «управа», — «полігбюро» і ін. Це щоб показати — як писав один російський поет, що в Росії мінялися лиш «знаки і возглавля», не суть, яка — з дивного видава Салтикова — сталася ще дивнішою дійсністю за ССРСР: і в «реформі» подружжя, і в сервілізмі горожан, і в будові «пятилітки», і в простій «генеральній лінії» партії, і в будуванні касарняного «раю», і — нарешті — в боротьбі з самою природою і фізичною і людською; тій боротьбі — яка — в візії Салтикова і в совітській дійсности — приведе до загибелі Сатани. В цій містифікації ми чесніші від інших: які теж роблять містифікації — але в цілях особистих, і — їх не відкривають, як ми.

Анрі Бордо

член французької Академії

Нові лицарі

(з французького)

Ідучи потягом на свята Шатобріяна до Риму, я перечитав у тій самій газеті, одну коло другої, такі дві інформації.

Віолета Нозієр¹⁾ довідалась у в'язниці св. Лазаря, що її відклик відкинули і що від того часу її доля в руках правосуддя. Щоправда лишалась ще можливість помилування. Хіба генеральний адвокат не ствердив перед судом присяглих, що у Франції — ось вже пів століття — не карано жінок на горло?

Якась молода дівчина, якої імя я забув, хоча не повинен-би його забувати, кинулась до Сени, щоб врятувати другу дівчину, десператку, і витягла її на беріг. Лише ті, що вміють пливати — це певно — можуть зрозуміти вартість цього вчинку. Кинутись цілком одягненим до холодної води, щоб врятувати когось, хто замість помощи, або бодай віддатися вам, ще пручається, — такий вчинок вимагає сміливости і великої фізичної зручности. Світлина представляла героїню в оточенні її братів і сестер. Чому замість докладних описів скомплікованих вбивств ми не чи-

¹⁾ Героїня знаного судового процесу у Франції, що отруїла своїх родичів.

таємо частіше в часописах, про такі зворушуючі приклади? Щодо Італії, то там заборонено здавати звіти з кримінальних розправ.

Але ось переглядаючи свою кореспонденцію, яку я захопив зі собою і не мав ще часу перечитати, я натрапив на цілий допис, що відносився до справи Віолети Нозієр. Не бажаючи виправдувати її, я — в пресі — обвинувачував її оточення, яке штовхнуло її у провалля. Отже один з невідомих моїх кореспондентів прислав мені малі оголошення з „Cinéma” від 6 вересня 1934. року. В одному з оголошень була мова про »трьох молодих капралів, що як виздоровленці перебувають у шпиталю, прагнуть навязати листування з молодими і симпатичними дівчатами, щоби прогнати мароканські нуди«, а коло цього я відчитав друге оголошення: »чи знайдеться симпатична опікунка, що захоче листуватись з молодим вояком, який змагається з чорними метеликами²⁾». Жан Дабен. 10/64 P. A. A., Ель Гажеб (Мароко)«. Як-що не помиляюсь, то Жан Дабен, цей славний Жан Дабен, який був на утриманні Віолети Нозієр і коштував її сто чи двісті франків денно, тепер відбував свою військову службу, в Мароко. Подібність імен тяжко припустити. Отже славний Жан Дабен, звільнений Віолетою Нозієр, або не одержуючи від неї субсидій, шукає за »симпатичною опікункою«. Чи-ж не варто зробити йому рекляму, яка-б улегшила йому це завдання? Але чи не забув він у своєму приманчивому оголошенню подати свою ціну? Звичайно не малу ціну: бо-ж Жан Дабен знає чого він вартий. А Віолета Нозієр, чи вона матиме у вязниці чорних метеликів?

З певністю ці малі негідники, з якими вона зустрічалась у Латинському кварталі, не споріднені в нічому, як вже я зазначав, з нашою студіюючою молоддю. Але-ж хоч цю шкільну молодь, цю французьку молодь, захищає спорт з його засадою »чесної гри« і обовязком стежити за своїм фізичним здоровлям; хоч вона знаходить захист у підставах нашої раси і шляхотности нашої культури, всежтаки ця молодь є zagrożена. Загрожує їй ціла детективно-кримінальна література, прищеплює цій молоді аморальність і ординарність, симптоми якої вже починають відчувати на собі жінки і дівчата.

Жінка захотіла конкурувати з мужчиною. Мужчина не боїться показати їй перевагу своїх мускулів, як-що не своєї інтелекції. Жінка захотіла щоб її трактовано як рівну. Їй натомиць дали відчуття її нижчисть. Замість того, щоб служити їй, її побороють. Замість того, щоб її охороняти, її використовують.

Найвищий час реагувати проти звичаїв, в яких починає затрачуватись повага до жінки і почуття честі, яким наше французьке суспільство завдячує свою утонченість і цивілізованість.

За твердої доби середньовіччя, церква зуміла запобігти цьому, своїм культом Пресвятої Діви, який прихилив суворих во-

²⁾ Чорні метелики — повії.

яків до опіки над слабими, до милосердя і цінності у відношенні до жінки. В цій культурі Діви — була чеснота уважності і пошанівку. Ми маємо безліч чудових свідощів цього. Пригадаймо лише, як у дванадцятому столітті чернець св. Медарда — Готіе де Коїнчі збирає у тридцяти тисячах віршів чудеса Богородиці. І які надзвичайні чудеса, варті золотої легенди! Страшний розбишака схоронив в собі любов до Богородиці. Його засудили; і привели на шибеницю. Але у ту хвилину, як його тіло мало повиснути у повітрі, він звертається до Богородиці. І ось замість того, щоб впасти у провалля з мотузкою на шиї, він, — що за несподіванка — зупинився у повітрі. Його підтримали білі руки Тої, яку він не надаремно кликав. Три дні Вона його підтримувала у тяжкій положенню, як-раз стільки часу, щоби він мав змогу покаятись і уникнути вічного прокляття. Але-ж його не зняли з шибениці і земний присуд був доконаний після того, як душа була врятована.

Черниця, що покинула для світу і гріха монастир, не забувала однак за Богородицю і щодня молилась до Неї. Коли вгачка повернулася по многих роках до монастиря, вона побачила, що Богородиця, до якої вона не забувала щодня заносити свої молитви, весь час виконувала її обовязки закристиянки, так, що в монастирі ніхто не спостеріг відсутности. Інший лицар, ідучи на турній, заходить до каплиці помолитись Богородиці, а ця бється в його озброєнні й виграє для нього нагороду в турнію.

Ця відданість Богородиці без сумніву сприяла виробленню почуття чести. Вона ублагороднила суворість тих лицарів, вояків, тих людей війни і плуга. Вони були змушені дивитись на жінку з більшою ніжністю і ставитись до неї з більшою уважністю. Честь цеж певна гаянтність душі, що змушує нас до оборони слабших, до того, щоб забути на власні інтереси, до великодушности, до дотримання даного слова, незалежно від наслідків. Це є щось більше і рівночасно менше за обовязок, бо честь черпає свої зобовязання з внутрішнього культу і переростає межі необхідного. З особистої чести народжується честь національна, яка не задовольняється обороною своєї землі, і почуває себе діткнуною як лише хоть образить його батьківщину.

Леон Готе у своїй, нажалі занадто забутий книжці про *Лицарство* каже, що «в той час як церква переконувала середньовічного барона дивитися на свою жінку, як на гідну найбільшого респекту, істоту, скупану, як і він, у крові Христовій, як на рівну йому перед Богом в той час феодалізм, що так часто поборював церкву, нашептував йому в серце якесь почуття призириства до жінки. Ці-ж всі вояки мали справжню пошану лише до війни, і найкраща пані їм подобалась зрештою менше аніж добрий удар списом, або гарний кінь». Ось наприклад в *Жільберті з Мецу*, бачимо у вікні молоду дівчину, доньку Ансеїса: гарно збудовану, з рожевим обличчям і відкритою, білою як лелія, шиєю. Переїздять двоє вершників, Гарен і його кузен Жільбер:

»Подивись кузен Жільбер, подивись. Присягаю на святу Марію, прекрасна пані!« Ви може гадаєте, що його товариш подивився до вікна, щоби й собі щось додати до тих похвал? »Ах, замість того відповідає той — яка гарна тварина — мій кінь!« Гарен продовжує свою думку: »Я ніколи не бачив ще нічого так чудового як ця дівчина з її свіжим кольором лица і чорними очима«.

— »Я не бачив коня, якого можна було-б порівняти до мого«, продовжував Жільбер і навіть не підняв очей на дівчину.

Чи в таких випадках потрібні якісь заохочення з боку жінки? В тих старовинних епопеях жінки є дуже відважні. Зрештою ними треба бути, щоб звернути увагу цих неогладжених воявників.

В *Журден де Бле*, гарна Оріябель озброює молодого лицаря, що іде битися з велетнем. Вона має стати його дружиною, вона вже про це знає, але він ще того зовсім не знає. Вона власне має йому — не відкладаючи — сказати це: »чи присягаєтеся, що візьмете мене за жінку, як-що вийдете переможцем з бою? — Дуже охоче, відповідає наївний Журден, але я не смів цього сказати«. Але це було-б цілком зайве: вона-ж взяла це на себе. Сяюча від задоволення, вона приносить його меч, і, згідно з лицарськими правилами, оперезує його ним. Тепер треба ще, щоб вона дала йому лицарський удар. »Я є жінка — каже вона — і не випадає мені вдарити мужчину. — Але прошу вас, вдарте — відповідає той. Вона не вагається більше і вдаряє по цій такій дорогій голові, що схилилася перед нею! »Будьте лицарем і хай Господь додасть вам чести і відваги«. А тоді тихонько додає: »як-що вас, може, кортить дістати поцілунка, можете його взяти«. Він бере їх три і вскакує на коня.

Все це прекрасне. Невже воно страчене? Чим заступимо ми цей культ Діви, з якого зродилось лицарство? Повага до жінки і честь були і мають лишитись підставами всякого виховання.

С. Северина ЧСВВ

Шевченко і Федькович*)

(докінчення)

Повторювання себе самого, наслідування й парафразовання Шевченкових поем на різні лади, звихнення провідних ідей Шевченка наслідком поверховного розуміння його писань, — то були причини злегковаження Федьковичевих поменників, на які автор був сильно зарозумілий особливо по тих похвалах, в яких його величали як „Кобзаря“ і „орла нашого“ (з листа Тянячкевича 1864 р.). Такими-ж панегіриками засипали поета:

Тернопільська громада під кінець 1865 р., Львівська

*) Див. Вістник, ч. II. б. р.

громада 1867, Анатоль Вахнянин з Відня 1866 р., Ол. Кониський в 1865 р., П. Куліш в 1867 р. Оповідання про Опришка назвав Куліш „невиданою появою в галицькій літературі“. Тямив-же Федькович певно й те, що ще в 1862 р. було надруковано про нього в „Вечерницях“.

Критики-ж на нього тоді ще властиво не було, хоч Федькович просив, щоб її „виволати“. Не було критики в час. Пізніше, після поставлення Федьковича на педесталі національного поета, вона могла тільки сердити його, як сердили якісь дрібні поправки в однім поменнику пороблені Ост. Левицьким. „Що то за один якийсь там писака, що посьмів мені мої вірші на свій дурний лад поправляти?.. хіба-ж він не знає, що я гуцул, а в гуцула є пістолі!“ Так мав написати Федькович до одного львівського семиариста.

III

Доля поменників зустріла й Федьковичеві посланія — мабуть наслідком тих самих причин. Кажу „мабуть“, бо говорити про них можемо лише на основі двох, недрукованих за життя поета, а мало їх бути дванацять. Чи тим „Первим посланієм“, що його не хотіла в 1867 р. надрукувати „Правда“, було знайдене між паперами Мел. Бучинського, не сказав біограф Федьковича, Маковей. Він тільки зауважив, що способом писання, воно подібне до поезії під заг. „В день скону Т. Шевченка“ й походить з 1866 р. Читаячи одначе те посланіє, („Дванацять посланій Ю. Горденчука Федьковича на цілу соборну Україну“, є назначене числом I-им), — що лишилося єдиним, мусимо не лише згодитися з Маковеем, що воно писане подібно, як поезія „В день скону“, але й бачити в ньому посланіє, злегковажене редакцією „Правди“. Це, як і поезія п. з. „В день скону“, — наслідування Шевченкової парафрази Св. Письма в способі писання (в мові і в будові вірша); й наслідування Шевченкового посланія „До мертвих і пр.“ в темі (в зазиві до каяття під грозою страшного суду).

Ріжниця між обома посланіями в тім, що Шевченкове повне актуальности, завдяки хочби натякам на шукання добра „на чужому полі“, на пустомельство українських словянофілів і філософів і т. ін., а Федьковичеве посланіє загальнонікове, безбарвне, як проповідь відірвана від часу і місця.

Коли Шевченко кличе:

Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде;

— — — — —
Настане суд...

Федькович повторяє за
Шевченком:

Бо лихо вам буде;
Будьте святі, поправедні,
За все будьте люди..

Більше по книжницьки ніж у Шевченка, але й менше поетично.

Другим посланієм Федьковича з того самого часу, що й перше, є невеличке „Послание до Тернопільців“.

Взиваючи тернопільських „мулярчиків“ мурувати нову Січ на Україні „правдов та просвітов, та любовою Бога й волі“, Федькович знову використовує кінцеві думки Шевченкового послання: „Учітеся брати мої!“ і „обнімітеж, брати мої“. А запевнюючи, що „усе гаразд буде“, пригадує Шевченкове закінчення: „І оживе добра слава“. Взявши у Шевченка форму послання, Федькович не вмів у ту форму влити щось свого, щось нового.

Ще менше вдавалися Федьковичеві наслідування інших численних поем Шевченка, писані в тих самих роках, що поменники й послання.

Є ще поеми, „Новобранчик“ з 1862 р. (перероблений в 1865 р. на „Дезертира“) або „Лукьян Кобилиця“ з того-ж часу. Це, на думку Огоновського й Маковей більше самостійні писання, свідоцтва зросту поетового таланту, хоч і в них добачував уже Маковей деякі помисли Шевченка: пісенні вставки в „Дезертирі“ як у „Гайдамаках“, подібні фрази і пр.

В „Новобранчику“ багато ще подібного до Шевченкової „Наймички“; декуди попросту парафразовання Шевченка:

У Шевченка:

Дитя моє, мій синочку,
Нехрещений сину!
Не я тебе хреститиму
На лиху годину..

У Федьковича:

...мій синочку!
Ни моя дитина,
Ни ти мене ховатимеш,
Як з голоду згину,

В „Дезертирі“ досить слідів Шевченкового „Невольника“, особливо в рефлексіях.

Шукання долі світами, коли вона може бути під боком, в Шевченка і у Федьковича однаково підмічене.

Шевченко каже:
Той блукає за морями,
Світ пережожає,
Долі-доленьки шукає —
Не має, не має...

Федькович це переповідає:
Шукаємо долі,
Де їй з роду і не було:
То в церкві, то в полі,
То у шиньку під лавою...
Не має, не має... і т. д.

Часом Федькович карикатурує Шевченка. Коли Шевченко в поемі „Думи мої“ бажає собі лиш „одної сльози з очей карих“, щоб стати „паном над панамі“, то Федькович тими самими словами виражає щось зовсім інше:

Я пан над панамі!
Як пропаде Україна,
То у купі з нами —
Вінці мартирів на главах...
Я більше не хочу!

В поемі „Лукьян Кобилиця“, Маковей зауважив сліди Шевченкового „Івана Підкови“. Ми бачимо це в протиставленню кращого минулого нашим часам:

„Іван Підкова“ починається	Таксамо починається
так:	„Лукьян Кобилиця“:
Було колись в Україні	Було колись в Буковині
Ревіли гармати;	Добре було жити,
Було колись — Запорозці	Ни знали ми, що то біда,
Вміли панувати!	Та що то тужити.

Більше ніж з „Івана Підкови“ є даліше позичок з „Тарасової ночі“ Шевченка. В лихоліттю України —

каже Шевченко:

нема кому
Порадоньки дати.
Обізвася Наливайко —
Не стало Кравчини!
Обізвась козак Павлюга —
За нею полинув.

Те саме в „Лукьяні Кобилиці“:

А нікому уступитись
За праведну волю.
Уступався Юрій Гінда —
Нема го на світі;
Уступався Поколія —
Пішов в землю гнити.

В баладі п. н. „Шипітські берези“ переробленій 1863 р. з раньшого „Юрія Гінди“, яку Маковей уважав кращою поемою Федьковича, видно наслідування Шевченкової „Тополі“.

Шевченкова ворожка
в „Тополі“:

Пішла стара, мов каламар
Достала з полиці.
Ось на тобі сього дива!

Федьковичева циганка
таксамо:

Пішла Чора, пляшиночку
Найшла десь в рубочку;
Ось на тобі...

І в інших місцях Федьковичевої поеми повно слідів „Тополі“.

Поема „Циганка“ з 1863 р. зраджує впливи Шевченкової „Наймички“ і „Катерини“, які зауважив уже Огоновський. Схожість „Циганки“ з „Катериною“ представляється в тім, що Федькович, як і Шевченко любовній трагедії дає дидактичне освітлення.

Шевченко каже:

Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі чужі люди,
Роблять лихо з вами,

А у Федьковича:

Кохайтесь, пани браття,
З ким серденьку воля,
Лиш з Циганков не кохайтесь,
Єдині, ніколи!

Як у Шевченка, так і в Федьковича, жертви любовних жартів кінчаються однаково, топляться.

Ще більш невільницьким наслідуванням Шевченка разить написана по 1864 р. поема Федьковича „Мертвець“. Огоновський каже, що в ній деякі фрази й поетичні образи взяті живцем з Шевченкової „Тополі“; Маковей бачить дуже виразне наслідування Шевченкової „Катерини“ і „Тополі“. І справді Федькович у тім „Мертці“ не наслідував, але переіначував „Катерину“ аж до комізму. Взявши тему з Бюргерової „Леонори“, він опрацював її на взір Шевченкової „Катерини“. Починає Федькович, як Шевченко осторогою:

Кохайтесь, чорнобриві,
Да не з умерлими...

Осторога наскільки дивна, на стільки-ж зайва для нормальної людини.

Та зачавши з Шевченкової „Катерини“, Федькович далі йде слідом „Тополі“, хоч і не дуже гладко.

Всі ситуації з „Тополі“ повтаряються у „Мертвеці“.

У „Тополі“:

Полюбила чорнобрива
Козака дівчина,
Полюбила — не спинила;
Піш в, та й загинув.

В „Катерині“ сказано:
Прийшли вісти недобрї, —
В похід затрубїли..

Даліше знову за Шевченковою „Тополею“.

Там кажуться:

Минув і рік, минув другий, —
Козака немає..

У „Мертвеці“:

Полюбила чорнобрива
Легіня дівчина;
Піш в з військом в Італію,
Там єго убили.

У „Мертвеці“ повторено:

Аж тут впала вербецирка
Як та стрїла з неба!

Федькович повтаряє:

Минув і рік, минув другий, —
Не вертає милий..

Змалювавши на взір „Тополі“ тугу за милим, Федькович, як і Шевченко, веде дівчину до ворожки.

Поема „Мертвець“ — це один з найякірших прикладів поневолення творчости Федьковича Шевченком.

Інколи стрінеться слід Шевченка у Федьковича там, де його найменше сподіємося. Приклад — поемка п. н. „Буковина“ з 1865 р. Читаючи фразу: „Гуцул косу несе в росу“, пригадуємо собі Шевченкового „Івана Підкову“ й не дуже ще дивуємось. Але зустріти побіч того слїду слід Шевченкової „Наймички“ — то вже несподіванка. Федьковичів дід роздає дїтворі дарунки, таксамо, як Шевченкова „Наймичка“.

Видані окремою брошуркою в Чернівцях 1865 р. „Дві пісні рожеві“ — то знову в формі наслідування Шевченкової „Калини“, котрої форму зауважив Маковей і в поезії „На могилі званого мого брата“.

Друга пісня рожева починається майже дослівно так, як Шевченкова „Калина“.

У Шевченка:

Чого ти ходиш на могилу?
На-силу мати говорила;
Чого ти плачеш ідучи?
Чого не спиш ти у ночі,
Моя голубко сизокрила?

У Федьковича:

Чого мовчиш ти як могила?
Плакала мати, говорила, —
Чого не спиш ти у ночі,
Чо' за ві-цями ходячи
Вмиваєшся слезов як филев?

Ріжниця тільки та, що у Шевченка мати випитує дочку, а у Федьковича сина.

В поезії „На могилі“... початок є лиш варіантом тої самої позички з Шевченка.

Федькович сам себе переспівує тут, що ми зауважили вже раніше. І зовсім слушно якийсь кореспондент з Бродів написав у „Руси“ 1867 р. (ч. 17), що Федькович далеко краще писав, поки не звеличали його над міру, бо останні його твори, як „Рожеві квіти“ (замість: Пісні рожеві) і інші дрібні поезії є тільки „забавкою без цінности“. Федь-

кович сердився на „бродзкого пана“, лаяв його. Але кінець кінцем та перша остріпа критика спонукала його застанувитися над своєю творчістю. Та заки до того прийшло, зпід пера його виходили ще раз по раз переспіви й наслідування Шевченка, якого йому різні приятелі казали заступити.

Написану в 1865 р. поезію, що починається словами Шевченка: „Думи мої, думи мої“, Федькович цілу взорував на Шевченкову поему; переспівав це наслідування Шевченка ще раз в 1867 р., легко змінюючи початок на:

Думи мої, діти мої,
Лихо мені з вами!

Переспівав те саме ще й третій раз в 1867 р., змінивши думи на сині пюрця, з чого вийшло:

Пюрця мої, сині мої,
Лихо мені з вами!

Шевченко свої думи
висилав на Україну:

В Україну ідть діти
В нашу Україну —

Федькович свої „сині пюр-
ця“ на Буковину:

Ідть же ви, сині пюрця
По всій Буковині...

На залежність Федьковичевого „Городенчука“ від Шевченкового „Перебенді“ вказав уже Огоновський. Мотто в поемі з Шевченка; ціла поема — відбитка Шевченкової.

У Шевченка:

Перебендя старий, сліпий —
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.

У Федьковича подібний
„Городенчук“:

Горденчука молодого —
Хто його не знає?
Сидить собі конець стола,
Та на гусях грає.

Шевченків Перебендя
хімерний:

Заспіває про „Чалого“
На „Горлицю“ зверне;
З дівчатами на вигоні
„Гриця“ та „веснянку“

Так і Федьковичів

Городенчук:

Знає гарно заспівати,
Що кому до ладу;
Цему Сербина та Угра,
Тому на пораду
Волошина та Циганки,

Репертуар в обох співаків подібно дібраний. І оба вони приготовляються до своєї громадянської праці на самоті.

„Городенчук“ — то в цілості вірна копія „Перебенді“.

Поезія „До Данила Млаки“ з 1868 р. починається, як Шевченкове „До Основяненка“ і кінчиться подібним зазивом; не брак у ній і подібних рефлексій.

Ми вказали на сліди Шевченкових впливів на Федьковича в найпопулярніших його поемах і в тих, де вони є найвизрашніші. Можна-б ще порівнувати з Шевченковими поемами такі поетичні вироби Федьковича як: „З окрушків“, — „Волошин“, — „Лайдака“, — „Богач“, — „Вже двацять рік“, — „Наші старі“, — „До ромунізаторів“, — „До руских дяків“, — „Дикі думи“ і дещо інше. Можна-б додати ще замітку, що й плянування драми п. н. „Гонта“ чи проба перекладу „Слова о полку Ігоревім“, — були

у Федьковича лиш новими проявами охоти дорівнати Шевченкові чи заступити його. Тому, що Шевченко написав „Гайдамаки“, хотів і Федькович узятись за ту саму тему. До перекладання „Слова о полку Ігоревім“ брався, бо Гнат Рожанський в 1866 р. намовляв його до цього, кажучи, що мусить довершити задум Шевченка, який мав замір зробити переклад „Слова“. І Федькович знову пішов за сирениним голосом, який вів його все тільки на трясовицю.

IV

На основі всіх розглянутих фактів з життя й творчости Федьковича можна сказати з певністю, що вплив Шевченка на Федьковича зростав у міру ознайомлення останнього з Шевченковими писаннями від 1862-ого до 1868 р., а найсильніший був у роках 1864—1868. Потім слабшав.

Слабшав наслідком таких критик, як брідського кореспондента, й наслідком проявів байдужного відношення деяких одиниць і гуртків до нових писань Федьковича. На нього починали дивитися як на зманерованого віршороба тим частіше, чим більше популяризувався Шевченків „Кобзарь“. І навіть М. Драгоманів, що був і видавцем його оповідань і його приятелем і популяризатором, написав про Федьковичеві поезії: „Дальші стихи Федьковича, після того, як він вчитавсь у Шевченка, стали попередю тільки переспівами... Ще далше він став або переспівувати самого себе, або чужих писателів, далеких од руського життя й серця“. Прочитавши таке, Федькович мусів собі пригадати й критику брідського кореспондента. Нажаль, було це вже за пізно. За пізно дались Федьковичеві чути голоси критики; дались чути тоді, коли його талант був уже звичений безкритичним величанням.

М. Мухин

Тіні незабутих предків*)

»Одною з типових рис воєнного максималізму в національнім питанні була снага до державної незалежности національних груп на підставі необачно киненого в повоєнне огнище розятрених національних пристрастів гасла самовизначення націй. Самої лише мовної відрубности, ознаки чисто етнографічної, часто зовсім не вистачає для того, щоби виправдати ломання історично-усталених державних комплексів територіяльних і племенних. Та-ж у формуванні держав лежать підвалини надзвичайно глибокої закладки: відносини фізично-географічні, відносини старовинних міграцій та етногенетичних процесів. Коли, наприклад, українці чи малороси, на підставі розходження ознак етнолінгвістичних

*) Див. Вістник, ч. II.

доводять своє право на державну самостійність і повне відокремлення від Росії, як історично-сформованої державної цілості, то можна собі дозволити у вигодах такого вирішення проблеми розвитку національного життя українського народу сумніватися. На це вже 50 років тому зауважував у своїх працях визначний український мислитель та політик М. П. Драгоманов, схиляючи земляків своїх українців не до стремління до самостійності, а до розвитку засад федеративних. У вісімдесятих роках український патріот М. П. Драгоманов писав: «Звертаючись зокрема до українського населення Російської Держави, ми повинні сказати, що на наш погляд яке-будь реальне розуміння становища й інтересів цього населення мусить привести до переконання, що не лише в сучасну добу свобода і розвиток його тісно зв'язані з свободою й розвитком інших населень Росії, але що й взагалі відокремлення українського населення від інших областей Росії в окрему державу (політичний сепаратизм) є річчю не лише в кожному випадку вельми тяжкою, коли не неможливою, але при певних умовах зовсім непотрібною для яких-би то не було інтересів українського народу» (*Н. Могілянській: Подкарпатская Русь і національний вапрос, «Карпатській Свѣтъ», 1928, 155-158. Цитату з творів Драгоманова М. наводить за «Обяснительная записка к проекту устава общ.» «Вольный Союз». Женева, 1884, 30-31; «Карпатській Свѣтъ» — ужгородський місячник общ. Духновіча).*

«Для нас, українців не-сепаратистів, успіх Врангеля є нашим успіхом. Без Росії немає України. Тому ми бажаємо генералові Врангелєві повного успіху на шляху перебудови раненої Росії. Ми сподіваємося, що помилки політики ген. Денікіна супроти України, політики інспірованої В. Шульгіном, повторені не будуть.» (*Н. Могілянській, La Jeune Ukraine ч. I, 15 серпня 1920).*

«Для нас, українців не-сепаратистів, українська справа стоїть інакше. Треба отворити для українського народу на території його поширення нормальні умови життя, гарантуючі йому розвій господарський та інтелектуальний. Український нарід є етнічною єдністю, посідаючою свою власну мову, свої особливості антропологічні й зокрема й найбільше психологічні, які проявляються в цілій області етнографії... Імперія царів, що повстала з неосвіченої Московщини, заховаючи відбиток азійського та візантійського деспотизму... виявила себе деспотичною та централістичною... Отже яке є становище росіян та українців в українській справі, становище рішаюче для майбутности близької двох братерських націй? Росіяни повинні отворити браму для російського патріотизму українців. Вони повинні зрозуміти, що плитка (?), запит М. М.) формула «Росії єдиної й неподільної» не надається більше для майбутности. Вона дає доступ апетитам тих, хто мріє про відновлення російського абсолютизму... Це вона ще проголошувала «української мови нема й бути не може». Вони повинні зрозуміти, що любити Росію не

є привілеєм великоросіян, тому що держава російська завдячує своє утворення історичним зусиллям, в яких нації, що населяють Росію, брали широкий уділ. Вони повинні задовольнитися гегемонією, яку все матиме російська мова, повстала з їх культури, аж до останніх днів існування держави й народу російського». (*Н. Могілянській: Україна й майбутнє Української Ідеї, Bulletin du Comité National Ukrainien à Paris 1920, 5 травня*).

»Сепаратистична ідея ніколи не буяла в свідомості оборонців української ідеї таких, як Драгоманов із своєю полемічною літературою років 1877-1895«. (*Н. Могілянській, Bulletin du Comité National Ukrainien à Paris ч. 2, 12 червня 1920*).

»Пізніше Драгоманов, київський професор, учений історик та ліберальний політичний письменник, поміркований конституціоналіст, був прогнаний з своєї катедри, переслідуваний, став емігрантом. Мова й література українська були цілком заборонені«. (*Він-же: La Jeune Ukraine 1920, ч. 1*).

»Ми бачимо для України одинокий розумний вихід в мирнім порозумінні з Росією. Руські ж люде, ми віримо, вдумаються в переживаєму трагедію, і, в досвіді жахливих подій сучасности, знайдуть вказівки для розумної, справедливої політики«. (*Н. Могілянській: Трагедія України, Арх. Рус. Рев., XI, 105*).

Пишучи рецензію на максимально нікчемну й рекордово українофобську книжку кн. Волконскаво »Історична правда і українофільська пропаганда«, Могілянській цілком поважно уболіває над тим, що князь, на жаль, не дав собі труду простудіювати якихось там творів Драгоманова, що негативно відбилося на його праці:

»Коли-б він принаймні прочитав бодай одну працю Драгоманова: Історична Польща, це його ліпше поінформувало-б про складність питання, яке він трактує, і коли-б він задав собі труду краще спостерігати дійсність подій останніх трьох трагічних років, то він був-би більш стриманий у своїх думках та висновках«. (*З рецензії на французьке видання памфлету кн. Волконського: Історична правда й українофільська пропаганда, Jeune Ukraine Жовтень, 1920, Париж. Ред. Нік. Могілянській. Рецензія не підписана, але греба гадати, що автор її — все той-же Могілянській*).

В родині Могілянських драгоманівство взагалі було фамільною недугою. Брат згаданого Михайло (уришок з юнацьких його спогадів про незвичайний вплив ідей Драгоманова на його духове формування ми вже наводили на початку цієї праці) мав все-ж у своїй повазі без порівняння більше національної гідности, аніж Нікалай. На початку революції 1917 року він навіть спромігся на виступ з російської конституційно-демократичної партії, не погоджуючися з її становищем до справи сакраментальної федерації, хоч перед світовою війною він у своїй знаній полеміці з Дм. Донцовом, виявив себе навіть на погляд Леніна надзвичайним угодцем супроти російського лібералізму й російської

державности. Через неповний рік по своїм виступі з партії ка-де Мих. Могілянський виступає на сторінках київського кадетського «Русскаво Голоса» з статтею про ту саму невмирущу драгоманівську федерацію, сприводу чого покійний Войнаровський-Піснячевський зауважував:

»І коли рідні Пилипи з конопель, як ось Мих. Могілянський, жалібно підтягують казанським сиротам в тому-ж самому номері «Русскаво Голосу», з котрого я цитую передовицю: «Хіба-ж факти географічні, історичні, політичні, культурні, господарські і ін., на яких оснований федералізм, були переоцінені, підпорядковані новому освітленню й привели до нової орієнтації в інтересах українського народу?» (передова під назвою «До статті Мих. Могілянського: «До питання про федерацію»), то мені, пише Войнаровський (В. Піснячевський) хочеться щиро порадити рідним «невігласам» — Пилипи, поховайтесь у коноплі... кожен день з писання російських каракатиць ми переконуємось, що... пишеться «федералізм», а читається «баранячий ріг». (*А. Войнаровський: Чорнилні каракатиці. Відродження, Київ, 10 жовтня 1918, ч. 156*).

Взагалі цим драгоманівським федералістам завжди і всюди бракувало почуття гумору і почуття такту. Колись мені доводилося сперечатися з Н. М. Могілянським, який свій реферат «Україна, Южная Русь, Малороссія» закінчив таким щиро-драгоманівським гаслом: «Наш девіз — свабодная Україна ф свабоднай Россіи». Я казав, що все це абсурд, анахронізм, фарисейство, що давно колись були імперія Російська й монархія Австро-Угорська, був Драгоманов, Олександр III, Франц-Йосип, але все це мохом поросло, в сучасній історичній обстанові старі драгоманівські гасла згучать остаточно неприродно й фальшиво. Але все це було даремно. Віце-президент УНК визнавав лише те, що було накреслене на скрижалях — етнографічних та політичних — драгоманівського Корану і не розумів нічого, що суперечило б цьому Коранові. Камінним, щиро-магометанським поглядом дивилися на мене крізь грубі шкла окулярів окаменілі очі на цілкомвито нелюдській подобі — на мене дивився твердокамінно передпотопний ящур, який не міг знати жадних сумнівів, жадних хитань. *Magister dixit...* Михайло Петрович каже... Від такої монументальної непохитності твердо-камінної віри у справжність заповітів Михайла Петровича віяло безмірною обмеженістю власника грубих окулярів і носія пишного, але фальшивого титулу віце-президента Укр. Нац. Комітету.

По смерті Н. М. Могілянскаво його політичні приятелі в тій рахубі і його давній шеф, державний секретар скоропадських часів, вшанували його труну китицею таких квітів:

»Небіжчик вогненно любив свій рідний край — Малоросію й не менше гаряче любив свою велику батьківщину Росію. У цій подвійній любові полягала суть Н. Могілянскаво» (*С. Завадський, Пасл. Нов., 24. 3. 1933*).

Але Н. М. Могілянській далеко не одинокий легітимний спадкоємець Драгоманова. Хіба-ж не щиро-драгоманівським духом тхне від таких слів самого державного секретаря скоропадських часів, сенатора, віце-міністра юстиції тієї самої скоропадської доби Сергія Завадського:

»Задачі всех малароссаф апрделіми проста. Ані такави: духовнае апщєніє всех ветвей русскава народа; самастятельнае развітїє каждай із нїх, но с непременним условїєм сатруднічєства радї дальнєйшава абагащєнія опщєй русскай культурнай сакровїщніци; реальное атнашенїє к сваєму прошламу, не пазваляющєє із за тєневих старон фчєрашнява дня атказиватєся ат таво, что в ньом светлава і велїкава; яснає панїманїє таво, что русская рознь їдьот на пользу толька врагам і мнїмим друзьям Россїї і славянства і что concordia pervae res crescunt discordia maxımae dilabuntur. (Сергей Завадский: *Наш апщєрускай вапрос. Студєнчєскїє Годї, Прага, 1925, Март — Апрель, ст. 13*).

А нижченаведенї рядки критичних зауважень такого видатного знавця драгоманівських доктрин, як Тучапський, хіба не могли бути написанї самим великим вождєм? Хіба ціле своє життє незабутній автор «Чудацьких думок» не випишував проти українського націоналізму не точнісінько те саме, що й Тучапський року 1918?

»Якби не ставитєся до української справи й тим чи іншим способам вирїшєннєя її, безперечно нїкто з поступово думаючих людєй не стане заперечувати права українського народу на розвиток своєї національної культури. З цього погляду їстнування українських журналів, вносячих свїй удїл до загальної культурної скарбниці можна лише привїтати. Але, розумїєтєся, залишаєтєся ще питання про якїсть тих овочїв, які приносить недавно народжена (чи відроджена, не будємо за це спєречатєся) українська культура. Коли вона просякнена духом шовїнізму, духом національної нетєрпимости, то навряд чи можна зарахувати її до активу всєсвітньої культури, які-б іншї осягнєннєя її не відзначували... Статтї Стебницького і П. Смутка дуже характеристичні: вони розвивають одну й ту саму думку — про неминучість для України відокремлєннєя від Россїї, бо їх спільне життє зводилося до «панування московської півночи над українським півднем, народу схїдної культури й хїжацької вдачі над народом європейської культури, нахилїв та політичних ідеалїв». І для Стебницького і для Смутка большевизм є ніщо інше, як прояв московської національної особливости. »На престїл російської революції, каже п. Стебницький, засїли замїсть колишніх самодєржавних большевиків пролетарські диктатори большевики... В їстотї большевизм тим більш спївкрєвний самодєржавїю, що вони обоє вирошли з московського національного духа«. П. Смуток у своїй статтї... висловлює таку думку: »І от ми з вами дочекалися найсвїжїшої форми, в яку виллявся московський національний дух —

большевизму... Большевики відповідно до свого національного характеру подбали одягти революцію в шати абсолютизму, а федерації надати централістичних форм». Наведеної цитати досить, пише Тучапський, щоб показати, в якому напрямку працює думка «самостійних» публіцистів ЛНВ. Це все та сама, давно відкинена наукою, теорія «національного духа» і зокрема та сама «Духинщина», теорія «східного» туранського походження москалів, проти якої так завзято й так переможно (пабеданосна) боровся найвизначніший український учений і суспільний діяч М. П. Драгоманов» (з рецензії Тучапського на перше півріччя ЛНВістника за р. 1918, *Об'єднання, Ежемѣс. лит. научн. и полит. журнал*, ч. 3-4. *Листопад-Грудень 1918, Одеса, 261-62**)

А хіба є що «не-драгоманівського» в старечих неприємностях Дебогорія Мокрієвича, які завдавав старому «український шовінізм», йому, найвірнішому приятелю Драгоманова, який одинокий разом з Кравчинським-Степняком не відсахнувся від Михайла Петровича, коли вся решта женевської еміграції зірвала з ним у р. 1883 в наслідок підозрив про непевність джерел драгоманівських протитерористичних виступів у голосних статтях «Вольнаво Слова».

«Приїхавши року 1917 з за кордону й оселившись у Києві, я мав можливість протягом п'ятих років спостерігати шовіністів на Україні. Я федераліст від самого початку моєї суспільної діяльності. Як народник я все був ворогом централізму, і, яко такий, не міг співчувати українським шовіністам. Кожен шовініст по своїй істоті централіст, в той час, як федералістові дорожча є головним чином свобода, то шовіністові дорожча є велич і могутність його народа, його нації, його держави». (З листа Дебогорія Мокрієвича до Камінського з дня 25 квітня 1925. «За сто літ», т. III, ст. 324-25).

На всій цій творчості Могілянського і його шефа з гетьманських часів Завадського, Тучапського, Дебогорія спочиває незаперечне тавро драгоманізму високої, безладної марки.

VI Денікін і Драгоманов

В основу устрою російської держави, Драгоманов у своїм знанім проекті «Вольный Союз» (Женева, 1884) кладе поділ її на ряд областей. Україна за цим проектом мала бути поділена на три області: київську, харківську й одеську. Ідея поділу Росії на області особливої популярності й актуальності ніколи

*) В. Дембо в своїй передмові до спогадів Тучапського „Із пережитав. Десяностыє годы. Одеса, 1923“ пише м. и. „З Драгоманівства Тучапський витяг, завдяки аналітичному розумові й революційному темпераментові, ряд ідеологічних моментів що наблизили його до розуміння боротьби кляс, як основи історичних рухів і революційної боротьби, — моментів, що наблизили його до прийняття марксизму... Тучапський не один раз збирався написати вичерпуючу біографію Драгоманова“. (В. Дембо, *згад. на передмові, ст. 7. II.*)

не осягла, натомісць завдячуючи пропаганді Драгоманова глибоко вкорінилася думка про konieczність поділу України.

На самім початку революції р. 1917 у київській «Новій Раді» М. Станіславський писав з надзвичайним здивуванням, що українці так легко зрадили драгоманівські заповіді про поділ України на три області. Зразковий драгоманівець проф. М. Василенко, в 1917 товариш міністра освіти в російському уряді Керенського, в 1918 міністр освіти, віцепремер в малоросійському уряді Скоропадського, сказав у розмові з представником редакції московфільського україножерного «Кієвлянина»: «В будучім федеративнім устрою Росії я допускаю напр. виділення Новоросії в окрему область». (*Розмова з М. Василенком, Кієвлянин, 20. IX. н. с. 1917 (за ВСВУ, 174).*)

Діяч «Союза Вазраждения Россіи», Павел Толстой, докладно згадує драгоманівський проект поділу України:

«Поруч із цим Драгоманов, разом з Нікітою Муравйовим, в основу свого поділу на частки не кладе виключно національної засади, й зокрема не вводить в якості одноі ланки цілої України, а подібно до того, як роздроблює Великоросію на ряд «областей», роздроблює також Україну тим, що передбачає область Харківську й область Київську й відокремлює область Одеську... Пропозиції мабуть дещо несподівані, як на нинішні часи, з боку українця, що стояв на українській точці погляду, яким був Драгоманов, що в той самий час залишався й «общероссом», чужим українському націоналізмові». (*Павел Толстой: Звенья новой Россіи. «Грядущій День», політ. економ. і літ. крит. журн. Одеса, 1919, марг, ст. 20).*)

Стовідсотковий драгоманівець Нік. Мих. Могілянській, приділений денікінським урядом до комісії національних справ, потім, як Скоропадський вирядив цю особу до паризької мирової конференції, дуже радо обгрунтовує konieczність відокремлення одеського району:

«Новоросія уявляє країну, що формувалася під впливом цілковито відмінних історичних факторів, аніж Малоросія й решта Росії. Зустрівши тут нову степову природу й умови праці, населення швидко пристосувалося й втратило свої національні риси, усвідомлює себе яко мешканців Новоросії й синів єдиної великої Росії. Для зносин послуговується тою самою російською мовою, хоч і з новоросійським акцентом і рядом місцевих слів. Мешканці Новоросії посідають недовгу історію свого тут перебування, але вони вже тісно звязані живою неперервальною творчістю кількох поколінь що виробили своєрідні форми життя й економічні відносини різко відмінні від відносин, що склалися в Малоросії». (*Н. Могілянській: Аб автономії Новоросії. Труды надгатавительнай па національным делам камісії. Катеринодар, 1919, с. 117, 118).*)

Його колега по праці в згаданій комісії, вірний джура вождя київських московфільів і редактора «Кієвлянина» В. В. Шульгіна, проф. А. Білімович обгрунтовує справу поділу України в цілому.

Він же, до речі, наводячи імена своїх попередників у справі поділу України на три області, не забуває з вдячністю згадати Драгоманова і його «Вольный Союз». Білімович пише:

»При організації відродженої Росії на нових підставах ми мислимо країну поділену на ряд автономних областей. Области ці мають складатися з кількох губерній, що визначаються спільністю фізично-географічних, етнографічних, господарських та історично-політичних прикмет. Але разом з тим автономні області не можуть бути занадто великі, бо тоді в одній області будуть об'єднані місцевості дуже відмінні одна від другої, а крім того при надмірнім збільшенні розмірів областей вони можуть застосовувати в себе в середині засаду централізації і в значній мірі буде знищений сенс створення краєвих автономій. Оскільки мова йде про Південну Росію, ми зустрічаємося з настирливим стремлінням українських сепаратистів до місцевого українського централізму. Вони стремлять об'єднати в одну країну яко самостійну державу величезну площу Південної Росії. Область ця, згідно з їх пляном, має потім ділитися просто на дрібні адміністративні одиниці. При таким поділі вийшла-б область неймовірно велика, в якій заховались-би всі вади колишнього централізму. Не підлягає сумніву, що при застосованні засади краєвих автономій південна Росія має бути поділена на кілька областей». (Проф. А. Білімович: *Деленіє Южной Россіи на области*).

»Собраніе Узаконеній і Распоряженій Правітельства. Изд. Особ. Совещанія прі Главкомандующ. вооруж. сіл Юра Россіи», 19 сент. 1919, ч. 23, ст. 315—318 — оголошує затверджену «главнокомандующім» постанову «Особого Совещанія». »Про утворення областей Київської, Новоросійської та Харківської». Таким чином плян драгоманівської «Вільної Спілки», що-до утворення з України трьох областей — Київської, Одеської та Харківської — був підхоплений — з метою антиукраїнською — денікінським урядом, з тою лише різницею, що драгоманівську одеську область перехрещено на новоросійську, але це такі дрібнички, які не порушують пропорцій драгоманівського задуму. А чому саме Білімович з Денікіними вхопилися як за останній якір рятунку Росії за драгоманівську «Вільну Спілку» та творення областей, — краще ніж навіть сам Білімович освітить цитат з Франка: оцінюючи проекти Драгоманова в «Нарисі іст. укр. літератури до 1890», Франко писав: »Драгоманов, здається, не підозривав усієї трудности цього завдання (вирішення нац. питання, М. М.) і старався оминуть її проектом поділу Росії на більше-менше національно-однотипні території, при чім, одначе, кожна більша національність, відповідно до свого географічного положення, розпадалась-би на кілька таких територій. Легко зрозуміти, що при признанні таким територіям широкої автономії і при присутності в кожній із них сильної партії централізаторів та об'єднаних, така організація в Росії вела-би швидше до заглади, як до розвою недержавних народностей». Треба визнати, що за-

уваження Франка влучає в найістотніший нерв драгоманівських проєктів — і в цім випадку Франкові не зрадила його дивовижна здібність (майже самотнього під цим оглядом українця початків ХХ стол.) ясно розбиратись в чудацьких думках женецького Мефіста.

Подібну оцінку справжньої вартости драгоманівського «областництва» знаходимо у Франка частіше:

»Драгоманов у своїм вірші («Гей, українець просить не много») старанно уникає всякого вислову, що міг-би зраджувати якийсь «український сепаратизм» і для ухилення всякого непорозуміння, говорить виразно про «краєву і людську свободу», про те, що пізніше в «Вільній Спілці» було висловлене термінами «свобода личности и автономія областей», з промовчаннем автономії національностей і з перспективою, що одноцільна національно Україна розлетілась-би на кілька «автономних» територій, де з різних випадкових причин український елемент мав-би утруднену боротьбу за своє існування, тим більше, що абстрактний термін «свобода особи, мови, друку» і т. п. зовсім іще не дає інституцій потрібних для культурного розвитку на національній ґрунті, а натомість дає тисячні способи сильнішому дусити слабшого... Як бачимо, Драгоманов зложив у тім віршованім політичнім трактаті справді свою *profession de foi* навіть із такими характеристичними для нього зворотами, як «краєва і людська свобода», термін, яким він ще й геть пізніше, в програмі «Вільної Спілки» силкувався не то транскрибувати, не то обминути ідею повної національної незалежности України. Не менше характеристичною для Драгоманова була назва зараз на чолі апострофи до «Русина Московського», що «ми не влозим з тобою союзу», хоча той Русин Московський ніколи не вважав свої відносини до України якимсь союзом, і, значить, ніколи його не додержував». (Франко: М. Старицький, ЛНВ, 1902, V, 60, 62—63).

15 грудня 1932 у своїм історичнім рефераті про актуалізацію Драгоманова (прочитаному в союзі укр. журналістів і письменників у Празі) п. Опанас Феденко, декан одного з відділів Педагогічного Інституту ім. Драгоманова, ставив питання про те, де би був Драгоманов, коли-б він дожив до наших часів? У цім питанні пана декана немає нічого надмірно неймовірного. Адже ровесник Драгоманова І. І. Петрукевич (1840—1928), був у рр. 1918-19 патроном «кримського уряду» і вмер недавно на еміграції, не так давно вмер і другий ровесник Драгоманова, Клемансо (1841—1929), «бабушка рускаї ревалюції» Брешко-Брешковська (1844—1934) — стільки років на еміграції продовжувала започатковану Драгомановом акцію ознайомлення Підкарпаття з московською літературою й мовою, Кропоткін (1840—1920) дожив також до совєтської ери. Чайковський, не багатий молодший, був у р. 1918-20 декоративним головою «Севернава Правительства» (Архангельск), Гінденбург, молодший лише о шість років, вмер в 1934. Поминаючи вирішення цієї проблеми

деканом драгоманівського інституту, як і взагалі поминаючи всі типово деканські міркування пана декана в справі актуальності ідейної спадщини Драгоманова, ми вважаємо, що на історичний запит п. Феденка найбільш обґрунтованими були-б такі відповіді: Михайло Петрович Драгоманов, коли-б він дожив до «будження окраденої в огні», напевно був-би або декоративним членом російського тимчасового уряду Львова і Керенського, або разом з Петрункевичем — патроном «кримського уряду» Соломона Крима й Владіміра Набокова, або віцепремером «Севернава Правітельства» Чайковського, але найскорше він опинився-б у складі членів «Асобава Савещанія» у Денікіна і був-би головою підготовчої комісії національних справ, де під його фактичним керівництвом працювали-б і Могілянські і Білімовичі, так само як вони в дійсності працювали в згаданій комісії підготовки проєкту поділу України під ідейним патронатом автора «Вольнаво Союза»; або нарешті він був-би «дедушкою» скрипниківської «федеральної» конституції СРСР. Ясна річ, що надзвичайно тяжко, просто неможливо собі його уявити в роках 1917—1920 в рядах українських, хоч як нерішучих і «драгоманівських», які проте з першого кроку зрадили його заповіт поділу України на три області. Аджеж усі клясичні й бездоганні драгоманівці: Овсяніко-Куліковський, Дебогорій-Мокрієвич, Арабажін, Кавун, Крохмаль, Тучапський, Н. М. Могілянський, почасти й його брат Михайло, М. Василенко — всі вони неминуче опинувались цілковито в російському таборі. Чомуж-би і їхній вождь не перекочував остаточно до того табору, до якого приставали неминуче на схилі років і його найвірніші учні?

Просимо вибачення перед читачами за цей бічний і дещо фантастичний екскурс. Ми ніколи-б на це не зважилися, коли-б не спокусливий приклад одного з найвизначніших сучасних істориків, якому «Укр. Загальна Енциклопедія» віддала виключне право на відповідне освітлення українського політичного руху XIX—XX ст. на своїх високоавторитетних сторінках!

(д. б.)

Улас Самчук

Чорні сторінки*)

Недавно у Празі, в Т-ві Прихильників Книги, з участю видатних мистців, відбулися сходини з рефератом на тему: «Як треба видавати книжку». Референт обмежився естетичною стороною книжково-видавничої справи, але в дискусії тему поширено і обговорено всі очевидні та можливі до поліпшення недомагання цієї, так важливої, галузі нашої культури. На цьому місці торкнуся двох, на мою думку, цікавих сторінок, які видаються мені чорними. Перегортаю їх:

Письменник, його роля в громадянському колективі і погляд на нього загалом. Кількатомова тема. З власного досвіду знаю її, пережив, переживав її, мов верблюд колючі тернинки в мандрі безмежною пустинею.

Письменник — значить щось пише. І дуже добре. Йй-же Богу, нема нічого легшого, ніж писати. Сів, вмочив перо — шкраб-шкраб і твір готовий. Чого так мало письменників? Наївні. Який дурень у наш практичний час захоче так непродуктивно тратити енергію.

А коли вже пише, значить, тягни його сюди. Там, де не платять, в «ідейній» громадській чи й політичній роботі... Ого-го, скільки для нього знайдеться праці. Секретарство, звіти, заклики, листочки, реферати, редагування органів... Ні, ні. Не повірите, яку безліч всіляких жанрів має література і письменник має широченне поле попису.

А коли він того не виконує, коли уникає зборів, засідань, тим гірше для нього. Громадянство не стерпить, щоб ним нехтували. Будь переконаний, що не спасуть тебе твої романи. З романами кар'єри не зробиш.

Приклад. Пропонується поважному редакторові не менш поважного українського часопису видрукувати роман. — А що то є? — Так і так... — Еее, прошу вас! З цим нині далеко не заїдете. Нам якості не треба. За те вам ніхто не заплатить. Як-що ви вже пишете, візьміть Майн-Ріда чи любий ковбойський романчик, переверніть боїв на наших парубків і давайте. По доляру за фейлетон дістанете.

А яка у нього міна. Боже, як недосяжний він у своєму редакторському маєстаті.

Ще приклад. Представляється ІКС ЗЕТ, представник в-ва НН. Так і так. Знаємо вас, як письменника, що має добру «не галичанську» мову. Наше в-во потребує письменників, які володіють доброю мовою для постачання нам цікавої дитячої лектури. Пропоную вам. Чули, що ви нуждаетесь. Заробите. Не потре-

*) Цю статтю містимо як дискусійну. По ній даємо наші уваги.
— Ред.

буєте підписуватись. Не вимагаємо конечно річей оригінальних. Підійть до книгозбірні, дістаньте старі часописи і... словом, ви знаєте. Добре? Йде?

Ні, пане добродію. Мабуть не йде.

А чи не йде то у кожного? Чи кожний письменник з доброю »не галичанською« мовою встоїть проги спокуси дістати за фейлетоп доляра чи пару золотих за списану новельку? Відповідь знана. Комуж є таємницею, що наш письменник тільки й мріє добитися »становища«, заняти самому місце якого-небудь редактора. Все одно, якого і де, бо-ж по своїй натурі рідко котрий письменник може безпосередньо і поважно ставитися до тої чи іншої громадської кліки чи, навіть, і партії. І коли ви бачите »мандрівних« редакторів, тих, що міняють »орієнтації«, це їє на вісімдесят відсотків люди не громадсько-політичного, а мистецького заложення. Але за »щастя« бути оплаченим, робити признану роботу, вони міняють свій життєвий шлях, а разом з тим тратять питому свою вагу і значіння.

І годі тоді нарікати: нема талантів, брак мистецьких творів, загумінковий і примітивний стан нашої літератури. Панове! Література не росте на редакторських стільцях, посольських становищах чи професорських посадах. Література кільчиться, росте й набирає розмаху в душах людей, що від першого дня свого світанку, до пізнього заходу, дійсно, мов той верблюд, йдуть через безмежні простори вічно навантажені страшним і неухильним тягарем, якого ніхто, крім них, не може нести і якого вони в ніякий спосіб не сміють зняти з пліч своїх в імя вигіднішого стану. Інакше вони перекреслять себе, зречуться свого післанництва, виймуть себе з машини, як маховика і вставлять на місце дрібного трибка. І не треба зважаги, хто і як на них дивиться. Не треба турбуватися тим, що для пана Ікса важливіше — роман чи протоколи зборів. Справжній письменник з приємністю вступить ролю писарства лубому для цього вибраному. Зрештою люди, що міряють життя мірилом більшим ніж дні, місяці і роки, мають дещо відмінний погляд хочби й на таку річ, як роман.

У звязку з цим, мов викид сумління, виникає друге болюче з оголеними нервами питання. Питання видавництва. З цим звязана доля письменника, як такого. — Добре тобі, скаже колега редактор літвідділу лубого нашого часопису, казати. У інших народів видавництва, які видають і платять. Написав слово і знаєш, що воно на стільки то оцінене. У нас-же в »справах віршів редакція навіть не листується«. За прозу платиться десятину належного і то ратами, які здебільша розгублюються, не дійшовши кінця. Що-ж тоді робити? Не будемо-ж ганебно сидати й плакати. Мусимо писати фелетони, замітки, дитячі вірші, реферати з приводу дня звірят. Мусимо бавитись в інженерів, редакторів, послів. »З літератури не виживеш«.

Так. Тому так, бо нема сили й відваги сказати не так. Мовляв, Франко ще не так жив... Панове! Як Франко жив, як вмирав Нечуй-Левицький (м. ін. за української влади), це ганьба і виставляти її як приклад, може хіба людина без честі й сумління. Так не сміє бути!

Не сміє бути тому, бо це засади людей з кругозором кротів. В ім'я успіху необхідно змінити перед усім засади і погляд на річі. Найбільшими нашими ворогами, що гальмують розгін творчих сил, є провінціалізм, назадництво, страх перед більшими починаннями, ширшим трактуванням дійсності. А це помітно у нас на кожному кроці, у кожній справі. Це саме є й в справі видавничій. Ніколи не хочу повірити, що «у нас ця справа не піде». Не піде так довго, поки не буде людей, які змусять її піти. Не піде так довго, поки пануватиме погляд, що це є справа добродійна, що видавець меценат, автор працівник і ідейний добродій. Що він мусить обов'язково шукати собі якогось «певного» зарібку, а літературою займатися, як спортом чи забавкою. Не піде так довго, поки не буде постійної і ударної пропаганди доброї книжки, поки не з'являться видавці, які притримуватимуться усіх вимог видавничої техніки. Це так не йшло не тільки у нас. Так не йшло у всіх народів до того часу, поки вони не взяли за чуб своїх «обставин». Щоденні факти показують, що і у нас це піде.

Чому напр. можна видати книжку погано, а чому не можна видати ту саму книжку добре? Папір, уложення тексту, вязання, окладинка. Відповідь відома: нема засобів. Але не раз, коли обрахуєш видатки на погано видану книжку, приходиш до переконання, що за ті самі кошти можна видати ту саму книжку цілком бездоганно. Факти вказують, що не брак засобів на перешкоді, а брак певного почуття вимоги і почуття обов'язку до своєї праці. На працю дивляться не як на обов'язок, а як засіб до здобуття швидких і ментальних зисків. Підприємець не рахується з довголітньою і тривалою працею з покоління в покоління, коли фірма набуває легендарної пошани.

Дається напр. окладинка роботи доброго мистця і добре виконана. Покупець, хоч-би він був пень, а не людина, зверне увагу на таку окладинку. Окладинка піддається певній метаморфозі, друкується і виходить з друку до непізнання поганою. Нащо тоді, прошу вас, замовляти ту окладинку у доброго мистця, нащо платити гроші, нащо зайві турботи? Таку окладинку може змайструвати лобий партач за п'ять разів дешевшу ціну. Нащо тоді закони барви, реклами, смак, коли в друку все то перероджується у повне беззаконство? І тоді скільки читачів, (сам бачив) поглянувши на книжку, згадає видавця «не злим тихим словом», від якого тому не дуже легко гикнеться. Не знаю, хто тут тратить, а хто має зиск. Знаю лиш, що коли-б великі підприємці так легковажили добрим імям своєї фірми, то напевно

не було-б Фордів, Батів, Ульштайнів. Прочитайте хоч Фордові книжки. Усвідомте його торговельні засади.

І не тільки його. Всіх поважних ділових людей. Їх засадою є безперечно дати дешевий товар, але і безперечно добрий. Бо це необхідне для здобуття повного і тривалого довіря покупця.

Це мусить стати засадою кожної ділової людини, що береться за більшу працю. Це саме зобов'язує й видавця. Німецькі видавці, які здобули собі найкращу славу в світі, дають три рази кліше малюнку для коректи безперечного знавця чи самого автора. Не пропуститься ні одної літери, ні одної коми. В нормальні часи ніколи не пуститься книжку на невідповіднім папері. І думаєте чому? Ради власного естетичного вдоволення? Сто разів ні. Ради зиску. Звичайного зиску в звичайній валюті. Бо так саме, як автор ніколи не здобуде будучности і пошани, пишучи крадені фелетони за доляра, таксамо і видавець не стане дійсним видавцем, корисним народові і самому собі, як-що не здобуде доброї і дрівкої до себе пошани.

Ще і ще можна-б про це говорити, наводити приклади, переконувати. Будуть перечити, доводити, що я не знаю відносин, не рахуюся з дійсністю. Що добре, мовляв, говорити, але це не так легко перевести на практиці. Знаю. Все це досить відомі річі, щоб їх не знати. Але є факти дійсні і не збиті, які крикливо перечать тим втурованим твердженням. А найкращим доказом буде недалека будучність, яка підтвердить мої слова. Бо вже є люди, які зі слів творять діло, неможливе роблять можливим. У цім я твердо переконаний. Перечитуючи по часописах економічні статті, спостерігаючи за розвоєм нашого молодого промислу, можна помітити невеличку, але чітку риску, яка яскраво підкреслює мій погляд: серед неможливого твориться можливе.

Зазначу, що забираючи в цім слово, я в ніякий спосіб не мав наміру когобудь ображати, підцінювати чи зневажати. Розідаючи елементи чужі моїм словам. Мені ходить тільки зворушувати деякі думки, яскравіше піддати їх увазі людям доброї волі, намірів, і небуденних починань. Не є це нове, ані мною по перше сказане, але все якраз те, що паки й паки повторяти необхідно для розбудження і раціонального використання найкращих сил наших найкращих людських одиниць.

Прага, січень 1935.

Від Редакції: п. У. Самчук порушив дві цікаві теми: відношення між письменником і видавцем з одного боку, між письменником і читаючою громадою — з другого. Його замітки викликають цілий ряд уваг. Зачнім з дрібніших, щоби скінчити на загальніших.

Безперечно зле роблять видавці й редактори, що стараються наклонити автора до «самоспримітизованя» або навіть

плярів. Кепські ті видавці, які всяку тему, до якої підійдуть, мусять сплющити; які з свого невміння — роблять чесногу і жадають, щоби й автори — «писали популярно». Прогест проти таких «популяризаторів» на місці. Але — нажаль — його не раз треба спрямувати і проти самих авторів: є серед них «популяризатори» своїх колег, що пишуть в чужій мові, а часом і в мові «популяризатора», який з них черпає цілими пригоршнями, але в тайні перед читачем і перед оригіналом. Цей оригінал можна відкрити часом з лайки, якою його обсилає пожичаючий у нього «популяризатор». Але — кажемо — закид Самчука в цім випадку слушний. Менше слушний закид, спрямований проти видавців, але який треба спрямувати проти книгарень. Книгарні — особливо провінційальні — зробилися в Галичині якимись аптеками, де відпускається «товар» лише на рецепту лікаря, лише коли школа накаже купити або коли треба книжку для якогось ювілею, академії чи матури. Замість — кінцевого у нас — шукання консументів, книгарня — чекає на них. Так буває, що провінційальні кольпортери часто продадуть якоїсь книжки в десять разів більше примірників, аніж книгарня.

Менше слушний — закид щодо зовнішнього оформлення книжки. Яким чином — за ту саму ціну — можна видаги книжку на дешевішій і на дорожчій папері — це таємниця, якої нам Самчук не зраджує... Рацію має він, роблячи закиди неохайности де-яких видавництв. Але, повтаряємо, цей закид можна спрямувати так само в бік авторів. (Даючи вільне слово Самчукові, застерігаємо й собі право на це слово). Отже, — чи напр. можна назвати охайною мову його статті, де приходять такі вирази, як «любий» (замість «перший-ліпший»), «зворушити» (замість «порушити»), «ментальний» (зам. «моментальний»), «ради» (зам. «за-для») і інші? А такі вирази у авторів, які підносять суворі домагання щодо охайности видавництва («не пропустиги ні одної літери, ні одної коми»), — стрічаються подостатком.

Взагалі з тим «зовнішнім оформленням» у нас роблять чистий гумбуг. В середині може бути нехлойство, у декого за-недбання всякої літературної етики, а — на вні «люксусове оформлення», «відповідний папір», і це зветься — «європейськістю»... Це нагадує тих «європейців», які вберуться в модні пумпи і капелюх-«останній крик», а до чужого покою входять, не стукаючи, в кафе потрафлять заглянути до листа, який пишете (не до них), або не встати, витаючись з знайомою і пр. Таких «європейців» у нас за останні часи намножилося багато. Але чи це дійсний європеїзм? Такий «європеець» нагадує служницю в неділю, прегарно «оформлену» на вні, qui s'admire, mais qui fuit rive. Хто дбає передусім і виключно про зовнішнє оформлення книги і хто це називає європеїзмом, той ніколи мабуть не брав до рук жадної виданої на Заході книжки, ні журналу. „*Mercure de France*“ напр. видається на газетнім папері, в порівнанні з яким папір «Назустрічи» — є

просто моксус. Тим не менше — «Меркюр» є «Меркюром», а «Назустріч» — «Назустрічу». Так само „*Revue de Paris*“ — на дуже кепським папері і все це з звичайними тоненькими обгортками. Зате в середині — Європа, а не доморослі Зоценки, і не «європейці» в пумпах і з паризькими бульварами і повіями в своїх «поезіях». Цікаво було-б знати, чому напр. такий світової слави письменник, як Бернанос — може друкуватися в звичайнім «оформленні», в звичайній обгортці, без жадних вінет і на «невідповіднім папері», так само як і Бурже, і Дельтейль і ціла плеяда інших? І звідки наші «європейці» конче жадають моксусового оформлення? Чи це вина видавців, коли його нема, чи може нашої читаючої публіки? Певно, є на світі Ульштайн, але це в Німеччині, де „*Mein Kampf*“ Гітлера розійшовся більш, як в грех мільонах примірників, а «Корнет Рільке» — в 600.000. В Галичині, де можна знайти дома наших «високоповажаних» директорів прекрасно на внї в середині «оформлені», але — без жадної книжки, Ульштайни є утопією. Може в тім вина читачів? Може авторів? Може видавців, що вони не зміють віднайти вартих уваги авторів і засипають читачів макулятурою?.. Можливо, але ми знаємо видавництва, які подають читачам перекладні статті, що ними зачитується духовна еліта Парижа чи Лондона, — але і ці статті не можуть змусити наших «високоповажаних» відложити на бік брукові свистки для півінтелігенції...

Ясна річ, гідне всякого осуду видавництво, яке числить на «скорі зиски» коштом солідности й якости. Так само, зрештою, як гідні осуду письменники, які стреплять до «скорого зиску» (чи скорой слави) — з шкодою для якости своїх творів.

Але в чім Самчук не має мабуть зовсім рації — це, обвинувачуючи суспільство в тім, що не дає можливости авторові — жити виключно з фаху письменника; що автор мусить мати ще якесь побічне заняття. Трудно, в такі часи живемо, і письменники щасливіших народів — мусіли нераз шукати помічного заняття. Достоєвський був не лише письменником, але й — петрашевцем. Рилев — не лише письменником, але й — декабристом. Хвильовий — не лише письменником, але й — самогубцем. Життя химерне і часом змушує письменників до ріжних фахів...

А дальше, чому напр. наші письменники мають бути військами? Чому Шніцлер, Чехов, Понтен — могли бути не лише творцями, але й лікарями? А з наших, чому Коцюбинський міг животіти на марній посаді урядовця земства? Чому Лесь Мартович міг бути конціпентом, Черемшина адвокатом, а Пачовський, Карманський і Лукіянович — професорами? Чому опріч свого письменницького фаху мусіли мати ще інший Пер Льоті, Кльод Фарер або Джек Лондон? Чому Гамсун міг бути кондуктором трамвайовим або безробітним? І це все в щасливіших країнах, як наша. Отже, коли щось подібного трапляється у нас, то не

є це якась виняткова кривда нашим письменникам, лише явище у нас більше оправдане, ніж денебудь. Зрештою, гака є доля не тільки письменника у нас. Скільки-ж то інженерів, лікарів, професорів, музиків, композиторів — мусять тратити дорогої час на немилій посаді (коли взагалі яку мають), яка не дозволяє їм віддатися цілком своєму покликанню й яка їх ані в десятий мірі не винагороджує так, як винагороджуються подібні «фахи» у народів, що живуть повним національним життям... Чому-ж з цього — очевидно прикрого факту — заключати про виїмкове кепське положення письменника? Ми думаємо, що це добре, коли письменник oprіч свого фаху, який йому не дає жити, має ще інший, який йому дає жити. Це робить його незалежним від ріжних угруповань і видавців. А до такої незалежності передусім повинен стреміти письменник.

А на кінці ще одна заввага. Самчук говорить про потребу відповідного матеріального випosaження автора. Один з членів журі висловився, що нагорода має значіння не як лавровий вінець, лише скорше, як кілька сот золотих. А теперішній голова «Т-ва Письменників і журналістів» у Львові в інтерв'ю в На-зустріччї — запитаний про завдання товариства — в першу чергу згадав про потребу запомогового фонду для письменників... Все це дуже добре, і про це треба дбати. Але читач хотів би нераз почути і про щось інше: не тільки про потреби письменників, але й про потреби письменства, про його завдання, недуги, посгуляги і пр. Але про це у нас дуже тихо. Мабуть тому, що сказати щось про «видавничу техніку», папір, санаторію й окладинки легше, аніж щось нового в справі змісту духової творчости. Тим не менше, ця справа лишається у нас найважнішою, вона є правдивою «чорною сторінкою» нашого духового життя.

Г. Я.

Кілька зустрічей з Косинкою

»А я-б хотів...

Своє життя непроданим донести«.

Рильський, «Синя далечінь»

Пригадується дощистий надвечір не памятаю якого року (чи не 23-го?). Хтось пропонує піти на літвечірку, що відбудеться десь на Кузнечній (що нині зветься «Пролетарською»). »Ходім, читатиме Тичина та ще дехто з молодих«. Спокусився, йду. Простенька саля, кілька рядків лавок. Тут я вперше побачив Косинку. Вийшов молодий, бадьорий хлопець, русявий з водянисто-ясними очима, сів у кріслі та, заклавши ногу на ногу, дивлячись просто в салю, на нас, і не маючи ніякого ману-

скрипту перед собою, почав »читати« якусь із своїх оповідань (коли не помиляюся, »В житах«). Здивувало мене не тільки те, що на память говорилося прозу, а вразив ще й голос, гучний, як сурма, що віддавав усі тонкощі, всі інтонації діяльогу і влучно підкреслював, що треба. Чув я Косинку потім ще й вдруге, коли він читав оповідання »Анкета«. То був найвищий щабель майстерности; кумедна, напів зросійщена, мова п'яниці-селяка набирала барв і життя, поривала слухачів до реготу, від якого штукатурка сипалась; ми вже не тільки чули, а мов на екрані бачили живі постаті. Коли я пізніше сам перечитував твори Косинки, вони ніколи на мене не робили того вражіння, як у талановитій інтерпретації автора. І пригадується ще один, трохи кумедний виступ. Косинка сів, у своїй позі, в кріслі та, як звично, гучним і впевненим голосом почав на память говорити одно з своїх оповідань. Але по 3-х, 4-х хвилинах раптово урвав, натужив чоло, не міг більше згадати ніодного слова зі свого твору. »Продолжай дальше своїмі славами!«, сміючися, гукнув хтось із приятелів з задніх рядів. Але Гриць не схотів. Переїнявся веселим настроєм публики і, махнувши рукою, зійшов зі сцени.

Згадується ще такий випадок. Якось усім сували підписувати якийсь то там протест проти галицької преси (не памятаю, з якої нагоди). Оповідали, що »протест« лежав у канцелярії державного видавництва. Кожного ловили: »Ага, ви прийшли по гроші?« або: »Ви з рукописом? Ану, спочатку прочитайте оце!« і аркуш підсовувався. Кожний, чи хотів, чи не хотів, підписував. Один Косинка збунтувався: »Що я попихач, чи мавпа? Не хочу, та й годі, підписувати!« Всі оповідали це по Києву, як анекдот, а один з старших письменників лагідно докоряв: »Дуже похвальномо, Грицю, твою горожанську відвагу, але чи-ж можна так наражати себе на небезпеку?«

І потім зустріч десь за столиком: їмо морожене. Косинка захопився читанням мемуарів. »Чи читали »Поклик морів« Люкнера?« і він назвав ще кілька книжок. »Уявіть собі«, розказував з ентузіазмом: »підводна війна. Німецьке судно декорується норвезькими прапорами, на столах усюди норвезькі газети й листівки, і от зустріч з французьким пароплавом. Французького капітана з офіцерами запрохується в гості. Але німець веде його вже не в той покій, де висить портрет короля Гакона, а в той, де у весь ріст на стінах пишануться кайзер і Гінденбург.«

„Mon dieu!“ Попереджував же мене мій колега з корабля З., що тут сновигає якийсь »Німець«. — »Вашого приятеля можете побачити в сусідній кімнаті!«, віжливо зауважує німець...« — »Неодмінно прочитайте!« кидає на прощання Косинка. У мене лишалося вражіння, що хлопець назамін сирі, безрадної совітської будещини, буде собі з якихось уламків минулого світ іншої, героїчної, дійсности. Життя зблякло й вицвіло, треба було десь позичити барв, і чужими фарбами він, — хоч і не

був фантастом, — малював славетний епос майбутньої України, якою хотів її бачити.

А врешті остання зустріч на Фундуклеївській. Косинка вже давно не писав оповідань, а служив десь у Вуфку. Великі темні окуляри звідкись з'явилися у нього і так мінили обличчя, що ледве пізнати. «Що, не пишете?» — «А, де там писати. Хай їм біс!» Косинка махнув рукою. То була відповідь, яку тепер від кожного доводилось чути. Чесна людина воліла нидіти в канцелярії, аніж виконувати «соціальний заказ». Завзятий й упертий до кінця, він, очевидно, давно попав у проскрипційний список осіб, яких рано чи пізно треба було Росії знищити. Чекали тільки нагоди. Поміг Киров. Стало більше одною жертвою, що напоїла кровю своєю звологнілу від снігу землю. Згинув чесний і щирий борець за українську культуру.

К. М-ко

Детронізація кумирів

Про детронізацію богів XIX-го віку — говорить в своїй новій книзі знаний німецький есеїст, *Рене Фільоп Мілер* *), про сумерек кумирів всесильного розуму і про світанок нової доби, якої пророками є Віко, Ніцше, Сорель і — Мусоліні.

XIX вік, що його звітувала заграда французької революції, був віком «богині-розуму»: Розум здер з всесвіту цілу його таємничість. Замість, кермованої Богом, землі — повстала в просторах мертва куля, на якій не було ні творця, ні творіння; на якій ділали лише абстрактні «сили» — репульзивні, атракційні, доосередкові і відосередкові, всі явища були лише наслідком взаємного ділання тих сил на себе. Людина стала звичайним апаратом, що підлягав законам механіки. Живих істот не було. Повстала «соціальна фізика», що стреміла пізнати «закони» суспільного життя, а відкривши їх — збудувати новий лад, відповідно до вимог всесильного розуму. Революція установила нову метричну систему: занехавши старі, «живі» мірила — лікоть і стопу, запровадила абстрактний, усталений помірами, — метр.

Та сама революція і в політичній житті хотіла поставити абстрактне над конкретним, видумане, викомбіноване — над тим, що виросло органічно, мертво над живим. Життя мусів заступити розсудок і регламент. «Найбільше щастя найбільшого числа» — стало постулятом століття. Позитивізм, здавалося, поставив хрест над епохою, коли історію робили людські пристрасти, гони і пориви волі, цебто іраціональні сили. В добі «пізнання» біг подій мали означати ясні, безпристрасні, випроваджені з пізнання дійсності, засади. Людина взагалі перестала бути чинником історії —

*) René Fülöp-Miller, Führer, Schwärmer u. Rebellen.

про великих людей міг писати лише «старий варіант» Карлейль, поважні-ж дослідники не могли їх брати серйозно. Людина — була залежна від оточення, середовища, була його витвором. Змінити це середовище — і все буде добре, настане загальне щастя. Уліпшені умови створюють уліпшену людину.

Помогти цьому мала всесильна машина — найвище досягнення всесильного розуму. XIX вік був свідком повстання нового міту, — якого ідеологом став К. Маркс, — міту машини, яка визволить світ. Машини, яка, збільшуючи безперервно число «видідичених» пролетарів — а зменшуючи число «визискувачів», концентруючи капітал в руках немногих — автоматично привела би до тріумфу і щастя маси. Сила мітичних образів, в яких пророки Ізраеля бачили остатній бій зла з добром, брешуть і в творах Маркса, в яких він — на своїй мові національ-економіста — малює майбутні дні жаху і катастрофи капіталізму... Многі, що повірили в нього, відвернулися від християнізму і від сподіваного визволення по смерті; многі віддалися надії, що визволення з нужди здійсниться ще за їх життя через соціалізм. З Заходу пішла нова наука на Схід. Російська душа, що не знала суворой дисципліни освіченої думки, ні законів тверезої логіки, що їх знав Захід — все сповнена хіліазмом*), ждала лише нагоди, щоби виявити себе, не зважаючи на жадні реальні можливості. Від п'ятих тисяч літ, від часів пророка Даниїла, все наново приходили люди і вчили, що в світовій історії існує «закон», який, через конечні щаблі і через останній щабель загостреної нужди, — приведе до матеріального й морального щастя і добробуту всіх. Та сама ідея лежала в основі і марксівського хіліазму і большевицького.

Троцький писав: «ми принесемо людськості правдивий рай на землі. Разом з тим наступить магічна переміна світа й людини, такими, як їх створила природа». Людина стане «безконечно дужчою й мудрішою, її тіло — гармонійнішим, а пересічна одиниця піднесеться до рівня Аристотеля, Гете або Маркса».

Всемогутність розумових концепцій була догмою для прихильників і віруючих, «богині-розуму» і машини. Машина-ж довершила таких чудес, створила стільки матеріальних дїбр, і все це завдяки сміливій думці. Як було сумніватися в її всемогутності? Позитивізм Конта, матеріалізм Фюєрбаха, історичний матеріалізм Маркса й Енгельса, теорія еволюції Дарвіна і Гекеля — ось були системи того віку машини. І маса підпадала механістичному світоглядові так, ніби не жили ніколи Ляйбніц, Гете і романтики, так ніби опріч «інтелігенції» не було на світі душі, так ніби ніхто не вчив нас, що обік «інтелігенції» існує ще «уява» й «імагінація». Все — в добі раціоналізму — мірялося і важилося, імпондерабільій вона не знала. Антропоморфічні представлення про робочі «руки» вже не вистарчали, їх замінила ще більш відірвана ідея «робочих днів». Про якість не думав

*) Віра в наступлення „царства божія“ на землі.

ніхто, всі — про кількість, все мірялося годинами, днями. Скрізь панували і ділали лише «сили», що їх математично можна було підрахувати. Людська особа — щезла в рамках цих систем. Коли античне думання деградувало невільників до ролі «річей», бачучи в них «людей без голови», то думання XIX віку поширило цю зневажливу для особистої гідності людини гадку і на «панів» століття, на всіх людей.

Цей «урічевлений» спосіб думання, що пересякав вже писання Рікарда й Мальгуса, став у Маркса системою, послідовно перепровадженою аж до останніх виявів громадського життя. Життя у бородатого пророка комунізму — стало «продукційним процесом», праця — «замінною вартістю», стан — «клясою», родина — «господарською одиницею», нужда — «визиском», історія — чергою «продукційних відносин», культура і мистецтво — «надбудовою». До того зродилося нове поняття — «маси». Поки існували індивідууми — матеріалізм не чувся певним. З'явилася «маса» — і ціла людськість стала сумою цілковито рівних собі одиниць, які можна було довільно додавати, відіймати, множити й ділити, мішати як карти до гри — ущаслилювати на підставі того чи іншого геніяльного пляну. Якраз на таких арифметичних діланнях опиралася місяняська «наука» Маркса: царство рівності мало-ж наступити через те, що число пролетарів ставало чимраз більшим, а — «визискувачів» (включаючи сюди і селянство) — чимраз меншим. Ідея Маркса мала затріюмфувати, бо *число* одних мало «з колючістю законів природи» — перевищити *число* других.

Фільософія арифметики й аморфної маси вдерлася в громадське життя, в його ідеї. Людина і природа, як чинники історії перестали існувати. Праформи людських спільнот, що базувалися на спільності території, національного походження та історичного розвою, — розвалилися. Натомість прийшли раціональні, анерганічні, доцільні, на засадах статутів і постанов зорганізовані союзи. Там, де колись виростали з свого питомого «генія» народи, або повставали держави, як відлиття п'ятонівських ідей, — там громадилися тепер людські атоми в менші і більші суспільні молекули, в «купи», в «маси», яких формою було вже тільки число, а яких суспільна ідея — був вже тільки пізнаний розумом інтерес в рамках того самого доцільного союзу, тої самої кляси, тої самої «округлої суми». Все — навіть **життя** осібняка — розплилося в «цілі» і в «числі». Кров, нація, територія — з якими колись вязалася доля одиниці — перестали існувати. Відірвавши суспільні верстви і нації від їх ґрунту, цей процес нівельювання переступив межі Європи. В містах Індії, Сирії, Єгипту й Туреччини, з кастовосвідомих індусів, з номадів-бедуїнів, з селян пустині — знеацька повстала однолита *маса*. Так само в Мексику і в Бразилії, де машина підпорядкувала народи організаційним формам математично-калькулюючого розуму. Найбільш безоглядний процес нівеляції всього органіч-

ного й історичного — перепроводили большевики в бувшій імперії царів.

В большевицькій Росії повстали — «централі материного молока», як важні «ячейки» колективізації людськості. В цей спосіб мав бути знищений природній звязок між матір'ю й дитиною, щоби вже перші порухи новонародженого відбувалися «в душі колективізму» (всезаступаюча пляшка з молоком). Притулки для дітей — що на Заході служать позбавленим домашнього огнища — стали в ССРСР взірцями абстрактної, «плянової» колективістичної організації, яка мала знищити природну організацію родини. Позбавили большевики всякого сліду містики й установу подружжя. Під тим оглядом — як злосливо висказався Радек — в ССРСР — по матріярхаті і патріярхаті — наступила система секретаріату, бюрократизму, звичайної реєстрації. Так само мешкання перестали бути домашнім огнищем, їх обернено в огидні кошари. Вирвано з своїх природніх звязків і селянина. Все стреміло — історично виросле, неповторне, оригінальне, вкорінене — підпорядкувати фіктивній колективності, а індивіда звести до значіння звичайної гайки, яких є мільйони і з яких одна завжди може заступити другу.

В ту форму убгали большевики і духове життя народів. Поезія стала «словесною хемією», поети мали працювати не за своїм голосом натхнення, а за певними формулами і рецептами. Творчість позбавлено значіння ірраціонального, особистого акту. Прогнав зі сцени всі особисті конфлікти й проблеми і большевицький театр, замінивши їх виявами чуття, що їх можна представити механічно. Представлення «Гамлета» стало чергою різнородних гімнастичних вправ, а музичними інструментами стали — фабричні сирени. Людина-ж — зробилася за режиму Совітів — масою, числом, яке від часу до часу мало рухатися вулицями і ревіги згори приписані «лозунги». Вирвати людей з їх природніх звязків, впхати як безформну масу в сторону одної ущасливлюючої ідеї — стало спільною метою соціалізму й комунізму.

Але призначення подбало про те, щоби не будувала збожеволіла людськість нової Вавильонської вежі. По акції — наступила реакція, така-ж гвалтовна і безоглядна. Її якраз переживаємо й ми, одні з нас — витають її, як визволителя, другі — соціалісти, ліберали, комуністи — конаючий світ вчорашного дня — зі скреготом зубів, як кінець їх царства, як рух, що заповідає повну детронізацію їх кумирів.

Бо — якраз — останній, сподіваний щабель вимріяної розумом еволюції, заповідженої Марксом і Леніном, не наступив. Ніщо не могло спонукати землю — скоритися видуманому людиною «законові» і змінити свою істоту. Наша земля, яка лишилася такою самою, як за часів Даниїла, Міленарів, і перехрещенців, що голосили наступлення нового царства, не дала себе завернути зі свого звичайного, що не знав чудес, шляху, на ніщо не здалися

закляття діалектичного матеріалізму. Надаремне Ленін, з своїми хіліястичними наступниками виправляв все наново свої обчислення і пересував «великий день» о дальші місяці, роки і п'ятиліття, майбутнє нове царство не наступало, лише нужда росла. До того був всетворчий розум! Так само на Заході, як на Сході. Замість побідних криків — запанувала в таборі хіліястів смертельна тривога.

Перші зірничі бунту проти розуму спалахували вже давно. Одним з перших бунтарів був Берке. Він мав попередника в особі Віко — який повстав проги Декарта, що своїм *cogito, ergo sum*, проголосив примат розуму над буттям. Для Віко всяке пізнання виходило не з розуму, а з обсервації того, що повстало історично. Коли ідеї Декарта знайшли свій політичний вираз у французькій революції, то ідеї Віко — в славнозвісній промові Берке в британському парламені. Він протестував, в своїй філіпії, проти ідей 1789 року, — проти абсурдальної думки людей, які не бачуть в своїй країні нічого іншого — окрім великої *tabula rasa*, на якій можуть записати все, що сподобається. «Ніколи людина не показала себе мудрішою за річі» — казав Берке. Замість прислухатися до голосу свого «вільного розсудку», має вона слухатися передусім — «мудрости річей» і нічого не робити, що проти тої мудрости — повставало-би. Але Берке був першою ластівкою, яка ще не робила весни. Нові ідеї принесли щойно романтики. Лише вони почали тяжке змагання з конструкціями логічно-природничого думання. Їх роботу улегшив Гердер, що прийшов до тих самих поглядів, що Віко: що ніякий відкритий розумом «закон» не дасть нам зрозуміння історії народів; що біля колиски кожного народу стоїть не абстрактний загальнообов'язуючий «закон», лише — власний, самовистарчальний національний геній. Від нього лише залежить розвиток нації. Так само Фіхте — проголосив війну раціоналізмові, а натомість поставив — віру в іраціональні ідеї «нації» і «рідного краю». Романтики відкидали «погворне, варварське погвалчення природи раціоналістичним способом думання». Протестували проти цього думання, яке «ножицями понять — краяло живе, органічне життя» і кінчали гимном на честь традиції, того, що виросло з історії незчислимих поколінь. Романтики поборювали ідеї Адама Сміса і Бентама, який поняття «людина», «нарід», «держжава», «економіка» — хотів означити чисто раціонально й атомістично, чисто розумово й абстрактно усталити «досконалу конституцію» — для європейських народів всіх широкостей і для американських пампасів...

З бігом часу проти розуму повстав навіть досвід. З дрібничковою точністю виміряний «нормальний метер» — нагло показав ненормальним і відхилився від приписаної й усталеної науково довшини. Таким чином — штаба в архіві паризької академії, подумана, як символ розуму, що непомільно обраховує, міряє і важить, стала зненацька символом нездарности сили

розуму. Від часу до часу забирав голос той чи інший великий учений, щоби зрадити здивованому світові, що знову захиталася якась з «незрушних підстав», на якій спочивала віра у всемогутність »раціо«.

Спершу захиталася геометрія, потім механіка взагалі. Передумови природознавства — теж показалися, не такими міцними. В »клясичну механіку« нові погляди на електрику і магнетизм — внесли замішання. Потім щезла віра в спочиваючу субстанцію: показалося, що та субстанція є в стані вічного танцю найдрібніших частинок. Цілий органічний світ тіл виглядав тепер, мов ріка у безнастаннім бігу. Ціла »матерія« стала просто енергією, щезли »річи«, лишилися тільки »ділання«. Навіть атоми і електрони — завели покладані на них надії. А разом з захитанням привичної ідеї про »субстанцію« — стали непевними і самі »закони природи«. Перед всемогутнім розсудком відкрилися нагло фантастичні і незрозумілі простори, а закони — стали лише здогадами, менше або більше імовірними. Світ зявився ученим, як »спліт конечности і випадку«, навіть закон »збереження енергії« став сумнівним. Захиталася віра в безперервність всього, що стається, а значить і в змогу — приповідати майбутню еволюцію. »Коли старі — заявляє Плянк — твердили, що основний закон є: *natura non facit saltus* (природа не робить скоків), то нині ми маємо себе запитатися, чи та природа взагалі робить щось іншого, аніж скоки«. Навіть досвід перестав бути нехибним доказом слухности тої чи іншої теорії, випровадженої людською льогікою. Деякі експерименти (напр. славний експеримент Міхельсона) дасться пояснити однаково добре, коли приймемо існування етеру, або коли його заперечимо.

Глибоке передчуття неvistарчальности пізнавальної спосібности людського розуму мав вже Гете. А Мах просто казав, що »зрозуміння« є ніщо інше, як зведення непривичних незрозумілостей до привичних незрозумілостей. Світогляд освіченого XIX віку — здається тепер »механічною мітологією«, яка лише змістом різниться від анімістичної мітології обявленої релігії.

З усіх цих нових відкриттів вирисовується інший образ світа — який має дуже мало спільного з старими механістично-причинними поглядами »клясичної« фізики. Знаний астрофізик Джемс Дженс пише — »всесвіт зачинає уподібнятися не так великій машині, як скорше якійсь великій думці«. Дух не уявляється вже нам, як припадковий зайда в царстві матерії, передчуваємо, що скорше маємо його привітати, як творця і володаря царства матерії. Є це очевидно не наш власний дух, лише дух, що в нім атоми, з яких виріс наш дух, існують як думки... Всесвіт показує наявність сили, що має щось спільного з нашим власним духом«...

Ще більше фіяско зазнали »закони природи« і розсудок в світі органічнім. Захиталася віра в матеріалістичну біологію, в теорію Дарвіна, в причинівість розвою живих істот. І тут по-

казалося, природа не була вічно тяглим ланцюгом з причин і наслідків. І тут природа робить скоки, засуджує на смерть — без жадної «розумної» причини — одні гатунки і вивичує другі.

Кожний новий, вищий тип — каже Едгар Даке, — це щось стихійне, що витискає на образі органічного життя нову печать; повстає він не з біологічного закону корисності, і не з пристосування; є це скорше незбагнугий вибух з імлістих глибин творчого духа в природі, є це своєрідна «воля існування» (Wille zum Dasein).

Від часів Лямарка, всі спроби пояснити розвій живих форм з матеріяльних умовин оточення, з середовища, — показувалися за кожним разом безплідними. Несчислим досвіди показали, що під впливом зовнішніх умовин поодинокі живі істоти змінюються, але ті зміни не переходять на потомство. Отже нема можливости змінити біологічні форми розумово, ззовні, відповідно до уложеного розумом плану. Учень Гекля, Ганс Дріш, ділив яйця морського їжачка на чотири частини і з кожної — виходив цілий їжак у відповідно зменшеній величині. Отже «форма» виказувала сталість, якій нічого не могла зробити навіть механічна операція. В цім випадку виявилася таємнича сила, мус, який — навіть по розчвертуванні — жене живу істоту в призначену їй від віків — форму. «Форма» ховає останню таємницю природи перед задрим розсудком з його досвідом.

Органічний світ показався, отже, цілістю, якої не пізнати механічним чи раціоналістичним краєнням. Може Бергсонівською інтуїцією? Може, виходячи з Шопенгаверової «волі», яка стягнула з постументу бундючний розсудок? Світоглядіві XIX віку завдавали самі люди науки один удар за другим. Це мало величезний вплив на пануючі суспільні теорії.

Всі системи й науки, що від XVIII-го віку мали на цілі запровадження нового ладу в суспільности і щастя межі людьми, всі реформи, революції й утопії, — всі мали підставою переконання, що все в історії діється за механічними законами; що розсудок має змогу пізнати ті закони й оснувати такий «доцільний» порядок, який був-би в гармонії з тими законами. Коли в природі ділали механічні закони, то очевидно і в суспільности, що була частиною природи! Та з хвилиною, коли всі оті закони, як показалося, були основані тільки на теорії імовірности, заломилася й віра в можливість примінення фізикальних законів в царині людського життя. Виявилосся, що історія людства складалася (з неповторних фактів. В кожнім з них чудернацько мішаються — конечність з випадком, ідея з матеріяльним мусом, фікція з дійсністю, причиновість зі скоками; що всі ті факти, тим самим, лежали поза обрахунком імовірности, поза раціональною схопленою закономірністю. А кожний, хто зближався до біжучих подій з своїм дрібним метром розсудку, в марній надії, викриги таємницю, що нехибно випроваджує з теперішнього майбутне, — з того завжди та дійсність глузувала. Ту «неминучість» історич-

них подій не тяжко було вгадувати — хіба *post factum* — стемплюючи назвою великого вчинку удале підприємство, і — назвою божевілля — невдале..

Маркс писав в 1847 р., що «німецька буржуазна революція може бути лише безпосередньою пригравкою до революції пролетарської». Але буржуазна революція наступила в 1848 р., а пролетарська, що мала йти «безпосередно» за нею — не прийшла... Фальшивими показалися і пророцтва Маркса щодо інтернаціональної солідарності межі клясами різних народів; що вона перемаже органічну сполуку межі клясами тої самої нації. Коли з вселюдського ідеалу французької революції вийшло націоналістичне якобінство. Тепер — формуюча засада національності показалася сильнішою за всі старання розсудку, перекратити людськість не прямовісно, а поземо.

Подібно й економічний розвій пішов іншими шляхами, аніж тими, якими хотів йому надати розум Маркса. Маркс пророкував загальну павперизацію. Замість неї прийшов небувалый економічний підйом. Простий випадок, якийсь піонер в далекій Каліфорнії спіткнувся об золоту брилу — і всі глибокомудрі вираховання про «механізм павперизації» — перевернулися до гори ногами... Замість того, щоби відповідно до рецепти «Капіталу» — вимордовувати себе у взаємній конкуренції, приготівляючи царство соціалізму, капіталісти XIX віку получилися в картелі і трести, а робітництво — замість убожити, значно поправило високими зарібками своє — після Маркса — безнадійне положення. Так само по війні — як вже зазначено — фальшивими показалися всі обчислення і терміни учеників Маркса в Росії — Леніних і Сталіних щодо світової революції або запровадження «науково-соціалістичного раю в Росії». Збанкрутували і ліберальні теорії в економіці — надії на свобідну торгівлю, віра в незалежність законів господарства, теорія цін і гроша. Людськості доводилося включити в свій світогляд ту силу, яку вона від самої доби просвічення безнадійно поборює, — необчислиму, неповторну, — долю.

Людиною, що стояла на переломі двох епох, яка вигиснула на нашій добі свою незатерту печать, — був Жорж Сорель. Витерті кліші нашого думання в XIX в. представляли цілий біг історичних подій, як якийсь велитенський механізм, регульований поступовим, раціональним пізнанням. В цім механізмі, запорукою всякої безпеки і вічного миру — була найрозумніша з усіх державних форм — демократія. Забезпечення від всяких примх химерної долі, свобода від всяких трівог існування — вічна мрія релігійно-хіліястичних громад, стала утертою фразою в устах юрби, а друкарська машина XIX віку розносила її в статтях і промовах міністрів і політиків по цілому світу. Сорель глузував з всього того. Він вже чув далекий лоскіт грядучої епохи, яка незабаром мала розгорицти цілий той чудовий механізм, гордий винахід науки, а тих, що вірили в беззастанний

поступ, в наймудрішу форму правління — зробити предметом насміху. Сорель передчував прихід доби, коли запанує сила, яка створить новий світ, а людей повчить, що все існуюче тільки тоді й має глузд, коли перестане лякатися містичної долі, коли зрозуміє, що правдиве щастя не безпека, а небезпечне життя. Історія здавалася Сорелеві не логічно-простолінійним поступом, не механічним, оснований на причинах і наслідках економічним детермінізмом, лише — вічним, безнастанним ставанням, яке, без огляду на щастя чи погибель людськості, гвалтом виламує двері історії, щоб вийти на поверхню, нагло, без «причини», з таємничих, для розсудку ніколи не збагнутих глибин, щоби започаткувати нове, поставити знак запитання над всім, що уходило за незрушимо, щоби поставити людськості нові незнані досі завдання.

Те, що пізніше палеонтологія відкрила в обсягу природних явищ, — дисконтинуацію, переривність, «скачність», катастрофальність, динамічність явищ, це відкрив ще перед тим в історії Сорель. В той час, отже, коли щезло з історії все, що значило — безпеку, обрахунок, звільнення від халеп, заклинання темних сил, приручення долі, коли життя і навіть цілий космос стали для нас вічною загрозою, — як могла людина даліше молитися своїм фальшивим кумирам розсудку, вічного мира і демократії?

Творча сила (*Gewalt*) ось було те нове евангеліє, яке проповідував Сорель. До неї мусить повернутися людськість, коли хоче формувати майбутнє. Забезпечення від долі — це зрада життя. Не треба тікати від великих сил життя в діру того чи іншого «порядку», треба ті сили любити. Всі великі ідеї повстають з „*exaltation générale de la vie*“. У внутрішній пристрасті «історичної години», в гарячці змагання, виплавлюється душа в нову форму. Тому Сорель, як чесноти нової людини проповідує — героїзм, змагання, непевність, приймання життя з усіми його халепами і несподіванками.

Все нове, що повстає в історії — приходить в формі міту. Міт заступає місце розсудку. Але ідея міту Сореля бере свій початок не в «мудрости річей» Берке і консерватизму взагалі, не в уже існуючій, усталізованій світі. Міт Сореля — підкреслює ті сили волі й афекту, що силоміць вириваються на зверх з праглибини існування, що шукають нової форми, не рабськи задивлені в минуле. Не був подібний ідеал Сореля до ідеалу романтиків. Його світ — мала створити внутрішня сила росту, вроджений порив до форми, що динамічно, з середини стремить до незнаного втілення. Такі були ідеї «старого дивака» з Бульоні над Сеною.

З тих ідей виріс французький синдикалізм, повстала боротьба проти демократії, повстала програма „*Action française*“ і — фашизм. Дзвеніли в цім гадки Ніцше з його — *Ни* всьому слабому, *Так* — всьому; що кріпить і дає силу, з його приповідженням

банкротства науки, упадку демократії, з апотеозою «небезпечного життя», універсального значіння принципу боротьби. Сто трицять років тому, член конвенту Дюпор проголосив за богів, природу і розум. На наших очах — піднімає голову нова революція, зі зброєю нового природознавства і філософії в руках, рішена, так само зруйнувати світську церкву розумової віри, як колись апостоли освічення зруйнували церкву середовіччя. Нова революція покликуються на Ніцше, Бергсона і Сореля, як попередня покликала на Декарта, Вольтера і Русо, вона не вірить більше в «розсудок» і «природу», лише в «волю» і «силу». Перед війною і зараз по війні — стара ліберально-соціалістична церква «людськості», яка проповідувала «рівність» всіх людей, а нації визнавала за непорозуміння, — обходила свої тріумфи. В степах Росії вирушили в похід апокаліптичні вершники розуму, щоби накинати світові червону правду релігії «загального зрівнання». Вони летіли через Карпати, Альпи, Апеніни, світ, здавалося, лежав у їх ніг... Коли зненацька піднесла свою голову та прасила, тримана віками на припоні спершу церквою, потім розумом, і обернула в купу руїн цілу катедралу універсалізму, здвигнуту для уярмлення народів. За церквою віри і розуму прийшла церква націоналізму. Повстає міт нації, великого приборкача створеної розумом потвори — «масової людини».

Пророком нової церкви, основоположник італійського фашизму — була людина, яка перед тим була марксистом, вірним сином і учнем церкви розуму, людина, що вийшла з соціалістичного монастиря, так само, як колись апостоли революції розуму вийшли зпосеред вірних синів церкви і з монастирських шкіл. Але перші кроки Мусоліні могли обдурити кого іншого, не старого Сореля. Вже в 1912 році писав він про тодішнього редактора „Avanti“: «Наш Мусоліні це не звичайний собі соціаліст! Повірте мені, ви колись ще побачите його на чолі святого куреня, як він салютує мечем прапор Італії. Він італієць XV віку, кондотієр». Замість старих приман — «свободи, рівності й братерства» — приніс він нові гасла — дисципліну, ієрархію, авторитет. Фашизм, в супереч хіліястам, не вірить в щастя на землі, ані в остаточний порядок, бо такий остаточний порядок значив-би — поставлення себе поза рамами історії і самого вічноплинного життя. Щастя найбільшого числа (характеристичне особливо для соціалістичних утопій) — називав він «овечим щастям» і гордив ним. Ідеалом була для нього людина, свідомо непевностей життя, яка вміє і хоче ставляти їм чоло. На місце панування маси — приходить панування вибраних. Не ховатися перед призначенням — іти назустріч йому; не команда абстракційної думки, — а конкретне; не видумані, а природні звязки — родини, стану, народу, держави; не слухати «законів» природи — самому їх декретувати; не автоматична еволюція, а творчий чин; не «поступ» над нами, а воля в нас.

Фашизм не мав того компасу, що мала церква і розум, він

не вірив ані у призначення, ані в можливість переформування дійсності і людини на засадах абстрактної логіки. Фашизм шпурнув людину і націю — в вир вічно ділаючих страшних сил історії, давши їй як компас єдину вказівку — «волю влади», як єдиний формуючий світа принцип. »Ті, що вміють приказувати« (Befehlende) — вони-ж і у Ніцше мали стати «новими законодавцями», впорядчиками хаосу. Подібні думки знайдемо і в інших вчителів Мусоліні — у Віляма Джемса, Вільфреда Парета, Джентілі — всі вони вірять в силу творчої волі й чину. »Так, казав він, я одержимий цією пристрасною жадобою. Вона пече мене, розідає і розторошує мене в середині наче тілесний біль: я хочу своєю волею видряпати знак на нашій добі, як лев своїми па-зурями!«

Нова доба не визнає законів розуму, ні «мудрости річей», для неї правди і брехні шукати треба не в логіці і не в абстрактних наказах; суперечність межі ними покривається з противенством межі поняттями власновільний і невласновільний. Нова доба — відкидає об'єктивне, вона стремить лише вилятися у свою власну форму, створити собі свої власні правди і мету.

Тисячі літ напружувала людськість свою думку, щоби поборовати відчуту, як боже прокляття, як несправедливість, як нерозум долю; щоби позбавити її сили, з затаєним бажанням знищити її зовсім, і в це непевне, неспівмірне, необчислиме життя природної сваволі, — внести «евклідовий» лад рівності, гармонії, порозуміння і передбачення. Нині — ми бачимо у всіх закутинах при роботі нові, повсталі з незбагнених глибин сили, що, нищучи всі перепони, перевертаючи фальшивих кумирів, садовлять на опустілий трон — долю. Щоби її звеличити, прийняти і змусити служити собі.

Цій новій революції ХХ віку присвячена змістовна книжка Фільоп-Мілера.

Дм. Донцов

Побожні бажання і дійсність

...Доля підсовітської України остаточно, «в серъоз і надолго» рішена. Хай умиється слезами, хто думав інакше і хай випровадить з того факту потрібні висновки. Цю тезу старалися в останніх часах обоснувати — Радек і інші совітські публіцисти в *Известіях*, а в *Новій Зорі* — гр. Ст. Лось.

В *Известіях* читаємо, як Україна, та «многострадална країна кількакратно видоптана ордами московських погромників генералів з їх гаслом «єдиної і неподільної», з їх лютою ненавистю до хохлів... підноситься тепер... до нового життя» — під режимом Совітів. І — певно, як «невіддільна частина Росії», з якою, як марний сателіт, буде звязана і нині, і прісно, і во віки віків. Подібні думки на ту-ж тему розвиває гр. С. Лось. СССР на його думку «сов. Росія... підіймає тепер на величезну міру пробу виховання стокількадесят мільонів людей в новій культурі... Коли та проба вдасться, польсько-совітська границя буде не лише границею двох держав..., буде вона границею двох цивілізацій..., таких ріжних, що народи, виховані в їх обсягу, не могуть розумітися мимо споріднення раси і мови. Подібно не розумілися народи цивілізації християнської і музульманської». Ця спроба Совітів має на меті створити з мішанини совітських народів — одну совітсько-російську націю, а для того — забити головну перешкоду на шляху до тої цілі — самостійницькі стремління України. На думку автора статті це Совітам мабуть удасться: «ліквідація українського національного руху... посувалася наперед і зростала постійно... Тепер ліквідація того руху ввійшла в кінцеву, радикальну фазу». Чим-би той експеримент з українським народом в СССР не скінчився, він «на найближчий час позбавить його політичної особовости». Лишиться маса, але так само інертна, як китайська, з якою дасться зробити все. Тим більше, що ззовні внутрішній консолідації Совітської імперії властиво ніщо й не загрожує, а коли й загрожує — то Совіти є засильні.

На чім основує свої аргументи гр. Лось? Не на фактах, ні на історичних аналогіях, а подекуди — всупереч фактам. Де напр. побачив автор внутрішнє скріплення Совітів? Чим напр., як не фразами без доказу є такі твердження, що «Росія збирається до купи», «совітське господарство буде... поступати наперед»? В чім побачив він запоруку цього «поступу» совітського господарства? В знищенні худобя, в зменшеній продукції збіжжя, в розвалі транспорту, в скасуванні карткової системи вижив-

лення, яка змушує міське населення менше їсти? В чім побачив автор, що «Росія збирається до купи»? В убивстві Кірова? В новій масовій чистці партії? В заогненій боротьбі фракцій в лоні правлячої партії? В наглім зменшуванні її соціальної бази? А цей економічний і політичний розвал відбувається не «в дуже трудних умовах», як хоче в нас вмовити автор, а навпаки, якраз в дуже легких, в атмосфері повного миру ось вже від 14-х років, в атмосфері устання всякої ब्लюкади, в атмосфері всяких угодінь з боку чужоземної фінансієри, в умовах, яких не знала революційна Франція, поборювана зброєю цілої Європи, і ब्लюкована економічно, — протягом більш, як 20-х літ. Ні, навпаки, якраз в винятково сприятливих умовах — «відбудовується» і «збирається до купи» совітська Росія. І кінчить — економічною руйною і горожанською війною без кінця. І це зве гр. Лось «поступом», досягнутим «в дуже трудних умовах», який ворожить нове краще завтра і зміцнення режиму? На правду, український читач всетаки вимагає поважніших аргументів. Поминає автор, крім того, два дуже важні потягнення совітського режиму: запровадження нового Непу і заповідження парламенту з рівним і тайним голосуванням, так само, як частинне привернення права приватної власности в колхозах. Большевицька преса гремить фанфарами з приводу цих нових «досягнень» режиму. Ми дивимося на них не крізь російські окуляри, ані крізь окуляри приятелів Росії. Всі ці «реформи» — це вимушений відворот режиму. Неп — і полегші колхозам — це апель до задушеної приватної ініціативи, це признання, що комуністична «пляннова» господарка не в стані вижити людність, що вона банкрує. Заповідження рівного голосування, зрівняння селянства в правах з робітниками, які мали досі плюральне (пятикратне) право голосу в порівнанні з селом — це, серед совітських обставин, чиста комедія, але — на це ніхто не звернув ще уваги — ця комедія дає змогу Совітам скористати з огірчення села на упривілейоване місто — і, при помочи селянства спробувати задусити бунт ворожого до большевизму пролетарського міста. Віддати «буржуазне» село на паству золотілого міського пролетаріату — була «ідея» дотеперішньої політики большевизму. Місто — почулося упривілейованою клясою і зачало показувати зуби. Тоді «геніяльний вождь пролетаріату» рішив — пустити на нього обдерте і голодне «буржуазне» село. Про що це свідчить? І новий Неп, і «парламентаризм» з рівним голосуванням — свідчить, по-перше, що революційні гасла в масах збанкрутували, коли так легко можна вернути до буржуазних; по-друге, що головна підпора режиму — місто звертається проти нього. «Пролетарський» уряд шукає проти пролетарського міста союзу в буржуазнім селі, так само як в міжнароднім капіталі — проти збанкрутованого «Капіталу» Маркса: у чужих проти своїх. Режим, заперечуючи свої власні ідеї, йде на уступки країні: експерімент, який ще Токвіль уважав за

найтяжчий для всіх «змудрилих» режимів. Так в останні роки царату — упадаючий режим думав опертися на консервативного «мужичка», щоби протиставити його злібералізованій і розіждженій внутрішньофракційною боротьбою — підпорі трону, дворянству.

Така є дійсна ситуація в ССРСР. і ніякі сугерування про скріплення Совітів тут нічого не вдіють... Ще менше, як сугерування про зовнішнє скріплення совітського «союзу». Це скріплення, яке дало би час ССРСР. зліквідувати український сепаратизм — теж не існує. Гр. Лось гадає, що в разі збройного конфлікту з Японією — «шанси булиб радше по стороні Совітів», бо — «на Далекім Сході побідить вкінці той, по чий стороні буде стояти англосаксонський світ. А світ цей не буде стояти по стороні Японії»... Дійсно не буде? І це можна твердити по викиненні совітського делегата зі Сполучених Держав Америки, по лондонським пакті, по відтягненні Франції в бік тіснішого порозуміння не з Росією, а з Великою Британією? Треба мати велику, але при тім неузасаднену віру в Росію, щоби твердити це. Чи може автор думає, що останні посунення Вашингтона і Лондона — свідчать про спеціальні симпатії англосаксонського світу до Росії? Що, коли-б Америка хотіла в російсько-японським конфлікті стати по стороні Росії, проти Японії, то зривала-би переговори з висланником Літвінова, демонструючи своє осамітнення? Межинародня політика річ дуже заплутана, але і в ній є своя логіка і те, що англосаксонці називають *common sense*, цеб-то здоровий розсудок, якого не застрашить жадне сугерування.

«Закріплення японського панування в Маньчжурії та в інших китайських провінціях буде вимагати бодай 30 літ. Впродовж того часу всякий поважний спір на азійським континенті для Японії ризиковний і як такий не бажаний», — отже, хай з цього боку Україна не чекає сприятливої зміни положення, — повчає автор. Що думає Японія, — того не знаємо, але знаємо, що вона робить і хто говорить про політику, мусить це знати. А робить Японія те, що — не чекаючи на ті 30 літ — вступає у Внутрішню Монголію й пускає щупки в Монголію Зовнішню, що під російським впливом. Але вона робить ще більш ризиковні кроки — вона агітує проти Росії в Сінкіянгу (китайським Туркестані), вона тихцем підносить панісламський рух, вона вже знайшла кандидата на нового каліфа і вже зондувала — що-до його особи ґрунт — в Кабулі і в Тегерані. А крім того — установила морську лінію з Кобе до перської затоки і переконала Персію вибудувати нову залізничну лінію, 1552 км. завдовжки, від Бендер-Хапурі над Перською затокою до Бендер-Шаха над... Каспійським Морем. А крім того — жадає демілітаризації Сибіру і не хоче підписати пакт про ненапад з ССРСР... Ось як «уникає» Японія ризиковних посунень, ось як «не бажает» викликати конфлікт з Росією — в світлі фактів, а не

побожних бажань. В 1931 році Молотов заявив своїм слухачам на зїзді Совітів, що відносини СССР з Німеччиною »приязні«, та що й з Японією вони розвиваються в напрямку »приязної співпраці«. Чи зміна, яка зайшла за останні чотири роки в тих відносинах, управное говорити про скріплення міжнародного по-ложення Совітів? Коли згадати, що й Німеччина пакту про не-напад з СССР підписати не хоче, то стане ясно, чи маємо по-такуючо відповісти на друге питання автора: »чи совітсько-німецькі відносини будуть в близькій будучности такі злі«.

Японія підбиває Китай, Японія хоче зеднати його, як Англія зеднала Індію. Автор статті в *Новій Зорі* числить на спротив англосаксонського світу в цій імпрезі. Чому спротив? Чому справа не може скінчитися — поділом Китаю? Чи колись Англія з Росією не поділили Персію на сфери впливу? Чи подібних прикладів не знає історія? Карло Радек-Собельзон в *Известіях* намагається довести, що »як казав Літвінов — мир є неподільний«, що напад Японії на СССР не лишиться зльокалізований, що Америка й Англія тоді »будуть змушені зосередити всі свої сили на Паціфіку для охорони своїх впливів«, легко увя-жуться в війну з Японією, та що тоді й Німеччина кинеється на ізольовану Францію, що війна стане загальною... Припускаємо, що в європейських кабінетах — і в (Токіо — сміються з старань переляканого Радека змобілізувати цілий буржуазний світ в обо-роні совітського режиму. В цих кабінетах мабуть ніхто не ві-рить в те, що російсько-японський конфлікт не може бути зльо-калізований. І справді, чому-б ні? Коли-б перед порахунком з Росією, Японія забезпечила напр. Великій Британії її інтереси і претенсії на Далекім Сході, чи й тоді Англія мала-би вплуту-ватися в війну? І нащо було-б в цім випадку Німеччині виступа-ти проти Франції, коли вона могла-би виступити проти адопто-ваної країни Радека? Що стримає Німеччину лондонський пакт взаїмної допомоги проги напасника? Але він обовязує тільки щодо конфлікту над Реном. Скільки держав гострило зуби на Отоманську імперію перед великою війною — і малі і великі. Але чи вони перегризлися межі собою? Навпаки, погодилися, щоби спільними силами усунути Туреччину з Європи, а по великій війні і з Малої Азії. Радек не бере під увагу подібної можли-вости? Він думає, що конечно Англія і Сполучені Держави мусять прийти на поміч СССР? Або він є дуже наївний, або пише — для ужитку своїх підданих, сам у свої тези не вірячи. Зреш-тою Росії в 1914 не потрафили допомгти і 50 союзників, не помогли-б тепер двоє, бо імперія гние.

Росія робить третю велику спробу збити »свої« народи в одну націю. Перша скінчилася упадком царату і воєнним по-громом 1917 р. Друга — ліберальної Росії — упадком демокра-тичної республіки; третя — та, що її роблять большевики. Радек і гр. Лось ворожать їй успіх, а тим самим — неуспіх ідеї українського сепаратизму в СССР. Ми в цей успіх не віримо,

не сміємо вірити. Кіплінг в одній поезії казав (приблизно) — «Велика Британія має тисячу причин — втратити свою імперію, але — жадного оправдання». Подібно можемо сказати собі ми в нашій спорі з Росією. Гр. Лось каже, що ліквідація українського національного руху... посуватиметься наперед: 1. в міру, як московський уряд щораз більше опановуватиме повоєнну і революційну анархію і 2. в міру, як російська імперіяльна державна рація братиме верх над революційною. Щодо 1-ої точки — автор має рацію в усталенню залежності обох явищ, але не має рації в прогнозі — бо Москва чимраз тяжче дає собі раду з анархією, режим не стабілізується, отже і до бажаної ліквідації далеко. Щодо 2-ої точки, коли автор думає, що перемога в совітській національній політиці, імперської думки над світовореволюційною відбивається острійшим курсом на Україні — то має рацію. Але помиляється, коли думає, що переложення керми з напрямку — «революція» на напрямок — «імперія» спричиниться до скорішої ліквідації українського сепаратизму. Якраз навпаки. Коли подібний крутий поворот зробила французька революція — повстали проти неї «зліквідовані» народи Європи. Коли її курс ішов на революцію, коли виступала в масці, чарові її ідеї підпадали пограничні провінції Німеччини, Гегель, Гете, Герес, Аридт, Італія. Коли-ж задивлені в революцію народи побачили, що Франція несе їм не гасла визвольної революції, що гасла — претекст, приваба, що на ділі революція прагне на їх тілі збудувати наполеонівську, чужу імперію — тоді непогамовано вибухло незадоволення проти Франції уярмлених нею духово або політично народів. Подібний процес відбувається на Україні. Поки Росія виступала в яскравім і облуднім світлі визвольних гасел большевицької революції — наївні маси та інтелігенція йшли за нею, процес творення одної совітської нації, єдиного совітського патріотизму, йшов наперед. Коли-ж зза клічів революції визирнуло обличча старої російської імперії — з гвалтом, без ідеології, з державницьким цинізмом, без серпанку фрази, — на Україні почалася реакція (шумскізм, хвилювізм, волобуївщина і пр.). Це природний процес і треба хіба дивитися на український нарід під Совітами, як на нескристалізовану національно китайську масу, щоби повірити, що ця реакція буде здушена. А може тут говорить — «бажання, батько думки»?

Гр. Лось пише, що коли совітська проба вдасться, то «граніця між ССРСР і Європою стане границею двох цивілізацій, європейської та совітської, цивілізацій таких ріжних, що народи виховані в їх обсягу, не могли б розумітися мимо споріднення мови і раси. Подібно не розумілися народи цивілізації християнської та мусульманської». Останнє, нами підкреслене речення — ефектне (хоч і не нове), але пересадне. Росія — тепер чимраз в більший контакт вступає з Заходом, щоби могли вистерігатися його впливів, а ці впливи

в 1920 були більші, ніж в 1917, в 1925 більші, ніж в 1920 і в 1935 значно більші, аніж в 1920. Крім того — Іслам совітський показався далеко не такий довговічний, як Магометів. Магометів — блестів яскравим місяцем на політичнім овиді ще й тисячу літ від смерти свого основоположника. Совітський — явно розкладається вже десять літ по смерти свого. Турецький Іслам кілька сот літ був в офензиві на трьох континентах, совітський — ледві три роки, почім переходить в стан тої дефензиви і розкладу, підчас якого завжди наступає визволення «райї», як це було з «райєю» отоманською й як це є з «райєю» совітською. Шо з тої «райї» витвориться — під проводом пануючої російської нації — окрема совітська цивілізація і патріотизм, це утопія, подібна до утопії отоманської цивілізації та її отоманського патріотизму, який надаремне намагалися молодотурки прищепити сербам з Ускюба і грекам з Солуні... Приклад Туреччини якраз промовляє проти автора, не за його тезою. Сербська державка, напр., заснувалася в 1815 році — в дуже маленьких розмірах, решта сербів неповних сто літ, без трьох років, лишалася під ліквідаційними впливами отоманської цивілізації. Але чи ті, «виховані в обсягу турецької цивілізації» — створили з себе окрему націю, чужу підданими Караджорджія, спорідненим з мови і з раси? Думаємо, що і гр. Лось цього не твердитиме. Чи може він думає, що Совіти пануватимуть над Україною двіста, чи триста років?

Те, що тепер діється в ССРСР, це не побідна спроба надати людському муравлищу в большевії окреме спільне обличча, спільну психіку і спільний патріотизм. Це останні конвульсії коначої імперії, це резигнація з усякої ідеї, яка могла-б перетопити мішанину її народів — в одну націю. На чолі імперії стоїть тепер не ідея, навіть не орден якихось російсько-совітських вагабитів, як було до недавна, а новий Абд-уль-Гамід, без скрупулів, але й без ідеї, яку йому заступають методи правління, знані з царювання останнього падишаха, і згори засуджені на безславний кінець.

Агонія імперії, її ідейне виявлення — це запорука, що український (ані білоруський, ані кавказький, ані туркистанський і пр.) сепаратизм не буде зліквідований, що він ростиме в силу, що українське питання залишиться питанням інтернаціональним, чи це кому подобається чи ні. В своїм положенні Україна трагічно осамітнена, і не має ні одного приятеля. Але є бодай дві держави, які — від десятків літ працюють над ослабленням Росії — Велика Британія й Японія. Вони, не зважаючи на хвилевий союз з Росією, замикають їй шлях до Середземного Моря, Індійського океану і Пацифіку, і по 1917 р. є супроти неї в офензиві. Сили гльобальної природи співділяють в напрямку, в яким лежить і позитивна розвязка українського питання.

Такий є стан порушеної справи, як бачимо, зовсім інший, як здається Радекові і гр. Лосеві. Але — ствердивши це, мусимо рівночасно ствердити, що шлях українського сепаратизму в ССРСР

буде важкий. Щоби його перейти, мусять з'явитися інші люди, не парламентарні крутії, ні кон'юктуральні демократи, не дрібні інтригани, не люди, що — як радикали — боряться лише з поваленими силами — з монархією і з інквізицією, ані ті, що несуть на Україну зненавиджену ідею соціалізму, лише інші. Вони українську ідею в СРСР трактуватимуть, як велику ідею, не як федеративну, не як причіпку до якоїсь іншої. Для них міродатним буде лише факт агонії імперії та їх справа, не чийсь побожні бажання.

Ф. Ч-кий.

Доріст „трудової інтелігенції” в СРСР (з пережитого)

Нема нічого більш одноманітного від студентського життя в Совдепії.

Не одну зиму провів я в оточенні таких-же сіромах „учащихся”, як і сам; що так, як і я прагнули стати „свідомими будівниками соціалізму”.

Майже що-дня вставали о 2-й год. ночі — вчити лекції. Зимно. Так не хочеться вставати, в кімнаті страшенний холод. Але: „ребята, вставай!”, гукає староста кімнати, — ми-ж заключили умову на „Соціалістичне змагання” з рештою студентів, на кращий успіх в науці! Глядіть, щоб 142-га кімната „не підкачала”!

Мимоволі пригадується дім, тепла кімната; в очах лесніє смачна, гаряча страва. Чого я поїхав з дому, коли інші кидають школу? Стецюк був уже на III-ім році медичного інституту, а з літніх вакацій не вернувся. На що мені треба було цього голодного 1933 року плестися до тієї Одеси? Коли виїздив з дому, сперечався з домашніми й ручався, що скінчу школу а ні, — краще — не знати що... Та ось лунає знову: „ребята!, хліб привезли. Я вже зайняв для вас чергу. Скоріш!” — це повідомив Мелешко.

Раптово схоплюємося, хутко одягаємося.

Савченко, що спить біля вікна, забирає кашкета, що ним на ніч затуляв розбиту шибку, сніг густими кусками просачується крізь ці „вінтелятори” до кімнати.

Приходжу до хлібної крамнички, стаю на „заняте” мною місце. Ті що стоять заду, протестують. Приходять ще двох і стають за мною на „своє” місце.

— Осле, куди лізеш! Стань в чергу!

— Я давно заняв і тебе, ідіота, питати не стану.

— Покрякай там вороною.

Аж ось бідного мого сусіду Спотопула беруть за руки і ставлять в кінець черги.

Стоїмо досить довго. Сьогодні непаристе число і завтра вже не видають... Вже й на лекції пора, а я ще й в ідальні не був... Заявляю своєму передньому, що на хвилину біжу на швидку посідати.

В їдальні, що поміщається теж в сутеренах — рух та гомін. При вході отримую ложку. Йду шукати вільного місця.

— Чи не занято? — питаю біля столиків.

— Зянято!

Нічого робити. На стоячки поспіхом зідаю порцію (10 дека соїної бабки) і біжу назад.

— Хліба не старчило, каже хтось. Що поробиш, біжим на лекції!

Вже після дзвінка. Сталого розкладу лекцій нема; бігаю з одного кабінету до другого не знаходячи свого курсу. Підходжу до директора начальної частини. Дізнаюсь, що сьогодні фізика, кабінет ч. 13.

Найбільш памятний наш „сталий“ кабінет, де вчили мов, математики, політики та механіки. За його вікнами стирчали візники, що навантажували в закриті будки з пекарні свіжі печива хліба. Увага студентів звертається не так на лектора, як на цих візників.

— Товариш Деревенко, уважніше слухайте! гримає асистент професора, математик Абрамович, до найбільш мякосердного колеги, що пас очима візників.

Але в кінці й в решти студентів, а згодом і в самого лектора, увага зосереджується на вікнах. І зігнувши голову, щоб не видно було, не один ковтає слину, мріючи про смачні паляниці.

Наш курс був прискорений. Тому, за 8—10 лекцій на день, нас так „натиснуть“, що з лекцій виходимо зовсім знесиленими. Все-ж, ми силкуємось поспіхом дістатись до їдальні, а там, ще треба надолужити залеглисти в науці потім „виробнича практика“, гурток морзистів і ін.

Якраз по обіді вдалося отримати хліб (на 2 дні 60 дк.). Спожити його голодному студентові це якраз на один „раз“. Але треба-ж купити й зісти щось менш люксового. Знаходимо солонешникову макуху. Виторгували по 4·50 руб. за фунт, ну а решта буде на чай.

Вечером ми вже „живем“! Купили спільно за 2·75 1 кг. квашених помідорів, беремо макуху і йдемо пити чай, склянка 21 копіяка.

При вході „представляємо“ студентські квитки і стаємо в чергу за філіжанками та соком (за чашки давався застав — 1 руб.). Отримавши це, треба стати в чергу за кипятком. Нарешті дочекатися аж буде вільне місце біля столу. Отаборившись так, споживаємо, що є. Чай солонувато солодкий; замість цукру засолоджують соком. Біля кількох столиків чути хрупання макухи аж шкода дивитись на це приймання „товщу“ — бо від того в кутках уст робляться заїди, а на подрапаних яснах виступає кров.

Нам, електро-спецам, пощастило й собі зготувати варену „страву“. Ми взяли емальовану квартиру, обмотали ні-

кіліном, якого верстви ізолювали азбестом. Електрика горить цілий день, виключають її лиш вечером; прийшовши з лекцій, ми варили електропіччю чергове „меню“. Цим ми трохи підживлювались, бо їдальня коштує 3—4 рублі денно. Крім того, признався черговий „комендант“ їдальні Ковальчук, на обід припадає 1½ грама товщу на особу. Нині в їдальні було кормовий буряк, нічим не засмачений, а на друге соїна бабка (16 дк.).

Бували часті випадки, що ми цілим курсом „постили“ з одним кипятком з сіллю по 2—3 дні.

Одного разу наш технікум не перевів грошей на студентський банк. А банк не видав для студентів тальонів (бони, що замість грошей даються за обіди).

Перші 2 дні ми були голодні, жили лиш з „побічних“ харчів, але лекції висиджували до кінця. Третього дня більше 2/3 на лекції не зявилося. Почались „взаїмні“ крадіжки в інтернатах.

В одного пропала макуха. В іншого білизна... Все мабуть попливило для „ліквідації прорива“ в шлунку.

В кімнаті холоднеча страшна, хоч рури парового ogrівання є, але палять за всю зиму лише чотири рази. Тому додавали через день 1 кіш торфу, але й це не ogrівало кімнати.

Доводиться виходити з положення. Вставши раніш, ідемо кількох, від імені інших кімнат, для себе за торфом; перші рази навіть вдавалося.

Вечері... В кімнаті темно, лекцій ніяк вчити. Отак обступивши грубу зі всіх сторін, в темноті повторяємо „устні“ лекції. І тема „занепаду французької революції“ переходить на „підтему“ про „шамовку“. Ковтаючи в уяві все їстинне, ще гірший розвиваємо апетит. А ось, як на злість Іщенко, який щойно прийшов з міста, оповів не зовсім веселу „вістку“.

— Заходжу я по Дерibasівській до Торгсіну — оповідає він. Повні полиці всього... я так, втопивши погляд в сало та смачні якісь „викрутаси“ — постояв, що аж смеркло. От — думаю — попоїсти-б чого... а жрать так хочеться! Нараз світло погасло... Я довго не думаючи руки на стойку... Попався кавалок якогось торта. І, як ляпши вже знову засвітилися, я був далеко.

Це нас наводить на ріжні думки.

Одного вихідного дня, я, Крюков і Спотопуло довідавшись, що в порті можна „сцибрити“ макухи, вирішимо дістатися туди. Але кругом огорожено і можна пройти через „дижурку“ тільки з перепусткою. Коли-ж черговий відмикав браму для вантажного авта, Крюков підійшов (щоб відвернути увагу) питатись дозволу на вхід до порту. Тимчасом я з Спотопулом крадькома проскочили через „дижурку“. Лазили так по порту дуже довго: нема ніде ні-

якої макухи — кругом лиш якийсь бруд і руїни. Приходиться вертатись, але без дозволу можуть заарештувати. Прибув якраз пароплав з Миколаїва, виграються якісь люди. Ми замішавшись в натовп проходимо через цей „контроль“ з загальним пропуском на всіх „нас“.

„Дома“ дивимось на мапу міста Одеси.

— Ах, та це ми були на карантинній, а не на вантажній гавані!

— Ну, що-ж пропало...

Через ось таке скрутне становище з 120 студентів нас „вузькофахівців“ лишилось до лютого 1933 р. 34 чол. а до 15 березня 16. Тому відділ телефонний та радіо „зілляли“. Найбільш витревали були місцеві та жида (яких по всьому технікумі було десь 46%, українців 18).

При медичнім огляді в богатях знайшли сухоти. Студенти хоріли крім того дуже на нирки, через що в богатях були підпухлі очі. Мене і ще деяких хотіли післати на остаточний огляд до туберкульозного диспансару. Не пішов — нехай йому. Чого я буду мучитись. Що з мене буде за спеціаліст, коли захворю. А при цих умовах скоро похоронний марш заграють. Ні, вирішую і я поїхати додому. Але без дозволу винести речей з інтернату не можна.

Отже з поміччю одного колеги викидаю через вікно з III поверху річі.

Таким робом виїхав з Одеси „мама“.

А по „відїзді“ оголосили великими літерами... „тов. Ф. Ч. звільнити з технікуму, як лігуна, що підриває готування кадрів соціалістичній промисловості“...

Я їхав згадуючи „історичні“, вказівки Сталіна: „виховати власну, трудову інтелігенцію“...

М. Л.

З пресового фільму

Офіційна українська преса пише про надзвичайний успіх концерту в пам'ять 22-го січня у Львові. Але концерт мав одну хибу: на святі в честь проголошення в Київі незалежної України — забули відіграти чи відспівати гимн цієї незалежної України. Чи не для того, щоби не дразнити деяких виконавців, які ще недавно пописувалися своїми талантами в большевицькїм Харкові?

У Відродженні (ч. 1) М. Палій бідкається над нещасною італійською молодю, яка погибає від алкоголізму і взагалі „морально цілком розпущена“, і повчає, що нам „не вільно допустити до того, щоби наша молодь була така“... І чого-б то п. Палєві бідкатися над фашистівською молодю! Краще написав-би статтю про нещасну українську молодь під Росією. Чи може він думає, що в СРСР меньше алкоголізму і моральної розпущенности?

Нова Зоря (ч. 100) ось вже вдруге покликується на статтю Мухина проти Драгоманова, а Мета (ч. 6) — передруковує в витягах статтю О. В. „Бунт Молоді“ — обидві статті з Вістника. Чи не бояться шан. часописи заразити своїх читачів розкладовим анархізмом нашого журналу?

„Суспільно-політичний орган перемиської волости“ — себто Земля (ч. 5) пише: „гаслом німців в часі сарського плєбісциту було: „найстрогіша дисципліна! Язык за зубами!“ Остання рада добра — шкода, що ундівські часописи не дали її деяким своїм парламентаристам. Ліпше було-б даи цю раду аніж кликати суспільність (ч. 4) — „гуртуватися кругом нашого проводу“. Бо й що вартий провід, який говорить, коли треба мовчати, а мовчить, коли треба говорити?

Новий Час (ЗІ.) захоплений фільмом „Ігумен Кордецький, обронець Ченстохови“: „фільм найкращий... Варта його побачити. Кращий за всякі американські безідейні. Головну ролю грає славний драматург (?) Адвентович. Гарна музика“... А ось що читаємо про той самий фільм в краківськiм *Czas*i:

„В Ченстохові ігумен Кордецький боронився три місяці і — не змогли його шведи. В „Кольосеумі“ впав по 10 днях. Змогли його пустки на салі. Пустки заслужені“. Як то недобре, коли пише про фільми критик, який не відрізняє драматурга від драматичного артиста. І ще увага: це в Ділі належить до доброго тону копати при всякій нагоді мистецтво „гнилого заходу“, для якого полтвянські критики не мають зрозуміння. Чи це мусить робити і Н. Час?

В однім лише числі київського Комуніста читаємо про репертуар театрів столиці України: театр опери та балету — „Дон-Кіхот“, „Ліда“, „Севільський цирулик“, театр ім. Франка — „Платон Кречет“, театр рос. драми — „Враги“, Всеукраїнський театр красної армії — „Доходне место“, держцирк — японські артисти і пр. Повна українізація — і без українського шовінізму! Крім того — оголошення про приймання передплати на такі часописи: „За рубежом“, „Аганьок“, „Поліграфіческое производство“, „Шерстяное дело“ і ще цілий ряд в тім самім дусі і в тій самій всесоюзній мові. По українізації Харкова — наступає українізація Київa — згідно з плянами „геніяльного вождя всемірного пролетаріята“.

Вогні (ч. 5) в статті „Лицем до дійсности“ пишуть про „неудачну акцію КАУМ-у“: „Причин цього стану не трудно дошукатися“: „взуькопартійні цілі“ КАУМ-у і т. і. Але в слідуючiм, 6-м числі тих самих Вогнів вже замітка „від редакції“, що стаття „Лицем до дійсности“ — „припадково видрукована без відома відповідального редактора“... Як то дітей вчать: „перепроси бабусю, вона старша“. Мораль: одночасно стояти лицем і до дійсности і до кого іншого — не можна. Треба вибирати.

Світло в Мукачеві (ч. 35) доносить: „проїздом давала свій концерт українська співачка світової слави п. Марія Сокіл... На мінус впорядчикам треба поставити те, що програму склали майже без українських точок, програмки були видруковані не по українськи і прізвище співачки було перекручене в *Skolová*“. Одним словом — ні в програмі, ні в програмках, ні в прізвищі не було нічого українського. Щастя, що Світло знало, що концертантка була українка. А хто не знав, який той догадався? Чи не тому й — пише Світло — на концерті „українського громадянства не було стільки, як могло-би бути“?

Наші критичні уваги з нагоди розділення літературних нагород викликали вибух безсилої злости в Ділі. Нічого не порадимо, з того що сказали не можемо взяти назад ні одного слова. Діло нарікає (мовляв дешеві аргументи!), що ми „чіпляємося факту“ що як автора „Козаків в Московії“ в „Ділі“ видруковано імя Івана Липи замість Юрія Липи“. Ми не лише закидали, що цю плутанину видрукувало Діло, а й те, що ця плутанина була, очевидно і, в офіційнім комунікаті журі, видрукованім в Ділі. А це вже гірша справа, яка давала нам повне право на здогад: чи брало журі ту книжку до рук?

З приводу висліду голосування в Саарі пише *Matin* (25.1.): „Голосування мешканців Саари дало блискучий вираз великому психологічному фактові, що люди проводять завжди виключно їх почування. Коли-б мешканці Саари послухали лише своїх інтересів (ближчих чи дальших), вони голосували-би за продовження своєї незалежності. Вони мали цілковиту свободу: з неї не лишилося й сліду. Вони мали свою релігію: і ось їх релігія страшенно zagrożена фантазіями Гітлера. Вони мали високі платні: їх платні тепер зменшаться. Життя було дешево: вони засмакують приємности дорогого життя. Вони майже не платили податків: тепер платитимуть дуже тяжкі. Вони не знали, що то військова служба: тепер та служба важким тягарем ляже на них. Отже, не зважаючи на очевидні користи незалежності, вони не хотіли затримати її. Їх германізм став понад все“... Французький денник уважає це за божевілля. Думаємо, що й наші радикали, демократи й соціалісти уважають це за божевілля, бо їх „ідеологія“ збудована якраз на тім „інтересі“, яким знехтувала людність Саари; яка довела цілу вагу в житті народів тих імпондерабільй, тих „абстракцій“, яких ніколи не зрозуміти інтернаціоналістам.

Але — в остаточнім рахунку — ці „імпондерабілья“ таки виходять на добро народу. Преса доносить, що в румунським парламенті, Радолеску, державний секретар мін. внутр. справ, заявив про умову, шойно заключену з совітським послом в Букарешті. На підставі тої умови — Румунія одержує все визезене за війни царатом з Румунії золоту румунського державного скарбу, а крім того Совіти — дарують Румунії російську церкву в Букарешті з умовою, що в ній відбуватиметься служба Божа лише по румунськи, а не по російськи... Язби пп. Винниченки, Дідушки, Лозинські, „укапісти“ і українські комуністи уважали не на „інтереси“, а на імпондерабілья — то тепер були-б в Київі, а не над Білим морем, а російський посол в Київі не тільки не переробляв-би Святу Софію на музей, але ще й подарував-би її київському урядові з умовою, щоб в ній служба Божа відбувалася по українськи, а не по російськи: ну і все забране нам золото, вугіль і пр. — повернула-би нам Росія. Таки буржуазна незалежність ліпша від соціалістичної.

На балю „української преси“ вийшли м. і. два числа Бюлетиню укр. преси (БУП), в яким читаємо такий запашний „віщ“: „Комітетові рішили, що королевою балю може бути тільки панна, а тому покликали до журі трьох лікарів“... Так і заносить від цього „дотепу“: сутере-нами, геттом, ну і „Назустрічю“. Діло (13.2) нарікає, що на цім „репрезентаційнім“ балі не дописало громадянство — ні „Просвіта“, ні „Рідна Школа“, ні „Наук. Т-во“, ані... преса „А шкода — пише орган УНДО — атмосфера пресових балів дає немало нагод до полагод, залагод і т. п. вирівнувань“. Оригінальний погляд — вирівнювати принци-пальні непорозуміння при буфеті. Мало було і з вижчого духовенства, — нарікає Діло, видно не звернули уваги на балі преси у чужинців, де на знімці можна побачити навіть декана дипломатичного корпусу. „Так у цілмі світі водиться, а ми-ж себе рахуємо до світа“... Правда, дуже добре вийшов-би на знімці нашого „балу преси“ декан дипломатичного корпусу, в руці з бюлетеном з тим „віщом“... Мало „рахувати себе“ до світа. В світі — не плутають *bon mot* з отими „віщами“, а „єдиний фронт“ досягається не тими способами, що у Гершка в корші.

Службовик (1.2) в статті К. Коберського висловлює думку, що замість нагород письменникам, краще давати „студійні допомоги“ тим, які шойно хочуть стати письменниками. Думаємо, що це буде далеко гірше. Коли при теперішній системі є велика небезпека протекціонізму і сторонничости, то що-ж при системі поручуваній Службовиком, де все буде йти поза кулісами, без ніякої контролі громадянства? К. Коберський думає, що існуюча система нагород „деморалізує

нагороджених осіб": „люди молоді, з незагартованими ще характерами можуть зманеруватися під впливом відзначення на конкурсі“. Ну, зманеруватися можуть не лише молоді, можуть і старі, коли не під впливом нагороди, то нпр. під впливом посади. Як один приклад здеморалізування, наводить автор факт, коли то „один з давніше нагороджених... явився в „Бесіді“ в гімнастюрці та високих чоботах“... Подумати, які вражливі на етикету наші соціалісти! Чи вони такі вражливі на неї і в своїх демагогічних промовах серед селян, коли гремлять проти „фашистівських паничків“?

Діло (ч. 47) цитує жидівський „Гайнт“: атака на посла Розмарина „міряла і поцілила не тільки заатакованого Розмарина, але й ударила кожного жида... Ділити нас від посла Р-на не тільки ріжниця думок і не завжди можемо дати нашу повну згоду на його політичні ходи. Але... його образа є образою нас усіх і так ми її відчули: як образу жидівської гідності“... На думку Діла подібне становище повинен зайняти кожний українець в подібнім випадку з репрезентантом УНДО. Мусимо признати, в данім випадку, Діло ві повну рацію, рівночасно, одначе, підкреслити, що згаданий ви'ядок був льогічним висновком „політичних ходів“ УНДО, як подібні інциденти з Винниченком — наслідком його „політичних ходів“. А хто цього не розуміє, той сам собі відбирає право зватися репрезентантом народу.

Орган замаскованих новошляхівців Назустріч (15.2) передруковує з часописи *Tydzień Polski* (27.1) коментар цього часопису до одної книжки Д. Донцова, виданої — чотиринацять літ тому, називаючи це програмою Д. Донцова. Для збаламучення читачів, Назустріч свідомо затаює, що коментар відноситься до книжки з 1921 р., бжаючи тим викликати вражіння, що цей чужий коментар є думкою Донцова та що ту думку він висловив десь тепер — сьогодні чи вчора.

Про методи шмоків з Назустрічі нам доводилося не раз писати. Інших метод не можемо сподіватися від часопису, якого редактор (М. Рудницький) був рівночасно співробітником і протибольшевицького Діла і большевицьких Нових Шляхів. Але з огляду на читачів збаламучуваних цими методами, заявляємо: I) що коментар згаданого часопису на книжку Донцова — не є думкою Донцова та що він за них не відповідає; таксамо як не відповідає за коментарі Бунту Млодих (ч. 18), що — в статті Монкевича — зробили Донцова — монархістом; ані за коментарі Дзвонів, що зробили з нього імітатора Липинського; ані за коментарі п. Доленги, який натякає що Донцов і досі лишився гетьманцем; ані нарешті за коментарі Нової Зорі, яка кількома наворотами — приписувала йому те „фільство“ і „фобство“ одночасно, які себе взіємно виключають, бодай для кожної здорової голови; II) що „програмою“ Донцова є те, що він сам пише, а не те, що хочеться про неї писати іншим; що на ту „програму“ зложили не лише писані 14 літ тому книжки, але й пізніші, ну і ще 122 книжки *Л. Н. Вістника* і 26 книжок *Вістника. Колиж Назустріч*, лишає це на боці, видирає кілька речень з книжки, затаючи що вона з'явилася 14 літ тому, інсинууючи противникові думки, яких він не має, то цю методу годі інакше назвати як метсдою бандитів пера, III) що не Донцов виголошував відому декларацію на пленумі сойму 5 лютого ц. р., лише др. Дм. Левицький; що не в програмі Донцова є так званий всенаціональний конгрес про який згадує *Tydzień Polski*, лише в програмі Д. Левицького, Кедрина-Рудницького, УНДА і Діла, близьких до Назустрічі, IV) та що політику в дусі декларації УНДО з 5 лютого, — на літературнім фронті робить в Сигналах і дєінде знову не Донцов лише М. Рудницький і Ко, а подібну до неї — лиш в іншим напрямку — підтримував в Нових Шляхах... Це все такі знані речі, що ніякі інсинуації Назустрічі їх не замажуть. Відповідальність за них також полишиться цілковито на тім прекраснім органі і на його співробітниках і редакторах, які

свою акробатикою вже зробили з себе посміховище і серед свого і серед чужого громадянства.

Bunt Młodych (25.I) подає — в довгих витягах — статтю Ю. Липи з „Вістника“ — Campus Martius.

Gazeta Polska (19.II) в статті А. К. — Українське stosunki kulturalne, обговорює м. і. наш місячник, присвячуючи більшу увагу поезіям Е. Маланюка і О. Ольжича.

Місячник Rassegna Italiana, publica letteraria e artistica (Genuaro 1935) приносить рецензію на 1-е число нашої Книгозбірні — „Мусоліні“.

Myśl Narodowa (ч. 7) містить початок статті Андрія Гертиха п. з. Manifest Doncowz. Стаття обговорює уміщену в Вістнику (V кн. м. р.) статтю „Чи Захід?“

Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven (Bd. X. 3—4) містить рецензії М. Антоновича надруковані у „Вістнику“ (праці: 1) Ст. Смаль-Стоцького „Немолів, спогади з дитячих літ“ і 2) М. Мухина — „Драгоманів без маски“.

Бібліографія

Евген Маланюк. Земна мадонна. IV книга лірики. Видавництво „Київ“, 1934.

У часи лагоди й безгоміння дана поетові змога серед радісних танків муз виспівувати на дозвіллі „мудроці спокою над морем золотих пшениць“, „обрій хліборобських тиш“, золото „царгородських мозаїк“ і нарід, що завжди „плугом гоїв чорні язви“, „білив хати, плекав черешні“. Але коли подув апокаліптичного вихору торкнувся нашої планети і мають у „димнім небі багрянні знамена буреносних, скажених епох“, коли „диким, древнім, монгольським виттям необмежена далеч заводить“, і гуде бездоріжжям розгойданий простір степів, а життя під цим огненним подихом згорає на сірій попіл, — тоді поет хіть-не хіть міняє стильос на стилет і креслить ним рядки, де бренять ноти суворі, крицеві, нещадні й жорстокі, як той вік, що в його невблаганний вир кинула рука долі, що наказала жити і... співати. Співати про що й про кого? Про єдину свою, незрівняну, укохану, прокляту, мріями у височінь знесену і втопану в бруд — про рідну країну, що являється йому в образі жінки, дикунки з вишнями сарматських уст. Але чи-ж не треба скорше ненавидіти її ніж кохати? Чи-ж у рухах її не покірливість бранки, яку, хто хотів, гнав у ясир? Чи-ж не її „роздерте чорне тіло“ клекотіло гріхом? Чи-ж не вона — „втіха ката й мати яничар“, „повія ханів і царів“, сльозами п'яних кобзарів зрошена? Не здолала вона навіть гордо опиратися гвалтівникові:

„То був не бій, лиш борсаня жіноче

Під тучним тілом варвара гидкого“.

Чи-ж не треба за все це зненавидіти її? І чи-ж така любов не є прокляття від Бога? (Бог покарав мене моїм коханням,

Як тяжким жірном на зухвальство духа).

Недаремно-ж поет себе питає, чи не є його улюблена впрост відьма, як ото мертва сотниківна, що опівночі в церкві марно воскресала, бо сучасне, жакливе сучасне, що його оточує, це —

„Личини, вовкулаки, харі, звірі

Та хижих зграй надтрупний грай“.

Уся ця погачь застрягла у вікнах, а сам він, як Хома Брут, вмер „в огидній тишині“, і найжахливіше трівожить думка, що інші, ті, що далі житимуть, не дізнаються ніколи, що царство тої відьми — ніч, що життя її — смергь. Найбільше ненавидить поет оту „розслабленість ледачу і серця, й розуму, і рук“, яка скувала його рідну землю, що „розміліла від спраги, розкривши чернóзем в розпulsній нестямі для всіх“:

„Невже-ж калюжею Рссії

Завмер твоя широчина?

...А над степами вітер віє!
А в небі гуркотить весна!"

Бунтарський, визвольницький порив — ось що може врятувати її. „Будь не Марія, а Юдита!“ кличе поет. Огнем своєї тьми, „пеклом зради й самогуби“ хай захлисне вона свого гвалтівника, хай обійме та вцілує йому в губи свою отруту, хай заспіває йому свій біль „пожежним опівнічним гулом“. Нестримним гнівом клекоче ненависть поета:
„Ми на стерво гнилої імперії,
На трупарні кривавих кремлів
— Підійемо розгойдані прерії
Степової землі“.

Тому він прагне „вогнзосної зливи“, „купелі хрестної“, „снігової купелі“, з якої вона вийде чиста, морозом гартована, вітрами сблига, одягнена в білу шату сніжних просторів своїх, і тоді під сурми бурі знову гряде варяг, щоб надати форму красі та у державну бронзу перелити золото київських бань.

Така є мрія поета, викохана в муках, в одчаї, в нестямі, виплекана в снах і видивах, його релігія, близька до блюзнірства, яку він викрикує в мертвий простір, де сонце нічим не зворушене, байдуже-білим слявом „освітлює тишу безсилу летаргічних століть“. Але чи розібе його крик скляну баню сну летаргічного, чи загудуть новим шумом степи, чи розвіється отой „хижих зграй надтрупний грай“, чи кінчитесь кошмар Хоми Брута, що став реальністю, такою неправдоподібно-жахливою, що віри не йметь й? У відповідь, наче символ здійснення всіх сподівань, струнка Софія, зберігаючи в собі тайни тисячеліття, все ясніше і вище „вироста, як молитва, в блакить“.

Нова книжка Маланюка переважно тримається тематики попередньої книги „Земля й залізо“. Образ Степової Баляди — України — з'являється знова у „Земній Мадонні“, так само образ контрастно-тожний блудниці, повії, який збогачується новими епітетами, як „мати яничар“, „Юдита“, „Антимарія“, „Пріська гетьмана Петра“. Теми деталізуються, образ відьми, в попередній книзі леді намічений („Горобиня ніч“), тут дістає повніше мистецьке оформлення, переплітаючися з мотивами гоголівського „Вія“. Як попередня книга варязьким циклом, так остання кінчається „Варязькою весною“, що вітає майбутнього Рюрика і Олега, що твердою крицею креслять новий історичний шлях, на який, з снігової купелі вийшовши, ступають Лада, укухана поета, його весна, що їй він не може прибрати ймення.

В українській поезії ці символи нові, свіжі та оригінальні, але це не стверджує цілковиту незалежність поета від чужих зразків. Таксамо колись для Блока його „Незнайомка“ приймала риси мадонни, повії, жони, Русі; та сама многоликість, яка в іпостасях своїх стверджує цілковитий паралелізм образів у обох поетів; ті самі татарсько-скитські мотиви, та сама есхатологічна тема у „Візії“, що своїми образами („Обагритись небосхил криваво, розчахнеться зимна височінь“) через Блока сягає аж до Вол. Соловйова. Спільність з Блоком ще яскравіше документується цілим циклом „Кармен і Беатріче“. Подібність не тільки в спільній тематиці („Кармен“, „Карменсіта“), а в стилі, ритмі і образах. Такі звороти, як „з'являєш страшна, як фатум, ти — нещадима, ти — Кармен“, „ти знаєш тьмяне слово раб“, „страшні обійми діви камяної“, „дикі кучері, очі циганські, тіло, спалене сонцем навик“, „і в очах Ваших — далеч імліста, бездоріжжя, безкрайність, степ“, „і скісним своїм зором різнула“, — все це переспіви пізнього Блока. Вони звучать прекрасно, бо натхнені великим поетом, у якого вчигтися не сором; це далина пошани, яку автор „Земної Мадонни“ віддав незрівняному майстрові, тепер на Совітщині занедбаному й замовчуваному. Але це не остаточна мета, а перехід, один із етапів у творчості Маланюка, де інколи звучать ремінісценції та мотиви поетичної спадщини, якої ще жаль зрєктися; екскурси в чужий зачарований ліс, звідки стежа виведе на широкий рідний лан. Все сказане не зменьшує загальної вартости поезій Маланюка, в більшій частині сильних та оригінальних. Коли у нього напр., читаємо, що „топіль жертвовники завмерли знаком

крику“, та почувасмо, що тут він побачив речі, як перед ним їх не бачив ніхто. Коли можемо щось закинути, то це здебільшого дрібниці. Оскільки обов'язок рецензента сказати й за них, то коротко скажу. Яб закинув з формального боку: 1. надуживання в усіх книгах діалектичних форм дієслова з відтягним закінченням (згаса, хова), 2. часте змінювання наголосів; іноді наголос провінційний (мовчання), 3. вживання повних прикметникових закінчень (такую). Це, може, дрібниці; але... до більшого поета більші вимоги. Далі, я вказав-би на те, що неясним є такий вираз, як напр. „прокляті грішми навік“, який читач інтерпретує по аналогії з такими виразами, як „проклятий людьми“. Деяка обережність потрібна й щодо форм причасникових: „нешади́ма“ не є те саме, що „неша́дна“, а цей останній зміст поет, очевидно, хотів укласти в слово („страшна, як фатум, ти — нешади́ма, ти — Кармен“); причасник на „мий“ — пасивний (та й, до речі, майже зник зовсім в укр. мові). У виразі „неповторніша із діб“ маємо підсвідомий вплив рос. прикметникової формації; але-ж у рос. мові прикметник на „ший“ є суперлятив, а в укр. тільки компаратив! Отже поправна форма була-б „найнеповторніша“. Вживанням цієї компаративної форми дуже часто грішать наші письменники. Але що значать усі ці дрібниці проти загального вражіння від збірки Маланюка, проти суворой музики його віршу, де слова немов із дзвінкої криці куті, де форма, невблагана й крижана, є адекватна змістові і разом з ним творить те свічадо, в якому відбилася епоха люта, грізна і жорстока. На його віршах молодняк може вчитися, як нестримну лаву творчої повені треба заковувати в панцир із криги й заліза.

Юр. Клен

Богдан Ігор Антонич. Три перстені. Поеми й лірика. Накладом Богдана Дороцького. Львів. (1934?).

На думку Мусоліні „молодість є єдина хвороба від якої ми нажалю поступово виліковуємося“. Та, на радість, автор ще терпить на цю прекрасну „хворобу“. Зайво він намагається поставити її під курателю елегійності. Це, на щастя, йому не вдається. Принаймні не всюди. Там де ця елегійність не йде далі заголовку — там виростає така гарна річ як „Елегія про співучі двері“, з давно вже нечутими запашними, барвистими горячими образами: від строфи „На кичерах сивасті трави... (стор. 7) аж по „неначе лага, пришите до лісів село“ (ст. 8) — це луна Панових мельодій, що їх чує молодість між одною й двома тисячами метрів на горах. Прості слова, ясні й дзвінкі. При чім тут елегія?

Але там де автор силоміць хоче прибрати елегійних нут — там нічого не виходить крім дісонансних, невірних, неправдивих рядків фальшивої елегійності:

Вдивляючись в уста що кличуть,
в розсміяних очей вогні,
різьбив ти в пам'яті обличчя,
щоб перелить його в пісні.
Кохав і зраджував кохану
та пісні ти не обминав. (стр. 17)

Від такої фальші починають боліти зуби!

Але знова гарна „елегія про перстень пісні“, в якій мабуть і центр тягару цілої цієї збірки:

Дерев послухай! Їхню сповідь
у книгу ночі запиши!
Мов явір, що тіль власну ловить
схились до власної душі.
У книзі ночі срібні букви,
надхнені сторінки шумлять.
Її не візьмете до рук ви,
її до серця треба взять (ст. 22, 23)

Дуже слабка „елегія про перстень молодости“. Зате дуже добра „На шляху“ (ст. 33). „Світанок“ (ст. 38) несе в собі гарну Вітменівську спянілість і завершується чинно-звучним „Дороги“ (ст. 43).

Рільковською „Віглілею“ звучить „Коляда“, (стор. 47), дуже малонатомісць щирости в „Елегії про перстень ночі“ (ст. 56, 57). „Суворий

вірш“ — треміт першого скепсису, але „Стріла“ (ст. 63) справді намірена до лету.

Шкода лише, що „з цієї хороби ми поступово виліковуємося“. Але „ранок юнаків“ був і поезії Антонича переконують, що цей ранок мусить бути і далі.

Антонич повинен ще поширити свій діапазон форми. Тут не пошкодить стягнути „поза молодість“.

Щодо самого видання: В. Ласовському пощастило ґрунтовно зіпсувати книжку своєю обгорткою.

Л. Мосендз

Н. Лівіцька-Холодна. Вогонь і Попіл. Варяг. Варшава. 1934.

Давно вже не виходила так бездоганно видана книжка. Добриний папір, перлинковий друк, стилева обгортка — суцільність зовнішнього вражіння. Copyright П. Холодного заслуговує бути й *coruſtip*.

Тая-ж суцільність і в віршах: стилістична опрацьованість, ритмічна стрункість, до вузькості тематична скупченість.

Вірші як музика: їхнє прийняття треба повторювати. Не лише у фразовій окремішності але головнo в завершеній цілокупності. Коли ці поезії були публіковані поодиночі в Л. Н. Вістнику (де-що й у Вістнику), то вони часом обіцяли: „далі буде“... Зкомпрімовані в збірку — не викликають ілюзій. Попіл!

„Він і вона“ все було прерогативою „жіночої“ поезії. Авторка не йде ані *supra* ані *contra* цієї „жіночости“. Вона пливає в її найповерхнішій верстві. Це — тим легше, що специфічна вага „спрагнених, палких уст“, „чорних бров“, „мрій-казок“, „сліз-зірок“, „ніжних екстазів“ та інших „альбомних реквізитів“ є дуже низька. Виразово книжка злегшена ними.

„Він і вона“ все буде й мусить бути привілеєм поезії жінки. Та не солоденька лімонядність цілого життя, а, головнo, напружений патос і трагіка, трагіка й ще раз трагіка.

Ти хотів в мені бачить вампа,
але я лиш маленька жінка (стор. 51)

Подолати треба цю „маленьку жінку“, Роксолянину онуку, змагатися з „малістю“, з безвиїмковим консумуваннм „джерела спокус“. Піднестися понад „сотниківну в червонім намісті“, стати проти „поганки з монгольських степів“! Це була-б трагіка!

Тому-то з цього безтрагічного ясиря пласкості і виходить душа такою маленькою, з обятими крилами:

„в серці порожньо, тьмяно, глухо
по пожежі нічних екстаз“ (стор. 60)
і душа моя мов старчиха
і думки мої не крилаті.

Жорсткий самоприсуд! Але справедливий.

Дуже мало вогню в збірці. І дивно, що таке мале полум'я залишило так багато попелу. Та під ним ще тліє кілька великих іскор: „Степова казка“ (ст. 46), „Ти знов один і вічний наді мною“ (ст. 18), „Деся побачу тебе на вулиці“ (ст. 39), „Знаю я, ти з усіх єдиний“ (ст. 65)

Що „мужесььї“ критичні уваги не конгруентні „жіночій“ творчості — це нормально. Лише ця творчість (як хоче бути справді нею) не сміє стати легким ясирем тої критики.

Між „вапом“ й „маленькою жінкою“ простягся, здається, ще інший, більший „світ жіночого“, повз який безуважливо переходить авторчина творчість. Кожний іде своїми шляхами.

Лише чи треба в трицятих роках двадцятого віку цю збірку видавати? Кликати на той пропавший шлях? Не „старчихи“, але „крилаті“ по ній не простуватимуть.

Л. Мосендз

1) **Василь Софронів:** Липнева отрута та інші оповідання. Львів, 1934. Накладом Видавничої Спільки „Діло“ 8°, ст. 127. Вінета Гординського.

2) **Микола Голубець**: Рік грози і надій 1914. Львів, 1934. Накладом Івана Тиктора. „Українська Бібліотека“ ч. 4 (16) а. Окладинка ризунку Ю. Кирієнка. 16", ст. 128.

Софронів вмістив в останній збірці вісім оповідань. В останньому оповіданні під заг. „Клікуша“ автор згадує про П. Меріме — та і без цієї згадки бачимо сліди лектури автора „Чортовиння“. Праця над перекладами французького автора не пішла налармо. Меріме був майстром новелі і студіювати його твори не приносить сорому навіть великому талантові. Читаючи Меріме, побачив Софронів, що готову фавулу треба ще й цікаво скомпонувати. Оповідання з „Липневої отрути“ вміло розгортають свої таємниці перед читачем, деколи справляють йому неочікувані несподіванки. Немає для критика більшої приємності, як стежити за працею письменника, головним чином тоді, коли додачуємо успіхи в його творчих змаганнях. Побажати-би тільки, щоб автор ще зручніше складав свої новелі, бо деколи занадто помітні ті прозви, якими зшито, чи ліпше переткано, фавулу, щоб викликати несподіванку та зацікавлення. Та й ще одно. Перед тижнем прочитали ми збірку оповідань Софронова — та сьогодні взялися писати ці рядки. Переглядаючи наголовки новель, зі здивуванням побачили ми, що деякі назви оповідань не в силі нам пригадати ані фавули ані ідеї даного твору! Чи не міг-би автор подумати про причини цього явища. В майбутньому повинен автор згущувати фарби, щоб малювати яскравішими красками та одночасно дбати про потугу ситуаційного напруження. Цікаве тут ще й те, що найсильніше врзуються в пам'ять два оповідання: перше і останнє — оба вони написані в протилежному тоні. Це свідчить про великі можливості в розвитку нашого автора.

Появу праці Голубця про 1914 рік в „Літературній Бібліотеці“ треба пояснювати, здається, тільки конфіскацією оповідання В. Кархута — бо досі це видавництво не друкувало публіцистичних творів.

Богато молодших читачів прочитає цю працю з більшою цікавістю, як деяку нудну історичну повість. Легка форма й дешева ціна роблять цю книжку приступною для ширшого читача. Жаль тільки, що „Рік грози і надій“ має і такі прикмети, що принеситимуть шкоду для найширшого — малосвідомого читача. Слова ці зараз умотивуємо. Ми знаємо, що навіть вчені історики, автори наукових праць, шукають в історії того, чого їм треба до підсилення своїх „наукових“ тез. Та це не значить, що треба в популярній формі ширити між народом свої химерні уподоби, що є рішуче незгідні з дійсністю! Що пок. Галуциньський був безбетебний командант УСС — про це він сам докладно написав у своїх спогадах. Та чому автор з такою ненавистю пише про цілу стрілецьку „гору“? Хто-ж був цією „горою“? А от, як сам автор пише: військо — „капралі“ аж до „ляйтнанта“ включно; цивільно — адвокати аж до гімназійного учня в долину. З праці Голубця може читач думати, що більшість стрілецьких старшин була ворогами стрілецтва. Ні доказ наводжу цитати:

„Стрілецьтво рвалося на фронт, але прихильні йому старшини (були й такі), зі страхом дивилися в майбутність, коли-б несподівано прийшов наказ вирушати в поле“! (ст. 107).

Або: „Команда Стрілецтва не мала ніякого відношення до настроїв стрілецької маси“. І ще: „Стрілецької настрої творилися й оформлювали(ся) в стрілецької „низак“, незалежно від дезорієнтованої, переляканої й зацікавленої особистими справами „гори“. (Ст. 104). Підкр. мої. Л. Г.).

Цікаво, чи до цієї „гори“ зарахує автор Вітовського, Дідушків, Горука, Дудинського, Гірняка, Будзиновського, Волошина, Рожанковського, Шухевича, Семенюка, Томашівського, Стронського? (Зазначаю, що я в часі австрійської війни ніколи не був старшиною — то-ж пишу без „особистих справ“!). М. і. автор, на 85 ст. пише про Гриця Коссака, як про організатора Чортківщини, на ст. 105 як про організатора Березанщини — а всі стрілецькі чури добре знають, що пан отаман були з... Дрогобиччини. Вони туди нераз їздили!

Неповажно автор трактує справу, коли пише, що деякі стрільці присягали нещиро, а ще інші „замість слів присяги, декламували, у їхній такт, якийсь вимок з Шевченкового „Кобзаря“. Цікавий я чим рижнілися оці „хитрі малороси“ в очах австрійської команди або хоч-би і в очах стрілецької братії, що про такий „подвиг“ нічого тоді не знала? Ми певні, що ті перші маркіранти в часі присяги в Стрию — були дальше маркірантами в Коші.

На 115 ст. автор пише, що „розлетілося двацятками“ аж вісім стрілецьких сотень — а нам здається, що на двацятки поділено тільки три стрілецькі сотні (Горук, Вітовський і Будзиновський).

Переборщено пише автор про „неприродний зріст москвофільства в Галичині саме на передодні війни в 1914 р.“. Ми думаємо, що партія ця розпадалася, поділившись на дві фракції, на старо — і новокурсників — а на її трупі росло українство. Та-ж одночасно не могли рости і українці і їх вороги!

Добре автор характеризує „антимілітаристичні“ настрої нашої „поступової“ молоді та ролю славного пізніше „махера“, Ф. Федорцева, що стояв тоді на чолі поступовців. Однак і сам Голубець пише на 75 ст. про воєнні маніфестації по столицях Європи так, як-би це зробив анти-мілітаризм („глибоко угаєне варварство... мов собака з припони кинулося на вулицю, жадне крові, знищення й перевороту“). Хто думав про війну, то може так не писав-би.

Л. Граничка

1) **Юлій Верн:** Плесом Амазонки. („La Jangad“). На українську мову переклав Мирослав Капій. Том I ст. 168, т. II ст. 118. 16^о, Львів, (1932). (На окладинці) 1934. Накладом Михайла Таранька. Ілюстрації П. Бенетта.

2) **Іван Петренко:** Пригоди Юрка Козака. Ілюстрації Петра Андрусіва (чому не Андрусєва?! Л. Г.), 16, ст. 80. Львів, 1934. Накладом „Рідної Школи“.

Перед нами дві книжки юнацької літератури — обі вони пригодницького, мандрівницького характеру. Верн учить при тім географії а Петренко історії.

Твори Юлія Верна не потребують рекліями. Хто хоче писати цікаво для молоді — на книжці „Плесом Амазонки“ може вчитися, як це робити. Французький автор дав опис Бразилії, як тло для цікавої, кримінально-сензаційної повісти. Розгортання сюжету тримає читача в напруженні від початку твору аж до самого кінця. Герої Верна — це лицарські джентельмени, що нічого не жаліють для досягнення своєї мети. Одним словом книжка ця напевно сподобається і нашому юнацтву.

У нас вже завели звичай рецензувати й мову книжок. Праця ця в більшості випадків — це Сизифові змагання, бо автор, чи перекладач, міг-би з рецензійних заміток скористати тільки при другому накладі книжки — та при нашому видавничому рухові рідко це трапляється. Все-ж таки не можемо не зробити хоч короткої заваги. Перекладач послугується нарічевими формами („на кінці“, „її“ замість „їй“ і т. п.) та словами. Видавець не подбав про дбайливу коректу і тому в книжці находимо часто не надруковане разом з дієсловом, „волосся“ і „білля“ без подвоєного приголосного, Львова росла твердина короля Данила. А проте, прочитавши це оповідання, міркуємо, чи не можна-би його нанізати на якусь цікаву фабулу і тоді воно було-би ще цікавіше, і притім, може, навіть і природніше, бо безпосередніше захоплювало-би молодих читачів. А це-ж і є оте „найголовніше“ при всякій лектурі, а для молоді тим більше.

Л. Граничка

Дмитро Чижевський. Фільософія Г. С. Сковороди, 224 ст. Варшава. 1934. Праці Укр. Наук. Інст., том XXIV, серія фільос., кн. 1.

Нова праця відомого українського вченого цікава для нас: уже тим, що автор ставить питання на цілком новий ґрунт, зводячи до єдності ті розбіжні течії, що ними розливається безмірне ідейне багатство Сковороди, розбіжні до такої міри, що на перший погляд справляти вражіння хаосу. У великій кількості різнманітних праць про Сковороду ми маємо чимало різних поглядів, які взаємно себе виключають. Чижевський цілком слушно звернув увагу на те, що протирічні твердження, висловлювані Сковородою про одне й те саме, стоять у його творах одне зараз за одним; звідси простий висновок, що висловлював він їх свідомо й з наміром. Отже й відпадає та стає безпідставним твердження про будь-яку безсистемність думок (що її закидав ще Кудринський). Найпростіше пояснення таке: мислення Сковороди є діалектичне, що кохається в антитезах. Цю антитезу ми знаходимо ще в античній фільософії у Геракліта („Бог є ніч—день, зима—літо, війна—мир“ і т. і.), а потім у Платона, Пльотіна, Фільона, в Євангелії („глінному треба вдягти я в негліinne, смертному—в безсмертя“), а згодом у німецьких містиків Екгарта, Тавлера, Франка, Вайгеля, Ангела, Сілезія. Величезна кількість прикладів, наведених з кожного, наочно доводить спорідненість укр. фільософа з цими попередниками. Але дуалізм Сковороди не лише ко статує істнування протиріч, а ще дає вартісну оцінку, визначаючи один із протирічних принципів, як вищий, ліпший. Отже дуалізм забарвлюється релігійно, стає боротьбою „світла“ й „тьми“, „добра“ і „зла“ Символом сполуки протиріч є коло, де кінець збігається з початком, діалектичний рух є рух у колі. Символи, що в них виявляється проблема діалектичного руху й синтези, стають нам дорешти зрозумілими через символіку стців церкви й барока; звідси й намагання всі факти історії, дати біблії й в агалі все конкретне буття товмачити символічно, в емблемах втіляти найвищий сенс життя, — стежка, яка, за Фільоном, веде нас геть аж до символічного значіння єгипетського гієрогліфа. Тут — і це велика заслуга Чижевського — вперше звернено належну увагу на малюнки, що їх подяє або описує Сковорода. В книжці дано 4 таблиці з такими малюнками. Мало не всі символи Сковороди автор знайшов у „*Symbola et emblemata selecta*“, що їх з наказу царя Петра I видруковано 1705 р. в Амстердамі (книга, що має 840 гр вюр мідеритів), а потім тричі перевидавано. Такі того часу вельми поширені книжки виходили, напр., у склад бібліотек Петра Могилі, Еп. Славинецького, Ст. Яворського, а амстердамський збірник відбився навіть на українському народньому мистецтві (кахлі). Деякі з тих традиційних символів згадуються ще у Платона; впливали вони й на сучасну поезію, через Анг. Сілезія до Рільке включно.

З антитетичного мислення Сковороди природно випливає його монодуалізм. З одного боку матерія у нього ніщо, порожнеча, тінь і злуда, з другого боку вона вічна й тільки мінлива, — тінь божа, невідступно з Творцем сполучена: думки, що для неї тех чимало паралелів у Сілезія, Екгарта та в бароковій поезії, де подвійність світу — був один з найулюбленіших образів. Подібно аналізує автор у Сковороди поняття „Бог“ і „Премудрість“ (софія) і через символ рослини, яка, загниваючи й відроджуючись, є праобразом переродження людського, підходить до центральної теми Сковороди, до його антропології та етики, до ідеї внутрішньої людини, що „її тінями є ми всі“, що „се в неосязному світлі“, — перводжерела цього знов таки в отців церкви. „Обожанія людини“ у Сковороди автор зближає з платонівською наукою про вподоблення Богові, а „інтимне приятелювання з Богом“ з традиційною в містиці символікою, що виходила з „Піснї пісень“. Так само не нові образи Сковороди, як порівняння світ—схвильоване море, життя—драма, люди—артисти Сковородівську науку про людину як мікрокосм і самопізнання як світопізнання автор знаходить також у представників ренесансу, Бруна, Парацельсія та ін., елементи ж її ще у Фільона.

Шлях до внутрішньої людини є забезпечений тим, що світ своїми принадами неспроможний задовольнити жаробу людську, а це зароджує тугу, стремління до чогось іншого, що є поза межами світу; тому ду-

шевна усамотненість є передумова містичного шляху, а покора і бідність найвищі чесноти. Зародок цієї думки ще у Пльотіна, а у Чепка людина, відвернувшись від земного, чекає „тиші та спокою внутрішнього об'явлення Бог“. Найулюбленішу думку Сквороди, що шлях кожної людини є індивідуальний шлях і має значіння тільки для неї одної, знаходить автор хочби в Екгарта, а думку про покликання — у Томи Аквінського.

В розділі „Скворода й Україна“ автор спростовує закиди, що Скворода ніби то ігнорував українську мовну стихію, даючи суміш славянщини й російщини: вимагати народньої мови у філософських творах ще перед тим, як вона розцвітла в поезії Котляревського, Шевченка й Куліша, значить забувати історичну перспективу й істор. справедливість. Мова Сквороди не має нічого спільного з літературним стилем сучасної їй мови російської мови, — зазначає Чижевський, — вона є українська літературна мова того століття. Ляйбніц, дарма що навіть по-французьки писав, лишається проте німецьким філософом, як лишаються німцями середньовічні філософи, що писали по латині.

Наприкінці автор дає цікаву аналізу стилю Сквороди, його „універсалізму“, антитетики, звукової гармонії та ритмики й уділяє також увагу його поезіям.

При читанні книжки треба весь час не випускати з-під уваги авторове твердження, що зіставлення філософії Сквороди з паралельними явищами історії містичної філософії доводить спорідненість українського філософа з представниками старохристиянської та німецької містики, але ми не маємо підстав говорити про явесь запозичення хоч, твори Сквороди й роблять імовірним знайомство з Вайгелем та Сілезієм. З біографічних фактів можна гадати, що Скворода знав моменти містичної екстази, а з однакових містичних переживань могли виростати однакові містичні ідеї. Висновок: традиційний характер думок Сквороди на змешшує його постаті.

Праця Чижевського є незвичайно цінний вклад в українську науку (між іншим, готується також німецький наклад її). Вона вказує Сквороді певне місце у світовій філософії. Книжці, може, більше личивби заголовок не „філософія“, а „Елементи філософії Сквороди“. Наукова розвідка, яка докладно аналізувала б властивості кисеня й водня та перелічувала б інші тіла, у склад яких вони входять, не була б розвідкою про воду й властивості її. Ми, не зважаючи на силу цікавих фактів, не довідались-би з неї напр., що вода творить ріки, моря, озера, гасить вогонь і відбиває небо та хмари. Отже, дехто може й не знайде того, чого сподівався був від заголовку. Ми маємо хемічні елементи, знаємо, в склад ще яких тіл вони входять, але не бачимо, як і чому, від якоїсь магічної іскри спалахнувши, вони раптом творять інше, цілком відмінне, н-ве тіло, те своєрідно-неповторне, індивідуальне явище, яким є філософія Сквороди, індивідуальне, дарма, що елементи її знайдено розпорошені у сотні інших мислителів. Але віддати це було б вж-завдання цілком інше. При тій методі, яку обрав автор, хемічна аналіза елементів була єдиний можливий шлях. Згідно з характером і завданням своїм, праця не узглядає біографії Сквороди, що зрештою досить опрацьована попередниками (Ковалінський, Ерн, Багалій). Подібно можна зазначити, що деякі думки, напр. думку, що філософія Сквороди свідомо оперує противними твердженнями, висловив був ще раніше В. Петров у своїй аналізі теорії матерії, але Чижевський проробив складну роботу аналізи над усією системою; праця його, дуже стисло формуючи висновки довголітніх дослідів, що притягають величезний, майже неоссяжний для ока матеріал, мусить стати підручною книжкою кожного, хто поважно займається Сквородою.

Ю. Клеп

Василь Верниволя: Українська література, погляд на її історичний розвиток. Накл. „Самоосвіти“, Львів, грудень, 1934, ст. 40.

Книжочка ця написана мабуть на те, щоб її розумів селянин і робітник. Але популяризатор так виконав своє завдання, що її не зрозуміє жадний читач. В цій випадку дасться вповні приміняти твердження: популяризатор-вульгаризатор.

Про Шевченка (ст. 25) довідуємося, що він головню „змальовував несправедливість панщизняного ладу“ і шойно „крім того... виступав проти... російських царів, що відбирали вільним народам волю“. Представити Шевченка як ворога перед усім соціальною, не національною кривди і як ворога — не Росії, а царату, на таке погодилисяби навіть большевики. Але чи це не значить тенденційно зменшувати великість поета, принижуючи його до своєї малости? І даліше: „...псет виливає свій біль та тугу за рідним краєм та змальовує свою невимовну любов до України“. Підкреслені нами емоції — „біль“, „туга“, „любов“ — всі, які знайшов в Шевченка автор-епігон старого українофільства. Очевидно разом з тим хвала Драгоманову, якого зветься „розумом України“ (32). Що Драгоманів від українських письменників вимагав, щоб вони знали європейське письменство — можливо, але автор забув додати, що найбільше вимагав Драгоманів знайомства з московськими письменниками. Але що значить таке твердження, що Драгоманів вчив галицьку молодь, „щоби пр:стого народу не цуралися та для його трудилися“? А хто ж того не вчив? У Лесі Українки (36) — як і личить епігонови українофільства — підкреслює автор найменш цікавий, найменш глибокий і найбільш старомодний її твір „Лісову пісню“. Про Винниченка (37) доводимося, що був „незадоволеним сучасним ладом та поглядами на світ загалу людей“ та що в своїх творах „створює собі власний світогляд“. Правда, глибоко сказано? Але чи є якийсь письменник, до якого не можна булоби прикласти тих слів, вибраних автором для спеціальної характеристики Винниченка? Хвильовий названий лише по імені (39). А кінчиться ціла брошурка знову типсею просвітянською, позбавленою всякого змісту, склепаною фразою: що „провідною ниткою“ цілої нашої літератури є „тяга до правди і свободи, протест проти всякої кривди й насилля, любов до краси“ (40). В тім лише сук, що кожний з письменників розумів під тими „правдами“ і „красою“?... Питання: невже наш нарід є такий дурний, що для нього можна писати так, як писали пядесять років тому? *Барнак*

Від Адміністрації

Всіх, хто має валегности, просимо вирівняти і не наражувати видавництво на страти, а себе на стримання дальшої висилки книжок і оголошення на сторінках „Вістника“.

При посилці грошей просимо обовязково зазначити на яку ціль.

Не приймаємо грошей для передачі другим видавництвам.

Як би хто знав найновіші адреси наших о. передплатників то просимо нам подати: Іван Гриник, студ. перед тым мешкав в Судової-Вишні; Мирослав Яросевич, суддя, в Городенці; Т. Приступа-Школяр, в Крем'янці; дир. Іван Шерстило, Куликів, Сулімів; Роман Заячківський, нотар, в Надвірні; Семчишин Василь, в Тернополі.

20 вл., яко цілорічна передплата за 1935 р., прислугує лише тим, хто влатив їх до кінця січня 1935 р.; всіх тих, хто влатив 20 вл. в лютні, просимо долатити ржницю до цілорічної передлати.

Союз Українців Самостійників в Канаді, Вінніпег: гроші дістали, книжки вислали, до кінця 1935 р з Вас ще належитья 11 вл.

Еже по видрукованню їх імен, дістали ми валлату від слідуючих осіб: Др. Микола Хробак, Перемишль; Читальня Просвіти, Волевін; Др. Іван Подюк, Снятин; А. Вовк, Червоків; Дир. Іван Поритко, Рогатин; Др. К. Воввідка, Станіславів; Мгр. Роман Бабюк, Рогатин; Др. Л. Горбачевський, Т-во Бесіда, Солотвина; Др. Петро Шлемкевич, Городенка; Е. Шклянка, Гаффорд Саск.

Тих наших заступників, які вже використали реферат пропагандивний, просимо нам повернути.

Вп. п. І. Крижановський, Бучач: до кінця 1935 р. належитья нам за „Вістник“ вл. 13 і „Книгозбірню“ вл. 250.

З Румунії дістали ми через п. Дм. Геродота річну передплату за: Дра М. Галина, Дра В. Виноградника, прсф. Д. Овищука, О. Гузар, Б. Сі-

рецького, Т-во „Букovina“, Д. Геродота; піврічну передплату проф. С. Лакусту, інж. Д. Романовського, Н. Геркен-Русову, інж. І. Думча, М. Дутковського, Др. М. Івашка.

Вп. п. Дм. Геродот, Букарешт: З Вашого поручення виплатили п. Ф. Дудкові зл. 50.

Мимо кількократного упізнання не вирівняли належності за „Вістник“: проф. Олександр Жолевич, Заліщики Стари 4'40; Стасівна Катя, Бережани 4'40; В. Сироїдів, Спедден Альта 2'40; Відділ УЦК, Каліш 7'60; Др. Степан Витвицький, Дрогобич 7'10; М. Корбутяк, Буенос-Айрес 7'20; Євгенія Лотоцька, Краків 5. За кольпортаж „Мусоліні“ Ярослав Кривяк, Мостиска 4; Михайло Гудзовський, Золотий Потік, Скомо-рохи 4'60; Петро Сагайдачний, Бережани 4. (Дальше буде).

Повідомляємо, що чеки вкладається до книжок всім передплатникам; хто вже залатив, просимо передати чеки своїм знайомим, які б хотіли стати передплатниками „Вістника“, „Книгозбірні Вістника“, або наші заступники.

Збираючим комплет „Вістника“ за 1933 р. можемо служити книжками від III до XII по зл. 1.50 за книжку, як рівнож маємо на продаж кілька комплетів „Вістника“ за 1933 і 1934 р. в ціні по 25 зл. комплет, окремі книжки по 2'20, для заграниці 2'50. Всі числа „Книгозбірні“ за 1934 р. теж можна дістати.

Вп. п. В. Цимбал, Буенос-Айрес: 40 зл. дістали, книжки вислали, до „Історичної бібліотеки“ передали зл. 7 і переслала зл. 2'50 „Рідній Мові“ в Варшаву.

П.Т. Українська Студентська Спілка, Брно; Союз Українських Підкарп. Студентів в Братиславі, Українське Студентське Т-во Зарево. Берлін; Укр. Нар. Дім, Смокі Лейк, Альберта, Канада; Українське Студентське Т-во Січ у Грацу; Літературне Т-во Дніпро в Кридор; Читальня Просвіти, Вініпег; Вп. п. о. Л. Чапельський, Дм. Якубенко, Америка; Др. Ю. Романчук, Відень; Адриян Аврам, Буенос-Айрес; М. Сироїдів, І. Семенюк, І. Кінаевич, В. Сарчук, Канада; Ф. Кнут, Др. І. Оробко, В. Юревич, Німеччина; М. Паркаевич і Н. Царевич, Франція; Е. Ляхович, Лондон; Ф. Мельник, Шангаї; Др. А. Малик, С. Медвідь, Др. А. Ольшевський, Др. В. Бірчак, С. Прокон, проф. О. Наріжний — Чехія; гроші дістали, книжки вислали.

Вважаючи на те, що деякі передплатники закордоном спричинили нам великі збитки, відтепер будемо давати в борг передплатникам закордону лише одну книжку. Просимо всіх платити згори і не наражати себе на зайві упізнання.

Книгарні, кольпортери, передплатники, які не вирівняли рахунку за „Книгозбірню Вістника“, не дістануть чергової книжки „Книгозбірні“, що вийде в березні.

Деякі статистичні дані видавництва „Вістник“ і „Книгозбірні Вістника“ на 1934 р. (закінчення з кн. II):

По кількості передплатників по повітах ідуть за собою повіти: Львівський, Стрийський, Крем'янецький, Дрогобицький, Тернопільський, Луцький, Перемишльський, Станіславівський, Самбірський, Рівенський, Ковельський, Рава-Руський, Сокальський, Перемишлянський, Золочівський, Збаражський, Бучацький, Явошлівський, Жовківський, Косівський, Коломийський, Надвірнянський, Рогатинський, Радехівський, Яворівський, Копичинський, Дубинський, Снятинський, Калуський, Городок Ягайлонський, Бібречський, Городенський, Заліщицький, Ліський, Підгаєцький, Ст. ро-Самбірський і др.

По містах і містечках чергуються: Львів, Варшава, Стрий, Крем'янець, Тернопіль, Перемишль, Станіславів, Краків, Дрогобич, Луцьк, Борислав, Самбір, Ковель, Вільно, Каліш, Збараж, Гребенів, Познань, Жовква, Сянок, Люблин, Надвірна, Золочів, Бучач Рава Руська, Сколе, Городок, Снятин, Городенка, Володимир Волин., Яворів, Катовиці, Бела, Ланівці, Старий Самбір, Оліка, Холоїв, Ченстохова, Мости Великі і др.

За кордоном: Чехія, Румунія, Канада, Франція, Америка, Німеччина, Аргентина, Італія, Австрія, Бельгія і ин.

З міст найбільше має передплатників Львів, з повітів Стрийський, а з сел Гребенів коло Скольного.

Кольпортаж „Вістника“ найбільше поширений: Львів, Срий, Нью-Йорк, Кремянець, Перемішль, Луцьк, Едмонтон Канада, Ужгород, Коломия, Варшава, Золочів, Станіславів і др.

Кольпортаж „Книгозбірні Вістника“ найбільше поширений за кордон: Нью-Йорк, Вінніпет Канада, Ужгород, Торонто Канада, Буенос-Айрес, Чернівці Румунія, Едмонтон Канада.

Кольпортаж „Книгозбірні“ в краю: Львів, Стрий, Тернопіль, Сокаль, Кремянець, Луцьк, Дрогобич, Перемишляни, Перемишль, Самбір, Коломия, Сколе, Яворів, Золочів, Рогатин, Станіславів, Краків, Рава-Руська, Бучач, Городок, Жовква, Зборів, Мостиска, Рівне, Калуш, Познань, Борщів, Варшава, Володимир Волинський, Вільно, Дубно, Ковель, Чортків, Рудки, Надвірна, Снятин, Збараж, Камінка Струмилова, Бібрка, Радеків, Долина і др.

Нові книжки

Рос. Ёндик, Антропологічні прикмети укр. народу, Львів 1934, вид. фонду „Учітеся брати мої“, ч. 16 (4) ст. 128.

Улас Самчук, Гори говорять, бібл. „Самост. Думки“, Чернівці 1934, ст. 162.

О. Задума, Відплата, трагедія, Чернівці, 1934, ст. 64.

С. Черкасенко, Северин Наливайко, іст. драма, Чернівці 1934, ст. 84.

Гриць Рогозний, Базар, Чернівці 1934, ст. 81.

И. В. Свйт, Український Дальний Восток (Зеленая Украина), ч. 2. Бібліотека газ. „Маньджурський Вістник“, Накл. Укр. Вад. Спілки м. Харбін, ст. 43.

Велика Історія України, зш. 13, вид. Н. Часу, ст. 577—624, Львів 1935.

І. Крип'якевич, М. Грушевський, Львів, накл. „Просвіти“, 1935, ст. 63.

І. Садовий, Безіменні плугаторі, повість, Львів 1935, Укр. Бібліотека, ст. 178.

Олена Цегельська, Велика Мовчанка, Львів 1935, ст. 48.

Надіслані журнали

Готіві, Львів, часопис Україн. Спорт. Союзу, ч. 2, 3.

Місіонар преев. серця Ісусового, Жовква, ч. 1.

Тризуб, Париж, ч. 3—4, 5.

Перемога, Львів, ч. 28.

Пластун, Ужгород, ч. 2.

Рідна Мова, Варшава, ч. 2.

Дзвіночок, Львів, ч. 40.

Жіноча Доля, Коломия, ч. 3.

Відродження, Львів, ч. 1, 2.

Писланець Правд, Рава Руська, ч. 1.

Дажбог, Львів, ч. 1.

Пластові Вісти, Прага, 7—8.

Український Тиждень, Прага, ч. 5.

Життя і Знання, ч. 2.

Давони, Львів, ч. 1.

Воєни, Львів, ч. 6.

Нова Хата, Львів, ч. 3.

Католицька Акція, Львів, ч. 1.

Кооперативна Республіка, ч. 2.

Лікарський Вістник, Львів, ч. 1.

Юні Друзі, Львів, ч. 1.

Світ Молоді, Коломия, ч. 2.

Українське Юнацтво, Львів, ч. 2.

Вольне Козачество — Вільне

Козачество, Париж, чч. 167, 168.

Przegląd Współczesny, Kraków, styczeń 1935.

Oriens, Kraków, ч. 1—2.

Simali-Kaukasya, Северный Кавказ, Варшава, пр. 7.

Ost-Europa, Februar 1935, Berlin.

Myśl Narodowa, tygodnik, Warszawa, nr. 6, 7, 8.

Biuletyn Polsko-Ukraiński, nr. 6. Warszawa.

Zet, Warszawa N. 22.

Problemy, Warszawa nr. 5, 6.

„НОВИЙ ЧАС“

ілюстрований, найбільш поширений і найдешевший щоденник — кожне число на 8 сторінок коштує 20 сот.

Місячна передплата — всього 3 золоті.

ПЕРЕДПЛАТА ЗАКОРДОНОМ ЧВЕРТЬРІЧНО: Австрія — 9 шіл., Ч.С.Р. — 40 кч., Франція — 40 фр. — в усіх прочих краях 13—зол.

Адреса: „**НОВИЙ ЧАС**“ ЛЬВІВ, ВУЛ. КОСЦЮШКА 1 А.

Телефони: 30-13 і 106-13.

Конто ПКО 501.505, конто П.Щ. Прага 78.726.

„СВІТ МОЛОДІ“

журнал для українських дівчат

виходить в Коломиї (вул. Замкова ч. 37) вже третій рік.

Річна передплата зп. 3—

Зв'язки з жіночою молоддю всіх наших земель і еміграц

„Українська Бібліотека“

Періодичне видавництво кращих творів українського й світового письменства виходить щомісячними випусками в обемі 8 аркушів (128 стор.) друку накладом Івана Тиктора.

Адреса: Львів, Руська 18.

„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

є найдешевшим видавництвом у своєму роді бо **цілорічна передплата** за 12 томів, обему 96 аркушів або 1356 сторін друку, вносить, всього **9-60 зол.** Піврічна — 5 зол. Чвертьрічна — 2-60 зол. Для закордону 2 ам. долари.

„НОВА ХАТА“ часопис для плекання домашньої культури виходить **ДВІЧІ В МІСЯЦЬ.**

Коліркові таблиці взорів.

Аркуші кроїв.

Річна передплата 16 зол. Квартальна 4-50 зол. Поодиноке число 0-80 зол.

Адміністрація: Львів, Ринок 39.

III
П 12531

Вже в березні

1935 Р. 3 кн. 3

1-ше число за 1935 рік

„КНИГОЗБІРНІ ВІСТНИКА“

присвячене думкам і проповідям
бельгійця

кардинала Мерсе

одного з найвидатніших умів католицької церкви,
оборонця своєї пастви і західної культури,
великого патріота

і маркантного представника — в наших часах — того хри-
стіянства, яке протягом віків ставляло чоло навалам зі Сходу.

Ціна зл. 1[—] без пересилки, для передплатників **зл. 0[•]50**

ДО ПРИХИЛЬНИКІВ!

Відновляйте передплату на Вістник

і на його Книгозбірню на 1935-ий рік

Передплата на Вістник в краю виносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23
платні з гори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.

Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій ва-
люті. Ціна окремої книжки — зл. 2[•]50.

Річна передплата на Книгозбірню Вістника (4 книжки
— три звичайного об'єму, одна — більша) — вино-
сить зл. 5 річно, для передплатників **Вістника**
зл. 2.50. Для заграниці — зл. 6. Для передплатників
— зл. 3 — без пересилки.

АДРЕСА: Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Ав. А. Нью-Йорк.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.

Друк. З. Медичкий — Тиктор, Львів, Бляхарська 9.